

Мукаддима

Бугун биз тарихий бир даврда - халкимиз ўз олдига эзгу ва улуг мақсадлар қўйиб, тинч-осойишта ҳаёт кечираётган, авваламбор ўз куч ва имкониятларига таяниб, демократик давлат ва фукаролик жамияти куриш йўлида улкан натижаларни қўлга киритаётган бир замонда яшамокдамиз.

Биз ўз тақдиримизни ўз қўлимизга олиб, азалий кадриятларимизга суяниб, шу билан бирга, тараккий топган давлатлар тажрибасини ҳисобга олган ҳолда, мана шундай олижаноб интилишлар билан яшаётганимиз, халкимиз асрлар давомида орзикиб кутган озод, эркин ва фаровон ҳаётни барпо этаётганимиз, бу йўлда эришаётган ютуқларимизни халқаро ҳамжамият тан олгани - бундай имкониятларнинг барчасини айнан мустикаллик берганини бугун ҳаммамиз чуқур англаймиз.

Ана шу ҳақиқатни халкимиз ҳар томонлама тўғри тушуниб, танлаган тараккийёт йўлимизни онгли равишда қабул қилгани ва қўллаб-қувватлаётгани олдимизга қўйган мақсадларга эришишнинг асосий манбаи ва гарови эканини ҳаётнинг ўзи тасдиқламокда.

Биз халкимизнинг дунёда ҳеч кимдан кам бўлмаслиги, фарзандларимизнинг биздан кўра кучли, билимли, доно ва албатта бахтли бўлиб яшаши учун бор куч ва имкониятларимизни сафарбар этаётган эканмиз, бу борада маънавий тарбия масаласи, ҳеч шубҳасиз, бекиёс аҳамият касб этади. Агар биз бу масалада хушёрлик ва сезгирлигимизни, катъият ва масъулиятимизни йўқотсак, бу ўта муҳим ишни ўз холига, ўзибўларчиликка ташлаб қўядиган бўлсак, мукаддас кадриятларимизга йўғрилган ва улардан озикланган маънавиятимиздан, тарихий хотирамиздан айрилиб, охир-окибатда ўзимиз интилган умумбашарий тараккийёт йўлидан четга чикиб қолишимиз мумкин.

Эл-юртимиз ўзининг кўп асрлик тарихи давомида бундай машъум хатарларни неча бор кўрган, уларнинг жабрини тортган. Шундай асоратлар туфайли тилимиз, динимиз ва маънавиятимиз бир пайтлар қандай хавф остида қолганини барчамиз яхши биламиз. Ана шу фожиали ўтмиш, босиб ўтган машаққатли йўлимиз барчамизга сабоқ бўлиши, бугунги воқеликни теран таҳлил қилиб, мавжуд таҳдидларга нисбатан доимо огоҳ бўлиб яшашга даъват этиши лозим. Ўз тарихини билмайдиган, кечаги кунини унутган миллатнинг келажаги йўқ. Бу ҳақиқат кишилиқ тарихида кўп бора ўз исботини топган.

Маълумки, биз бошимиздан кечирган собиқ мустикал тузум даврида миллий маънавиятни ривожлантиришга мутлақо йўл қўйилмаган. Аксинча, халкимизнинг табиати, яшаш тарзига ёт бўлган коммунистик мафкурани ҳар қандай йўллар ва зўравонлик билан жорий этишга ҳаракат қилинган. Шунинг учун ҳам истиклолнинг дастлабки кунлариданок бу соҳадаги аҳволни тубдан ўзгартириш юртимизда энг долзарб ва ҳал қилувчи вазифалардан бирига айланди.

Шу ўринда биз бу ўта муҳим масалага қандай эътибор берганимиз ва уни босқичма-босқич ҳал қилиб келаётганимиз ҳақида тўхталиб ўтиш жоиз, деб ўйлайман. Жумладан, 1994 йили 22 сентябрда парламент минбаридан яқин тарихимизда бошимиздан кечирган воқеалар, яъни, миллатимизнинг кадр-киммати, шаъни ва номуси поймол қилингани, қўхна тарихимиз ва мукаддас кадриятларимиз топталгани ҳақида қуйидаги дардли-изтиробли фикрлар билдирилган ва баъзи бир гоят қийин, аммо

табиий саволлар ўртага ташланган эди:

«- Ўзингиз ўйлаб кўринглар, азиз дўстлар, мустабид тузум, мустамлакачилик даврида биз ким эдик?

- Такдиримиз, эркимиз кимларнинг қўлида эди?
- Каъба деб қаерга сигинар эдик? Хар тонг «Ассалом!..» деган мадхия оханглари остида кимларга куллуқ қилиб уйғонардик?
- Тилимиз, динимиз қай ахволда эди? Имом Бухорий, Имом Термизий, Хожа Баҳоуддин Накшбандларнинг муқаддас ҳокларига эътибор бормиди? Амир Темур, Бобур Мирзо ва бошқа улуг бобоқалонларимизнинг буюқ номлари қайси тупроқларда қоришиб ётган эди?
- Миллий гуруримиз, инсонлик шаънимиз, урф-одатларимиз қандай тушунчаларга алмаштирилган эди?
- Хўш, ўзимиз-чи? Ўзимиз ўзлигимизни билармидик? Қандай мўътабар замин, улуг аждодларимизнинг ўлмас мерослари билан озикланган элнинг фарзандлари эканимизни англаймидик?
- Айтинглари, ўша кезлари Ўзбекистонни дунёда биров билармиди? Биров биз билан ҳисоблашармиди?
- Юртимиз қандай ва қанча бекиёс бойлиқлари ҳазинаси эканидан қай биримиз хабардор эдик?
- Гўё миллий ифтихор бўлмиш пахта, ҳақиқатда миллий гурур ўрнига бўйинтуруқ бўлиб, халқимизни яланғоёқ қилишдан, бошимизга азоб-укубат, таъна-маломатдан бошқа нима қелтирарди?»

Дарҳақиқат, яқин тарихда халқимиз ўз бошидан кечирган бундай азоб-укубатларни, такдиримиз жар ёқасида турган машъум кунларни унутишга бизнинг асло ҳаққимиз йўқ. Ўтган давр мобайнида эски тузумдан оғир мерос бўлиб қолган ана шундай иллатларга, эл-юртимизга нисбатан қамситиш ва миллий манфаатларимизни менсимаслик ҳолатларига барҳам бериш, кўхна кадриятларимиз, дину диёнатимизни тиклаш, ҳаётимизда тарихий адолатни қарор топтириш, янги ҷамият қуриш йўлида халқимизнинг маънавий юксалишини ўз олдимизга қўйган олижаноб мақсадларга етишда ҳал қилувчи мезон деб қараш ва шу асосда иш олиб бориш биз учун доимо устувор вазифа бўлиб қелганини ва бугун ҳам эътиборимиз марказида турганини таъкидлаш лозим.

Шуни мамнуният билан қайд этиш лозимки, эзгу фазилат ва интилишлар халқимизнинг қон-қони ва суяк-суягига сингиб қетган. Унинг табиатиға ҳос бўлган юксак маънавият неча асрларки бизни не-не бало-қазолардан, тўфон ва бўронлардан қог-омон асраб қелмоқда. Хар қандай қосқин ва истилоларға қарамасдан, хар қандай оғир ва мураккаб шароитда ҳам ота-боболаримиз ўзлигини йўқотмасдан, маънавий ҳаёт мезонлари, одоб-ахлоқ қоидаларига амал қилиб, қомиллик сари интилиб яшагани бугун ҳам барчамизға ибрат бўлиб, қуч-қувват бағишлаб қелмоқда.

Маълумки, хар қайси халқ ёки миллатнинг тафакқури, турмуш тарзи, маънавий қарашлари ўз-ўзидан, бўш жойда шаклланиб қолмайди. Уларнинг вужудға қелиши ва ривожланишида аниқ тарихий, табиий ва ижтимоий омиллар асос бўлишини ҳаммамиз яхши биламиз.

Масалан, Шарқ оламида, жумладан, ўзимизнинг Ўрта Осиё шароитида ҷамоа бўлиб яшаш туйғуси қоят муҳим аҳамият қасб этади ва одамларни бир-бириға яқинлаштиришға, бир-бирини қўллаб-қувватлаб ҳаёт қечиришға замин тугдиради. Шу маънода, халқимизнинг турмуш ва тафаккур тарзиға назар ташлайдиган бўлсак, бошқаларға ҳеч ўхшамайдиган, минг йиллар давомида шаклланган, нафакат ўзаро муомала, балки

хаётимизнинг узвий бир кисми сифатида намоён бўладиган бир катор ўзига хос хусусиятларни кўрамиз.

Мисол учун, тилимиздаги меҳр-окибат, меҳр-мухаббат, меҳр-шафкат, кадр-киммат деган, бир-бирини чуқур маъно-мазмун билан бойитадиган ва тўлдирадиган ибораларни олайлик. Канчалик галати туюлмасин, бу ибораларни бошқа тилларга айнан таржима қилишнинг ўзи мушкул бир муаммо.

Шуни айтиш лозимки, бу тушунчалар кимдир шунчаки ўйлаб топган ширин калом, кулоққа хуш ёкадиган сўзлар эмас. Бундай тушунчалар асрлар мобайнида эл-юртимизнинг дунёқараши, маънавий ҳаётининг негизи сифатида вужудга келган, онгу шууримиздан чуқур жой олган буюк кадриятларнинг амалий ифодасидир.

Масалан, эзгу одатимизга айланиб кетган меҳр-окибат тушунчасини оладиган бўлсак, унинг жуда теран тарихий, миллий, диний илдизлари борлигини кўриш мумкин. Бу аввало инсоннинг инсон билан, қўшнининг қўшни билан, қариндошнинг қариндош, оиланинг оила билан, энг муҳими, шахснинг жамият билан уйғун бўлиб яшашини, етим-есир, бева-бечора ва ногиронларга, мусофирларга саховат кўрсатиш, сидқидилдан, бегараз ёрдам беришни аңлатади ва бундай хусусият халқимизнинг маънавий оламига сингиб кетганини ҳеч ким инкор эта олмайди.

Шарқ халқлари ва юртимиз аҳлига мансуб шундай белги-аломатлар ҳақида гапирганда, уларнинг тарихий-ижтимоий заминига алоҳида эътибор қаратиш лозим, деб ўйлайман. Тарихдан маълумки, Ўрта Осиё ҳудудида аҳоли азалдан водийларда, катта сув манбалари - дарё ва анҳорлар бўйида яшаб келади. Атрофи чўл ва саҳролар билан ўралган, табиати, иклими гоят мураккаб бўлган минтақа шароитининг ўзи ана шу элат ва миллатларнинг минг йиллар давомида бир-бирига мослашиб, яқин елкадош бўлиб, бир-бирининг оғирини енгил қилиб яшашини тақозо этиб келади.

Чиндан ҳам, бу заминда истикомат қиладиган одамларнинг таркок бўлиб яшашга имкони йўқ, табиатнинг ўзи, ҳаётнинг ўзи уларни шу руҳда тарбиялаган. Турмуш ва тафаккур тарзимизнинг ажралмас қисмига айланиб кетган мана шундай азалий тушунчалар минтақамизда яшаб ўтган улуг алломалар, мутафаккир зотларнинг қолдирган бебаҳо меросида ҳам ўзининг ёрқин ифодасини топган. Мисол учун, Алишер Навоий бобомиз бўладими, Рудакий, Абай, Махтумқули ёки Тўқтагул каби улуг зотлар бўладими, уларнинг барчаси ўз ижоди билан нафакат икки дарё оралигидаги халқларни, балки бутун башарият фарзандларини доимо меҳр-окибатли, дўст-биродар бўлиб яшашга даъват этгани бежиз эмас, албатта.

Ота-боболаримиз неча асрлар мобайнида шу бепоён минтақада қандай ҳамжихат бўлиб, қандай кадриятлар асосида яшаб келган бўлса, бугун ҳам, таъбир жоиз бўлса, тарих ва ҳаёт гардиши, табиатнинг ўзи бизни - бутун Ўрта Осиё халқларини айнан ана шундай дўстлик ва ҳамкорлик руҳида ҳаёт кечиришга даъват этмоқда.

Бир сўз билан айтганда, тарихий воқеликка мана шундай қараш, жамулжам бўлиб яшаш туйғуси биз учун ҳаёт фалсафасига, яна ҳам аниқроғи, ҳаёт қондасига айланиб кетган. Замонавий тилда айтадиган бўлсак, бу миллий менталитетимизнинг асосини ташкил этадиган, бизни бошқалардан ажратиб турадиган шундай бир хусусиятки, уни сезмаслик, аңламаслик, кўрмаслик умуман мумкин эмас.

Гарб оламида эса одамларнинг ҳаёт тарзида жамоавийликдан кўра индивидуализм, шахсий манфаат тамойиллари устунлик қилишини қузатиш мумкин. Бу ҳам муайян, объектив ижтимоий-тарихий омиллар туфайли шаклланган воқелик бўлиб, уни ҳам инкор этиб бўлмайди.

Албатта, Ўрта Осиё мухотида жамоа, маҳалла бўлиб, бир-бирига меҳр-окибатли бўлиб яшайдиган инсонлар, давр канчалик ўзгармасин, тарих синовидан ўтган ўз қадриятларига содик бўлиб яшашни маъкул қўрар экан, буни замонавий фикрлайдиган, дунёга теран назар ташлайдиган одам тўғри тушуниши, тан олиши ва уни ҳурмат билан қабул қилиши лозим.

Минг афсуски, мана шундай тарихий ҳақиқатни англамайдиган ёки англашни истамайдиган чет элдаги баъзи сиёсатчи ва арбоблар нафакат сиёсат ёки иктисодиёт, балки маънавият бобида ҳам бизга ақл ўргатишга, азалий ҳаёт тарзимиз, рухий дунёмизга ёт бўлган қарашларни мажбуран жорий этишга уринмокда.

Бундай қучларнинг гаразли муносабати аввало бой ва қадимий маънавиятимизга қарши қаратилгани, улар халқимизни ана шу бебаҳо бойликдан жудо қилиш учун ҳар хил усул ва воситалар билан зўр бериб уринаётгани барчамизни ташвишлантирмасдан қолмайди, албатта.

Нега деганда, инсониятнинг қўп минг йиллик тажрибаси шундан далолат берадики, дунёдаги зўравон ва тажовузкор қучлар қайси бир халқ ёки мамлакатни ўзига тобе қилиб, бўйсундирмокчи, унинг бойликларини эгалламоччи бўлса, авваламбор, уни қуролсизлантиришга, яъни энг буюқ бойлиги бўлмиш миллий қадриятлари, тарихи ва маънавиятидан жудо қилишга уринади. Бунинг тасдиғини узок ва яқин тарихдаги қўп-қўп мисолларда яққол қўриш мумкин. Чунки ҳар қайси миллат ёки халқнинг маънавияти унинг бугунги ҳаёти ва тақдирини, ўсиб келаётган фарзандларининг келажагини белгилашда шак-шубҳасиз ҳал қилувчи аҳамият қасб этади.

Бинобарин, маънавиятга қарши қаратилган ҳар қандай таҳдид ўз-ўзидан мамлакат ҳавфсизлигини, унинг миллий манфаатларини, соғлом авлод келажагини таъминлаш йўлидаги жиддий хатарлардан бирига айланиши ва охир-окибатда жамиятни инкирозга олиб қелиши мумкин.

Кези келганда илгари айтган бир фикримни такрорламокчиман: бу дунёда табиатда ҳам, жамиятда ҳам бўшлиқ бўлмайди. Қаердадир бўшлиқ пайдо бўлдимиз, ҳеч шубҳасиз, уни албатта қимдир тўлдиришга ҳаракат қилади.

Ҳозирги кунда қим қўп - ана шундай маънавий бўшлиқни тўлдиришга уринадиган, шунинг ҳисобидан ўзининг гаразли мақсадларини амалга оширишни ўйлаб юрганлар қўп. Минг афсуски, бу қучларнинг асл қиёфаси, мақсад-муддаолари ва имкониятларини тўла ва аниқ-равшан тасаввур қилиш осон эмас. Нега деганда, улар қўпинча турли никоблар, жоғибали шиор ва гоёлар пардаси остида иш қўради. Бундай қучларнинг ихтиёрида жуда катта моддий, молиявий ресурслар ва имкониятлар мавжуд бўлиб, уларнинг пухта ўйланган, узок ва давомли ёвуз мақсадларига хизмат қилмокда.

Бугунги кунда дунёнинг айрим ҳудудларида ана шундай ҳаракатлар натижасида катта маънавий йўқотишлар юз бераётгани, миллатнинг асрий қадриятлари, миллий тафаккури ва турмуш тарзи издан чиқаётгани, ахлоқ-одоб, оила ва жамият ҳаёти, онгли яшаш тарзи жиддий ҳавф остида қолаётганини қузатиш мумкин.

Энг ёмони, бундай ҳуружларнинг пировард оқибати одамни ўзи тугилиб ўсган юрти ва халқидан тонишга, ватанпарварлик туйғуларидан маҳрум этишга ва ҳамма нарсага лоқайд бўлган шахсга айлантиришга қаратилганида намоён бўлмокда.

Шунинг учун ҳам - бу Шарқ ёки Гарб мамлакатлари бўладими, олис Африка ёки Осиё қитъаси бўладими - жаҳоннинг қайси бурчагида бўлмасин, маънавиятга қарши қандайдир таҳдид пайдо бўладиган бўлса, ўзининг бугунги қуни ва эртанги истикболини ўйлаб яшайдиган ҳар бир онгли инсон, ҳар бир халқ ташвишга тушиши табиий, албатта.

Бу ҳақда гапирганда, факат битта миллат ёки халқ ҳақида фикр юритиш масалани ўта тор тушуниш бўлур эди. Яъни, бу ўринда сўз факат бизнинг маънавиятимизга қарши қаратилган тажовузлар ҳақида, азалий фазилатларимиз, миллий қадриятларимизни ана шундай ҳужумлардан асраш ҳусусидагина бораётгани йўқ. Мухим ижтимоий-сиёсий аҳамиятга эга бўлган ушбу муаммони кенг микёсда, дунёнинг барча мамлакатлари ва халқлари ҳаётига дахлдор масала сифатида ўрганиш, таҳлил қилиш ва баҳолаш мақсадга мувофиқдир.

Маънавий таҳдид деганда, аввало, тили, дини, эътиқодидан қатъи назар, ҳар қайси одамнинг том маънодаги эркин инсон бўлиб яшашига қарши қаратилган, унинг айнан руҳий дунёсини издан чиқариш мақсадини кўзда тутадиган мафкуравий, гоёвий ва информацион ҳуружларни назарда тутиш лозим, деб ўйлайман.

Агарки масалага амалий кўз билан қарайдиган бўлсак, маънавиятимизга қарши қаратилган ҳар қандай ҳуруж - бу миллатимизни миллат қиладиган, асрлар, минг йиллар давомида аждодлардан авлодларга ўтиб келаётган ўзига ҳос ва ўзига мос ҳусусиятларга, миллий гуруҳ, миллий ифтихор туйғусига, бизни доимий равишда тадрижий тараккиётга қорлайдиган, шу йўлдаги барча асорат ва иллатлардан ҳалос бўлиб, озод ва фаровон ҳаёт барпо этишдек эзгу мақсадларимизга қатта зарба берадиган мудҳиш ҳавф-хатарларни англатади.

Ўшундан қилиб айтадиган бўлсак, бундай мафкуравий ҳуружлар миллий ва диний томирларимизга болта уришини, улардан бизни бутунлай узиб ташлашдек ёвуз мақсадларни кўзлашини, ўйлайманки, юртимизда яшайдиган соғлом фикрли ҳар бир одам яхши тушунади.

Бундай тажовузқорона ҳаракатлар бизлар учун мутлақо беғона мафкура ва дунёқарашни аввало беғубор ёшларимизнинг қалби ва онига сингдиришга қаратилгани билан айниқса хатарлидир. Бундай ҳолатларга дуч келганда, умрида мамлакатимизга қадам қўймаган, Ўзбекистонни ҳатто ҳаритадан ҳам кўрсатиб беролмайдиган, лекин ўзини мутлақ ҳақиқатнинг ягона ифодачиси деб ҳисоблайдиган қимсаларнинг енгил-елпи фикрларини эшитганда, уларга қарата беихтиёр, э, барақа топқур, олдин юртимизга бир қилиб кўринг, тарихимиз, маънавиятимиз, ҳаёт тарзимиз билан танишиб, ундан кейин гапиринг, деб айтгингиз келади.

Ҳақиқат ва ҳолисликдан йироқ бўлган, факат гаразли сиёсий манфаатларни кўзлайдиган бундай қарашлар ҳеч қимга наф қелтирмайди ва ҳеч қимнинг обрўсига обрў қўшмайди, албатта.

Агарки биз бундай хатарларга қарши ўз вақтида қатъият ва изчиллик билан қураш олиб бормасак, турли зарарли оқимлар бизнинг юртимизга ҳам шиддат билан ёпирилиб қириши, ёшларимизни ўз гирдобига тортиб қетишини, оқибатда уларнинг ота-она, оила, эл-юрт олдидаги бурчи ва масъулиятини ўйламайдиган, факат бир қунлик ҳаёт билан яшайдиган худписанд қимсаларга айланиб қолиши мумкинлигини тасаввур қилиш қийин эмас. Мана шу аччиқ ҳақиқатни юртимиздаги ҳар бир инсон, ҳар қайси ота-она, энг муҳими, ҳар қайси йигит-қиз чуқур англаб олишини истардим.

Такрор айтишга тўғри келади - ота-оналар, устоз-мураббийлар бу масалада ҳушёрликни йўқотмаслигимиз, ёшлар тарбиясида асло бепарво бўлмаслигимиз зарур.

Ўйлайманки, тарихда кўп-кўп синов ва машаққатларни кўрган, азиз фарзандининг бахти ва келажагини ўз ҳаётининг маъно-мазмуни деб биладиган халқимиз бундай хатарларнинг машъум оқибатларини яхши англайди.

Ҳулоса қилиб айтганда, бугунги шиддатли даврда қанақам маънавиятли ва маърифатли

одамгина инсон кадрини билиши, ўз миллий кадриятларини, миллий ўзлигини англаши, эркин ва озод жамиятда яшаш, мустиқил давлатимизнинг жахон ҳамжамиятида ўзига муносиб ўрин эгаллаши учун фидоийлик билан кураша олиши мумкин.

Нафакат давлат рахбари, авваламбор, буюк тарих, маданият ва маънавият эгаси бўлган халқимизнинг бир фарзанди сифатида, ана шу бебаҳо бойликни асраб-авайлаш, уни ҳар хил ошқора ва пинхона хужумлардан ҳимоя қилиш ҳақида қайгурадиган бир инсон сифатида юқорида зикр этилган ўта муҳим ва ўта нозик бу масалалар мени ҳам кўпдан буён ўйлантириб келади.

Ушбу китоб инсоннинг юксалишида маънавият оламининг қандай таъсир ва аҳамиятга эга экани, шунингдек, маънавиятга қарши қаратилган ҳуружларнинг реал ҳавфи ҳақида атрофлича фикр юритиш, халқимиз янги ҳаёт, янги жамият асосларини қураётган ҳозирги мураккаб ва таҳликали замонда одамларни бундай ҳатарлардан огоҳ этиш, эл-юртимиз, кенг жамоатчилик эътиборини бу масалаларга яна бир бор қаратиш, келажак авлодимизни маънавий соғлом ва барқамол этиб тарбиялаш билан боғлиқ вазифаларни аниқ белгилаб олиш борасидаги ҳаётий эҳтиёж маҳсули сифатида дунёга келди.

Агарки мендан, ҳозирги кунда маънавиятимизни асраш учун нима қилиш лозим ва унга таҳдид соладиган ҳуружларга нимани қарши қўйиш керак, деб сўраса, мен авваламбор шу юртда яшаётган ҳар қайси инсон ўзлигини англаши, қадимий тарихимиз ва бой маданиятимиз, улуг аждодларимизнинг меросини чуқурроқ ўзлаштириши, бугунги тез ўзгараётган ҳаёт воқелигига онгли қараб, мустиқил фикрлаши ва диёримиздаги барча ўзгаришларга дахлдорлик туйғуси билан яшаши зарур, деб жавоб берган бўлардим. Ишончим қомилки, ана шундай ноёб инсоний фазилатларга, юксак маънавиятга эга бўлган халқ ҳеч қимга ҳеч қачон қарам бўлмайди, ўзининг эзгу мақсадларига албатта етади.

Биринчи боб

Маънавият - инсоннинг улғайиш ва қуч-қудрат манбаидир Маънавиятни англаш

Биз одатда маънавият ҳақида, унинг маъно-мазмунини, ҳаётимиздаги ўрни ва аҳамиятини ҳақида кўп гапирамиз. Лекин негадир аксарият ҳолларда кўпчилик маънавият ўзи нима, деган саволга аниқ ва лўнда жавоб беришга қийналади.

Мен бундай ҳолатга ўз шахсий тажрибамда кўп бор гувоҳ бўлганман. Масъул раҳбарлик лавозимларига номзодларни танлашда ўтказиладиган суҳбат жараёнида уларнинг профессионал малақаси, билими, ташкилотчилиги, ҳаётий тажрибаси, инсоний фазилатлари билан бир қаторда маънавий савиясига ҳам алоҳида эътибор қаратаман. Ва кўп ҳолларда, маънавият ҳақида бериладиган саволларга ҳар хил, баъзан эса бир-бирига қарам-қарши, қандайдир ноаниқ, саёз жавобларни ҳам эшитишга тўғри келади.

Албатта, «маънавият» тушунчасининг илмий, фалсафий, адабий ёки оддий тилда ифодаланадиган кўплаб таърифларини келтириш мумкин. Умуман, ўзида жуда чуқур ва кенг қамровли маъно-мазмунни мужассам этган бу тушунчага ҳар қайси маърифатли

инсон ўзининг фалсафий ёндашуви, сиёсий карашлари ва эътиқоди, онгу тафаккуридан келиб чиққан ҳолда турлича таъриф ва тавсифлар бериши табиий. Шунинг учун ҳам бу масала бўйича илмий адабиётларда, кундалик матбуотда бир-биридан фарқ қиладиган фикр-мулоҳазаларни учратганда бундан таажжубланмасдан, уларни ҳар қайси муаллифнинг ўзига ҳос дунёкараши, мушоҳада тарзи ифодаси сифатида қабул қилиш ўринлидир.

Шу нуқтаи назардан қараганда, кейинги йилларда бу мавзуда олимларимиз томонидан тайёрланган илмий рисолалар, ўқув кўлланмалари, лугатларда «маънавият» тушунчаси ва унинг асосий тамойилларига ўзига ҳос таърифлар берилаётганини кузатиш мумкин. Мен бу борадаги фикрларни инкор этмаган ҳолда, «маънавият» тушунчасининг мазмуни фақат «маъни», «маъно» деган сўзлар доирасида чегараланиб қолмайди, деб ўйлайман. Нега деганда, инсонни инсон қиладиган, унинг онги ва руҳияти билан ҳамбарчас боғланган бу тушунча ҳар қайси одам, жамият, миллат ва халқ ҳаётида ҳеч нарса билан ўлчаб бўлмайдиган алоҳида ўрин тутди.

Шу фикрни мантикий давом эттириб, маънавият - инсонни руҳан покланиш, қалбдан улғайишга қорлайдиган, одамнинг ички дунёси, иродасини бақувват, иймон-эътиқодини бутун қиладиган, виждонини уйғотадиган бекиёс куч, унинг барча карашларининг мезонидир, десак, менимча, тарихимиз ва бугунги ҳаётимизда ҳар томонлама ўз тасдиғини топиб бораётган ҳақиқатни яққол ифода этган бўламиз.

Менинг назаримда, «маънавият» тушунчаси жамият ҳаётидаги гоёвий, мафкуравий, маърифий, маданий, диний ва ахлокий карашларни ўзида тўла мужассам этади. Шунинг учун ҳам бу мавзуда фикр юритганда, мазкур карашларнинг барчасини умумлаштириб, кенг маънодаги «маънавият» тушунчаси орқали ифода этиш мумкин.

Маънавиятнинг негизи ва маъно-мазмунини белгилайдиган асосий хусусиятлар, биринчи галда инсоннинг руҳий покланиши ва қалбдан улғайиши ҳақида гапирар эканмиз, бир масалага алоҳида эътибор беришимиз лозим.

Албатта, бу дунёда ҳалол ва пок яшашни ўзи учун ҳаётий эътиқод, олий мақсад деб биладиган одамлар кўпчиликни ташкил қилади. Айнан ана шундай инсонлар ва уларнинг эзгу ишлари туфайли бу ёруғ оламда маънавият ҳамиша барқарор бўлиб келади.

Лекин, бундай олижаноб фазилатлардан бутунлай узок бўлиб яшайдиган, ҳаётнинг маъно-мазмунини ўзича талқин қиладиган шахслар ҳам оз эмас. Минг афсуски, улар ўзини худдики дунёнинг ҳақиқий эгасидек, бекаму кўст, бошқаларнинг ҳавасини тортадиган умр кечириётгандек, бахт қуши бошига қўнгандек ҳис қилишга уринади. Табиийки, бундай ҳолатларни кўриб-қузатиб, ўзи учун эзгу ниятларни юксак мақсад қилиб қўйган инсонлар қалбида қандайдир иккиланиш ва шубҳа пайдо бўлиши мумкин. Одамларни ўйлантириб қўядиган бундай ҳолатлар ҳаётда кўп учрайди. Бунга қандай изох бериш мумкин?

Ҳаммамизга маълумки, муқаддас китобларимиз ва қадриятларимиз, буюк мутафаккир аждодларимиз мероси бизни доимо ҳалол меҳнат билан яшашга, мардлик, саховат ва қамтарликка чақиради, лекин, шу билан бирга, ҳаётда бу қаби даъватларга амал қилишга интиладиган одам кўпинча турли қийинчиликлар, ҳатто азобу уқубатларга дуч келишини кузатиш қийин эмас. Тан олиш керакки, юксак маънавий тушунчалар билан яшашга ҳаракат қиладиган одамнинг бугун ҳам кўп машаққатларни, оғир синов ва тўсиқлар, муаммоларни енгиб ўтишига тўғри келади.

Агарки эътибор берсак, тилимизда ҳалоллик ва нопоклик ҳақидаги ибратли ҳикматлар билан бирга, «Йўлини топибдими, қандини урсин», «Ўзумини енг-у, боғини

суриштирманг» деган маколлар ҳам борлигидан кўз юмиб бўлмайди. Албатта, бундай макол-маталлар бежиз пайдо бўлмаган, улар ҳам маълум бир ҳақиқатнинг ифодаси. Бинобарин, биз ҳаётнинг маъно-мазмунини шундай тушуниб, шу асосда яшашга интиладиган кишилар ҳам борлигини инкор этолмаймиз.

Лекин, менинг назаримда, бундай гаплар одамнинг бойлик ва мол-дунёни қандай йўллар билан топаётганига лоқайд ва бепарво қарайдиган, манфаатпараст шахслар томонидан тўқиб чиқарилгандек туюлади. Уларнинг фикрича, инсон ўз бойлигини пешона тери тўқиб, Оллох берган ақл-идрок ва тафаккурини ишлатиб топяптими ёки кингир-кийшиқ, харом-хариш йўллар билан орттиряптими - бу гўёки ҳеч қимми кизиктирмаслиги керак. Шу боис биз маънавият ҳақида фикр юритар эканмиз, бу масалани атрофлича ва чуқур таҳлил этишимиз, унинг факат ўзимизга маъқул, ижобий томонлари билан чекланиб қолмасдан, ана шундай мураккаб жихатларини ҳам назардан четда қолдирмаслигимиз лозим.

Лўнда қилиб айтганда, бу ўринда гап бир-бирига қарама-қарши бўлган, бир-бирини инкор қиладиган икки хил ҳаётий қараш ҳақида бормокда.

Биринчиси - ўз нонини ҳалол меҳнат билан топадиган, ҳолис ва эзгу ишлар билан эл-юртга наф етказадиган, тириклик мазмунини теран англаб, нафакат бугунги ҳаёт лаззатлари, балки охират ҳақида, унинг обод бўлиши ҳақида ўйлаб яшайдиган инсонларга ҳос ҳаётий қарашлар.

Иккинчиси - бунга мутлақо қарама-қарши бўлган ёндашув, яъни, ҳаётнинг маъно-мазмунини ҳақида бош қотирмасдан, бундай саволлар билан ўзини қийнамасдан, факат нафс қайғуси ва ўткинчи ҳою ҳавасга, ҳузур-ҳаловатга берилиб, енгил-елпи умр кечирадиган, ўзининг ота-она ва фарзанд, эл-юрт олдидаги бурчига умуман бефарқ бўлиб яшайдиган одамларнинг фикр-қарашлари.

Мана шундай икки хил дунёқараш асосида пайдо бўладиган оғир саволлар одамзот онгли яшай бошлаган замонлардан буён уни ўйлантириб, қийнаб келади. Ҳаёт моҳиятини англаб етишга ўз умри, билим ва салоҳиятини бағишлаган не-не буюқ зотлар, мутафаккир файласуфлар, аллома ва азиз-авлиёлар - миллати, тили ва динидан қатъи назар - шу қабил мураккаб муаммоларга жавоб топиш учун изланган, бу мавзуда қанча-қанча асарлар яратган. Лекин бу савол бугунги кунда ҳам ҳануз ўткир ва долзарб бўлиб қолаётганини инкор этиб бўлмайди.

Барчамизга маълумки, Оллохнинг ўзи инсон зотини вужудга келтирар экан, уни турли қиёфада, нафакат юз-кўзи, балки феъл-атворини ҳам бир-бирига ўхшамайдиган қилиб яратган. Ер юзида қанча инсон яшайдиган бўлса, бармогининг изи ҳам, ички дунёси ҳам бир хил бўлган иккита одамни топиш, учратиш қийин. Табиийки, бу инсонларнинг фикрлаш ва яшаш тарзи ҳам бир-биридан фарқ қиладиган. Таъбир жоиз бўлса, қимдир Раҳмон измида юрса, қимдир Шайтон измида юради.

Шу ҳақиқатнинг ўзи токи бу дунёда ҳаёт бор экан, турфа хил одамлар ва уларнинг онгу тафаккуридаги ўзаро тафовут ва зиддиятлар сакланиб қолаверишини кўрсатади. Айнан ана шундай турли дунёқарашлар, бир-бирини инкор этадиган оқим ва йўналишлар мавжудлигини табиий бир ҳол деб қабул қилишни ҳаёт воқелигининг ўзи талаб этади. Шуни таъкидлаш керакки, биз бу ҳақда гапирганда, аввало онгли яшайдиган, мантикий фикрлашга қодир бўлган, ўз қарашларининг маъно-мазмунини ҳар томонлама асослаб, исботлаб бера оладиган одамларни назарда тутамиз.

Масалага шу нуқтаи назардан ёндашганда, ана шундай бир-бирини инкор этадиган дунёқарашларни инобатга оладиган бўлсак, буларнинг ўзи тегишли ҳулосаларга олиб

келиши мукаррар. Яъни, ўз пешона тери билан халол турмуш кечирадиган инсон ҳаётидан мамнун ва рози бўлиб, калби ва юраги осойишта, виждони пок, рухий олами барқарор бўлиб, элнинг хурматини қозониб яшайди. Иккинчи томондан, бу дунёда енгил-ёлпи, ҳар хил нопок йўлларга берилиб, инсоний бурчини унутиб, мол-дунёга интилиб яшаган одам, энг ачинарлиси шуки, ҳаётининг сўнгида армон ва надоматларга ботиб ўз умрини тугатади.

Доно халқимиз, ғараз ва ҳасад билан яшайдиган, ўз шахсий манфаатига ўзгалар ҳисобидан эришишни маъқул кўрадиган, факат ўзини ўйлайдиган кимсадан ўзи асрасин, дейди. Бағрикенг, халол-пок, виждонли, меҳр-окибатли, эл-юртнинг ғаму ташвиши билан яшайдиган кишиларни эса, аксинча, бошига кўтаради ва бундай одамлар жамият томонидан кадр-қиммат, ҳурмат-эътибор топади.

Инсон маънавий оламининг юксалиши билан боғлиқ турли ҳолатлар ҳақида кўп гапириш мумкин. Лекин, мухтасар қилиб айтганда, Оллоҳнинг ўзи бизга буюрган қомил инсон бўлиш, халоллик ва адолат билан ҳаёт кечириш қаби олижаноб фазилатларнинг маъно-мазмунини нафакат чуқур англаш, балки ана шундай хусусиятларга эга бўлиш, уларга амал қилиб яшаш - одамзотнинг маънавий бойлигини белгилаб берадиган асосий мезон, десак, ҳеч қандай ҳато бўлмайди. Ўйлайманки, бундай ҳулосани инсоният ўз онгли ҳаёти давомида доимо орзу қилиб, интилиб келган юксак маънавий идеалнинг фалсафий ифодаси, мантикий натижаси сифатида қабул қилиш ўринлидир.

Маънавиятнинг яна бир муҳим хусусияти одамнинг ички дунёси ва иродасини бақувват, иймон-эътиқодини бутун қилишида ёрқин намоён бўлади.

Ўзқоқ бормасдан, халқимиз ўз бошидан кечирган мустамлақа даврини бир кўз олдимишга келтиради. Қарийб 150 йил давом этган, тарихимизнинг том маънодаги қора қунақлари бўлмиш ўша замонда бир пайтлар ўзининг қудратли давлатчилиги, буюқ фарзандлари, юксак илму маданияти, обод шаҳар ва қишлоқлари билан дунёни ҳайратда қолдирган эл-юртимиз қандай оғир машаққатларга дучор бўлганини яхши биламиз.

Лекин ана шундай даҳшатли даврда ҳам ҳар қандай зулм ва истибдодга қарамасдан, халқимиз ўзини, ўзлигини йўқотмади. Тилини ва динини, иймон-эътиқодини сақлаб қолди. Нохалик ва зўравонлик ҳуқуқрон бўлган шундай замонларда ҳам юртимиздан миллат ва халқ қайғуси билан яшаган ҳақиқий ватанпарвар инсонлар етишиб чиқди. Халқимизнинг асрлар синовида янада қучайиб, тобланиб борган мустақам иродаси, иймон-эътиқоди нафакат қадимий маънавиятимиз, балки миллий ўзлигимизни сақлаб қолишга асос бўлди.

Агар биз дунё тарихига назар ташлайдиган бўлсак, бошқа халқлар ҳам озодлик ва мустақилликни қўлга қиритиш, миллий тикланиш, ўз давлатчилигини, ҳавас қилса арзийдиган фуқаролик жамиятини мустақамлаш жараёнида ана шундай фазилатларга таяниб ва суяниб, барча соҳаларда - бу иқтисодиёт ёки ижтимоий ҳаёт бўладими, маданият, таълим-тарбия ва илм-фан бўладими - ўзининг бекиёс ички қобилият ва салоҳиятини ишга солиш, уни рўёбга чиқариш ҳисобидан тараккиётга эришганини кўрамиз.

Масалан, Япония ёки Жанубий Кореяни олайлик. Бу мамлакатларнинг Иккинчи жаҳон урушидан кейин қандай оғир аҳволга тушиб қолганини ҳаммамиз яхши биламиз. Хўш, улар ниманинг эвазига қиска давр ичида бу қадар ривожланишга эриша олди? Ахир, бу ўлкаларда мўл-кўл табиий хомашё манбалари, минерал ресурслар деярли йўқ-қу! Албатта, бу борада ўша пайтда дунёда мавжуд бўлган сиёсий омиллар, халқаро вазиятнинг таъсирини инкор этиб бўлмайди. Лекин япон ва корейс халқи асрлар

давомида шаклланиб, катта бунёдкор кучга айланган ўзига хос миллий маънавияти хисобидан ҳам ривожлангани бугунги кунда ҳеч кимга сир эмас. Шунинг учун «япон мўъжизаси» ёки «корейс мўъжизаси» ҳақида гап кетганда, таникли эксперт ва мутахассислар ҳам биринчи галда «япон характери», «корейс табиати» деган ибораларни тилга олади. Табиийки, улар бу ўринда аввало мазкур халқларга мансуб маънавий фазилатларни назарда тутди. Яъни, бу халқларнинг ички дунёси ва иродаси маънавият негизидан янада тобланган, камолга етган.

Бундай ҳулосанинг тасдиғини нафакат мазкур икки давлат, балки бошқа мамлакат ва халқлар мисолида ҳам кўриш кийин эмас.

Виждон поклиги ва бедорлиги асрлар, замонлар оша инсон маънавиятининг таянч устунларидан бири бўлиб келмокда. Жамият ҳаётида адолат ва ҳақиқат, меҳр-шафкат, инсофу диёнат каби тушунчаларни қарор топтиришда айнан мана шу омилнинг ўрни ва таъсири бекиёсдир. Виждони уйғок одам ён-атрофида бўлаётган воқеаларга, ёрдам ва кўмакка муҳтож инсонларнинг муаммоларига, адолатнинг топтилишига бефарқ қарай олмайди. Айниқса, эл-юрт манфаатига зарар етказадиган ёвуз хатти-ҳаракатларга ҳеч қачон четдан жим қараб туролмайди, ўз юрти ва халқига нисбатан хиёнат ва соткинликни асло қабул қилолмайди. Бундай ҳолатларни кўрганда виждони кийналади, доимо ёниб-қуйиб яшайди, қандай қилиб бўлмасин, уларни бартараф этишга интилади, керак бўлса, бу йўлда ҳатто жонини ҳам фидо қилади.

Чиндан ҳам, агар одамзот бу дунёда руҳан пок бўлиб, иродаси бақувват, иймони бутун, виждони уйғок бўлиб яшамас экан, инсон ҳаётининг қандай маъноси қолади?

Мана шу савол ҳар бир соғлом фикрлайдиган одамни ҳамиша ўйлантириши, серғакликка қорлаб туриши зарур.

Бундай эзгу мақсадларга эса, факат юксак маънавият, узлуксиз маънавий тарбия орқалигина эришиш мумкин.

Маънавият инсоннинг қон-қони, суяк-суягига йиллар давомида она сути, оила тарбияси, аждодлар ўғити, Ватан туйғуси, бу ҳаётнинг баъзида аччиқ, баъзида қувончли сабоқлари билан катра-катра бўлиб сингиб боради. Айниқса, табиатга, одамларга яқинлик, доимо яхшиликни ўйлаб яшаш, ҳалол меҳнат қилиш, дунёнинг тенгсиз неъмат ва ғўзалликларидан баҳраманд бўлиш маънавиятга озик беради, уни янада қучайтиради. Жаҳон халқлари тажрибаси, уларнинг босиб ўтган мураккаб ривожланиш йўллари, бу борадаги сабоқ ва ҳулосалар шундан далолат берадики, қаерда давлат ва жамият тараккий топса, халқнинг тинч-осойишта ҳаёт кечириши, ўз олдига эзгу ва буюқ мақсадлар қўйиб яшаши учун етарли шарт-шароитлар яратилган бўлса, ўша ерда эркин фикрлаш муҳити ва шу асосда маънавий юксалиш учун янги имкониятлар тугилади. Умуман олганда, инсоният тарихи маънавият - инсоннинг, халқнинг, жамият ва давлатнинг буюқ бойлиги ва қуч-қудрат манбаи эканини, бу ҳаётда маънавиятсиз ҳеч қачон одамийлик ва меҳр-оқибат, бахт ва саодат бўлмаслигини яққол тасдиқлайди.

Ўйлайманки, ер юзидан қанча инсон, қанча тақдир бўлса, ҳар бирининг ўз маънавий олами бор. Маънавиятни тушуниш, англаш учун аввало инсонни тушуниш, англаш керак. Шунинг учун ҳам ўзлигини, инсоний кадр-қимматини англаб етган ҳар қандай одам бу ҳақда ўйламасдан яшашини тасаввур қилиш кийин.

Маънавиятни шакллантирадиган асосий мезонлар

Биз миллий маънавиятни хар томонлама юксалтириш масаласини ўз олдимизга асосий вазифа қилиб қўяр эканмиз, бугунги кунда маънавиятимизни шакллантирадиган ва унга таъсир ўтказадиган барча омил ва мезонларни чуқур таҳлил қилиб, уларнинг бу борада қандай ўрин тутишини яхши англаб олишимиз мақсадга мувофиқ бўлади.

Албатта, хар қайси халқ ёки миллатнинг маънавиятини унинг тарихи, ўзига хос урф-одат ва анъаналари, ҳаётий қадриятларидан айри холда тасаввур этиб бўлмайди. Бу борада, табиийки, маънавий мерос, маданий бойликлар, қўхна тарихий ёдгорликлар энг муҳим омиллардан бири бўлиб хизмат қилади.

Бизнинг қадимий ва гўзал диёримиз нафакат Шарқ, балки жаҳон цивилизацияси бешиқларидан бири бўлганини халқаро жамоатчилик тан олмоқда ва эътироф этмоқда.

Бу табарруқ заминдан не-не буюқ зотлар, олиму уламолар, сиёсатчи ва саркардалар етишиб чиққани, умумбашарий цивилизация ва маданиятнинг узвий қисмига айланиб кетган дунёвий ва диний илмларнинг, айниқса, ислом дини билан боғлиқ билимларнинг тарихан энг юқори босқичга қўтарилишида она юртимизда тугилиб қамолга етган улуг алломаларнинг хизматлари бекиёс экани бизга улкан гурур ва ифтихор бағишлайди.

Бу қўхна тупроқда милодгача бўлган даврда ва ундан кейин қурилган мураккаб сув иншоотлари, хали-хануз ўзининг қўрқу тароватини сақлаб қелаётган осори атикаларимиз қадим-қадимдан ўлкамизда дехқончилик ва хунармандчилик маданияти, меъморлик ва шаҳарсозлик санъати юксак даражада ривожланганидан далолат беради.

Мамлакатимиз ҳудудида мавжуд бўлган тўрт мингдан зиёд моддий-маънавий обида умумжаҳон меросининг ноёб намунаси сифатида ЮНЕСКО рўйхатига қиритилгани ҳам бу фикрни тасдиқлайди.

Аждодларимиз тафаккури ва даҳоси билан яратилган энг қадимги тошёзув ва битиклар, халқ оғзаки ижоди намуналаридан тортиб, бугунги кунда қутубхоналаримиз ҳазинасида сақланаётган минг-минглаб қўлёзмалар, уларда мужассамлашган тарих, адабиёт, санъат, сиёсат, ахлоқ, фалсафа, тиббиёт, математика, минералогия, қимё, астрономия, меъморлик, дехқончилик ва бошқа соҳаларга оид қимматбаҳо асарлар бизнинг буюқ маънавий бойлигимиздир.

Бунчалик катта меросга эга бўлган халқ дунёда қамдан-қам топилади.

Ота-боболаримизнинг асрлар давомида тўплаган ҳаётий тажрибаси, диний, ахлокий, илмий, адабий қарашларини ифода этадиган бу қабил тарихий ёдгорликлар орасида бундан қарийб уч минг йил муқаддам Хоразм воҳаси ҳудудида яратилган, «Авесто» деб аталган бебаҳо маънавий обида алоҳида ўрин тутди. Авваламбор, шуни айтиш жоизки, олис ота-боболаримизнинг ақл-заковати, қалб қўри маҳсули бўлмиш бу ноёб ёдгорликнинг замон тўфонларидан, қанчадан-қанча оғир синовлардан ўтиб, бизнинг давримизгача етиб қелганининг ўзида катта маъно мужассам. Бундай ўлмас осори атикалар бу қўхна ўлкада, бугун биз яшаб турган тупроқда қадимдан буюқ маданият мавжуд бўлганидан гувоҳлик беради.

Ана шундай тарихий ёдгорлик намуналари билан яқиндан танишар эканмиз, уларда ифода этилган теран фикр ва гоёлар, ҳаёт фалсафаси бизни бугун ҳам ҳайратда қолдиришига яна бир қарра амин бўламиз.

Мисол учун, «Авесто»нинг туб маъно-моҳиятини белгилаб берадиган «Эзгу фикр, эзгу

сўз, эзгу амал» деган тамойилни оладиган бўлсак, унда hozirги замон учун ҳам беҳад ибратли бўлган сабоқлар борлигини кўриш мумкин. Ана шундай фикрлар, яъни, эзгу ният, сўз ва иш бирлигини жамият ҳаётининг устувор гоёси сифатида талкин этиш бизнинг бугунги маънавий идеалларимиз билан нақадар узвий боғлиқ, нечоғлиқ мустаҳкам ҳаётӣ асосга эга экани айниқса эътиборлидир.

«Авесто»да борлиқнинг яхлитлиги ва бир бутунлиги, инсон ҳаётининг табиат билан уйғунлиги масаласи одамнинг руҳий оламига чамбарчас боғлиқ ҳолда кўрсатилгани кўп нарсани англатади. Бу ҳолат инсоннинг маънавий дунёсини шакллантиришда атроф-муҳит қадим замонлардан буён қандай қучли таъсир ўтказиб келганига яна бир бор эътиборимизни жалб қилади.

Маълумки, бу дунёда ҳар қайси миллатнинг ўз афсонавий қаҳрамонлари, ўзи севиб ардоқлайдиган паҳлавонлари бўлади. Халқимиз азалдан ўз вужуди, ўз томирида мавжуд илоҳий қудратга муносиб бўлмоққа интилиб, ўз ўғлонларини мардлик ва ҳалоллик, жасурлик руҳида, эл-юрт учун жонини ҳам аямайдиган асл паҳлавонлар этиб тарбиялаб келган.

Шу маънода, халқ оғзаки ижодининг ноёб дурдонаси бўлмиш «Алпомиш» достони миллатимизнинг ўзлигини намоён этадиган, авлодлардан-авлодларга ўтиб келаётган қаҳрамонлик кўшиғидир. Агарки халқимизнинг қадимий ва шонли тарихи туганмас бир дoston бўлса, «Алпомиш» ана шу дostonнинг шох байти, десак, тўғри бўлади. Бу мумтоз асарда тарих тўфонларидан, ҳаёт-мамот синовларидан омон чиқиб, ўзлигини доимо сақлаган эл-юртимизнинг бағрикенглик, матонат, олижаноблик, вафо ва садокат қаби эзгу фазилатлари ўз ифодасини топган.

Шу боис «Алпомиш» достони бизга ватанпарварлик фазилатларидан сабоқ беради. Одил ва ҳақгўй бўлишга, ўз юртимизни, оиламиз кўргонини кўриклашга, дўсту ёримизни, ор-номусимизни, ота-боболаримизнинг муқаддас мазорларини ҳар қандай тажовуздан ҳимоя қилишга ўргатади.

Бир пайтлар, аниқроғи, ўтган асрнинг 50-йилларида, миллий меросимизнинг кўпгина намуналари қаби, «Алпомиш» достони ҳам миллатчилиқ руҳидаги асар сифатида қораланиб, қатағонга учраган эди. Ўша оғир йилларда фидойи зиёлиларимиз жасорат кўрсатиб, уни сақлаб қолишга муваффақ бўлганлиқларини бугун миннатдорлик билан эслаймиз.

Бу ўлмас асарни халқимиз асрлар давомида яратган, ўз иймон-эътиқодидек асраб-авайлаган, қанча авлод-аждоқларимиз «Алпомиш» достони асосида тарбия топган, ўзлигини англаган, маънавий бойлиққа эга бўлган. Демак, халқимиз бор экан, Алпомиш сиймоси ҳам барҳаёт.

Чунки «Алпомиш» достони ижодий тафаккуримиз, маънавий бойлигимизнинг ёрқин намунаси бўлиб, тарихий илдиэларимизнинг қанчалиқ чуқур экани, халқимиз қандай табиий-ижтимоий муҳитда шаклланиб, ривожланганини, аждоқларимизнинг олис даврларда ҳам жамоа бўлиб, бир-бирига елкадош бўлиб, ўз бошига тушган қийинчилиқларни биргалиқда енгиб яшаганини ёрқин бўёқларда тасвирлаб беради. Шу ўринда асардаги қичиқ бир мисолга мурожаат қилайлик. Ота-боболаримизнинг қадимий тасаввурига кўра, ўк-ёй - ҳокимият нишони ҳисобланган. Алпомиш етти ёйида ўн тўрт ботмон бириқдан - бронзадан ясалган ёйдан ўк отиб, «алп» деган унвонга эга бўлади. Алп дегани - ҳокимият эгаси эканини инобатга олсак, бу дoston кўп асрлик миллий давлатчилигимизнинг бадиий ифодаси эканига ҳам ишонч ҳосил қиламиз. Бир сўз билан айтганда, халқимизнинг енгилмас баҳодири - Алпомиш тимсолида биз

Ватанимизни ёмон кўзлардан, бало-казолардан асрашга кодир, керак бўлса, бу йўлда жонини ҳам фидо қилишга тайёр бўлган азамат ўғлонларимиз - бугунги алпомишларнинг маънавий киёфасини кўрамиз.

Ишонаманки, ҳар бир авлод мана шу қахрамонлик дostonини асраб-авайлаб келгуси авлодларга етказди. Бу қахрамонлик эпосини қўлаб, уни қалбига, шуурига жо қилган миллатни эса ҳеч қандай қуч енга олмайди.

Миллий маънавиятимиз азалдан қандай омил ва мезонлар негизида шаклланиб келаётгани халқимиз учун энг азиз ва энг миллий байрам - шарқона янги йил бўлмиш Наврўз айёми мисолида айниқса ёрқин намоён бўлади.

Барчамиз доимо орзиқиб қутадиған ва қатта хурсандчилик, шодиёна билан ўтказадиган Наврўз байрами биз учун ҳаёт абадийлиги, табиатнинг устувор қудрати ва чексиз саховатининг, қўп минг йиллик миллий киёфамиз, олижаноб урф-одатларимизнинг бетакрор ифодаси бўлиб келмоқда.

Мухтасар қилиб айтганда, янқиланиш ва эзгулик тимсоли бўлган Наврўз фалсафаси халқимизга мансуб одамийлик, меҳр-оқибат, мурувват ва ҳиммат қаби юксак хусусиятлардан озикланиб келгани, аждодларимиз асрлар давомида қандай буюқ умуминсоний гоьлардан баҳраманд бўлиб, маънавий қамол тоғганининг яна бир тасдиғидир, десак, ҳеч қандай ҳато бўлмайди.

Қўхна тарихимизни шу маънода қўз ўнгимиздан ўтказиб, таҳлил қиладиган бўлсак, муҳим ва ибратли бир фикрни такроран айтишга тўғри келади. Яъни, ота-боболаримиз руҳий оламининг томир-илдизлари айнан юқорида зикр этилган маънавий заминда, тарихда ҳам, бугун ҳам барқанинғ ҳавасини тортиб келаётган олижаноб фазилатлар асосида шаклланган.

Шу ўринда маънавиятнинг юксалиши билан қамбарчас боғлиқ бўлган яна бир мезон - муқаддас динимиз ҳақида алоҳида тўхталиб ўтишни зарур, деб қиламан.

Барчамизга яхши маълумки, дин азалдан инсон маънавиятининг тарқибий қисми сифатида одамзотнинг юксак идеаллари, ҳақ ва ҳақиқат, инсоф ва адолат тўғрисидаги орзу-армонларини ўзида муҳассам этган, уларни барқарор қоидалар шаклида мустанқамлаб келаётган гоь ва қарашларнинг яхлит бир тизимидир.

Айниқса, қўп асрлар мобайнида халқимиз қалбидан қуқур жоь олиб, ҳаёт маъносини анғлаш, миллий маданиятимиз ва турмуш тарзимизни, қадриятларимиз, урф-одат ва анъаналаримизни безавол сақлашда муқаддас динимиз қудратли омил бўлиб келаётганини алоҳида таъқидлаш жоьиз. Нега деганда, инсонийлик, меҳр-оқибат, ҳалоллик, оқиратни ўйлаб яшаш, яхшилик, меҳр-шафқат синғари халқимизга мансуб бўлган фазилатлар айнан ана шу заминда илдиз отади ва ривожланади.

Бугунги қунда ислом динига нисбатан бутун дунёда қизиқиш ва интилиш қучайиб, унинг ҳайрихоҳ ва тарафдорлари қўпайиб бораётгани ҳеч қимга сир эмас. Бунинг асосий сабаби муқаддас динимизнинг ҳаққонийлиги ва қоклиги, инсонпарварлиги ва бағрикенғлиги, одамзотни доимо эзгуликка қорлаши, ҳаёт синовларида ўзини оқлаган қадрият ва анъаналарни аждодлардан авлодларга етказишдаги беқиёс ўрни ва аҳамияти билан боғлиқ. Ва халқимизнинг маънавиятини шакллантиришга, ҳар қайси инсоннинг Оллоҳ марҳамат қилган бу ҳаётда тўғри ўл танлаши, умрнинг мазмунини анғлаши, авваламбор, руҳий қокланиш, яхшилик ва эзгуликка интилиб яшашида унинг таъсирини бошқа ҳеч қандай қуч билан қиёслаб бўлмайди, деб ўйлайман.

Шу нуқтаи назардан қараганда, муқаддас ислом динимизни қок сақлаш, уни турли ҳил қаразли ҳуруж ва ҳамлалардан, тухмат ва бўҳтонлардан ҳимоя қилиш, унинг асл

мохиятини униб-ўсиб келаётган ёш авлодимизга тўғри тушунтириш, ислом маданиятининг эзгу гояларини кенг тарғиб этиш вазифаси ҳамон долзарб бўлиб колмокда.

Таассуфки, баъзан ислом дини ва диний ақидапарастлик тушунчаларини бир-биридан фарқлай олмаслик ёки гаразли максадда уларни тенг қўйиш каби ҳолатлар ҳам кўзга ташланмокда. Шу билан бирга, ислом динини никоб қилиб, манфур ишларни амалга ошираётган мутаассиб кучлар ҳали онги шаклланиб улгурмаган, тажрибасиз, гўр ёшларни ўз тузогига илинтириб, бош-кўзини айлантириб, улардан ўзининг нопок максадлари йўлида фойдаланмокда. Бундай ножўя ҳаракатлар аввало мукаддас динимизнинг шаънига доғ бўлишини, охир-оқибатда эса маънавий ҳаётимизга салбий таъсир кўрсатишини барчамиз чуқур англаб олишимиз ва шундан ҳулоса чиқаришимиз зарур.

Маълумки, ҳалкимиз азалдан ислом дини ва маданияти ривожига бекиёс ҳисса қўшиб келади. Бу ҳақиқатни жаҳон жамоатчилиги, бутун мусулмон дунёси яхши билади ва тан олади. Нуфузли халқаро ташкилот бўлмиш Ислом конференцияси ташкилотининг Таълим, фан ва маданият масалалари бўйича тузилмаси - АЙСЕКСО томонидан Тошкент шаҳрининг 2007 йилда Ислом маданияти пойтахти деб эълон қилингани ҳам ана шундай юксак эътирофнинг яна бир тасдиғидир.

Буюк мутафаккир ва алломаларимизнинг ислом маданиятини раванг топтиришга қўшган бетакрор ҳиссаси тўғрисида сўз юритганда, энг аввало, ҳақли равишда мусулмон оламида «муҳаддислар султони» дея улкан шуҳрат қозонган Имом Бухорий бобомизнинг муборақ номларини ҳурмат-эҳтиром билан тилга оламиз. Бу мўътабар зот меросининг гултожи бўлмиш энг ишончли ҳадислар тўплами - «Ал-жомеъ ас-сахих» китоби ислом динида Куръони қаримдан кейинги иккинчи мукаддас манба бўлиб, аҳли ислом эътиқодига кўра, у башарият томонидан битилган китобларнинг энг улуги ҳисобланади. Мана, ўн икки асрдирки, бу китоб миллионлаб инсонлар қалбини иймон нури билан мунаввар этиб, ҳақ ва диёнат йўлига қорлаб келмокда.

Яна бир улуг ватандошимиз - Абу Исо Муҳаммад ибн Исо Термизийнинг маънавий мероси, жумладан, «Сунани Термизий» асари ҳам мусулмон оламида ана шундай юксак қадрланади. Алломанинг асрлар давомида олиму фузалоларга дастур бўлиб келган инсоф ва адолат, инсонпарварликни тарғиб этувчи гоялари ҳозирги мураккаб давримизнинг қўлаб ахлокий-маънавий масалаларини ҳал этишда ҳам муҳим аҳамият касб этиши билан эътиборга моликдир.

Манбаларнинг гувоҳлик беришича, Имом Бухорий вафот этган йили, яъни милодий 870 йили тарихимиздаги яна бир мумтоз сиймо - Имом Мотуридий таваллуд топган экан. Бу воқеа замирида шахсан менга илоҳий бир боғлиқлик, Оллоҳнинг буюк марҳамати бордек, бамисоли Имом Бухорийнинг нурли қаламини Имом Мотуридий олиб, ул зотнинг хайрли ишларини давом эттиришга бел боғлагандек туюлади. Имом Мотуридий бобомизнинг ўрта асрлардаги гоят хатарли ва таҳликали бир вазиятда ўз ҳаётини ҳавф остига қўйиб, авлодларга ибрат бўладиган маънавий жасорат намунасини кўрсатиб, ислом оламида «Мусулмонларнинг эътиқодини тузатувчи» деган юксак шарафга сазовор бўлгани бу нодир шахснинг улкан ақл-заковати ва матонатидан далолат беради.

Ул зот асос солган мотуридия мактаби Шарқ мамлакатларида бундай катта шуҳрат топишининг сабаби шундаки, унда илгари сурилган гоялар ислом динимизнинг асосини тўғрилиқ, эзгулик ва инсонийликдан иборат деб биладиган жамоани мўмин-мусулмонларнинг қараш ва интилишлари билан ҳамоҳанг эди.

Ўзининг бекиёс салоҳияти билан буюк илмий мактаб яратиб, гўзал

Фаргона диёрини жахонга тараннум этган ислом ҳуқуқшунослигининг яна бир улкан намояндаси Бурхониддин Маргинонийнинг табаррук номини бутун мусулмон дунёси юз йиллар давомида эъзозлаб келади. Бу мўътабар алломанинг Шарк оламида «Бурхониддин ва милла», яъни «Дин ва миллатнинг хужжати» деган юксак унвонга сазовор бўлгани ҳам буни яққол исботлайди.

Маргинонийнинг ўлмас мероси, хусусан, эллик етти китобдан иборат «Хидоя» - «Тўғри йўл» деб аталган асари, мана, саккиз асрдирки, мусулмон мамлакатларида энг нуфузли ва мукаммал ҳуқуқий манба сифатида эътироф этиб келинаётгани албатта бежиз эмас. Бутун дунёга маълум ва машҳур бўлган буюк аллома ва азиз-авлиёларимиз орасида Абдулҳолик Гиждувоний ва Баҳоуддин Накшбанднинг муборақ сиймоси алоҳида ажралиб туради. Ота-боболаримиз улуг авлиё Баҳоуддин Накшбандга чин дилдан ихлос қўйиб, уни «Баҳоуддини Балогардон» деб таърифлаб келишида теран маъно бор. Унинг «Дилинг Оллоҳда, қўлинг меҳнатда бўлсин» деган ҳаётбахш ҳикмати динимизнинг олижаноб маъно-моҳиятини ёрқин ифодалаб, ҳуддики шу бугун айтилгандек жаранглайди.

Бу мураккаб дунёнинг азалий ва абадий муаммолари, шу билан бирга, ҳар бир даврнинг долзарб масалаларига ҳар томонлама асосли илмий жавоблар топилган такдирдагина маънавият олами янги маъно-мазмун билан бойиб боради. Бошқача айтганда, ҳар бир илмий янгилик, яратилган кашфиёт - бу янгича фикр ва дунёкарашга туртки беради, маънавиятнинг шаклланишига ўзига хос таъсир ўтказади.

Шу нуктаи назардан караганда, заминимизда яшаб ўтган буюк алломаларимиз, мутафаккир боболаримизнинг ибратли ҳаёти ва фаолияти, бемисл илмий-иждодий кашфиётлари бугун ҳам жаҳон ахлини хайратга солаётганини гурур билан таъкидлаш лозим.

Масалан, Муҳаммад Мусо Хоразмийнинг ўнлик санок системасини, алгоритм ва алгебра тушунчаларини дунёда биринчи бўлиб илм-фан соҳасига жорий этгани ва шу асосда аник фанлар ривожини учун ўз вақтида мустаҳкам асос яратгани умуминсоний тараккиёт ривожига қандай катта аҳамиятга эга бўлганини барчамиз яхши биламиз. Бугунги кунда одамзотнинг илм-фан ва замонавий технологиялар борасида эришаётган улкан ютуқларини кўз олдимизга келтирар эканмиз, беихтиёр ана шу буюк бобомиз мисолида бундай юксак марраларга эришишда ўзбек халқининг ҳам муносиб ҳиссаси борлигидан калбимиз ифтихорга тўлади.

Яна бир улуг аждодимиз - Аҳмад Фаргоний инсоният тарихидаги илк Уйғониш даврининг энг забардаст ва кучли намояндаси, ўз замонасининг фундаментал фан асосчиларидан бири сифатида башарият дунёкараши ва маънавиятининг ривожланишига бекиёс таъсир кўрсатди. Унинг бебаҳо мероси ўз даври олимлари учун дастуриламал бўлиб хизмат қилгани тарихий манбалар орқали яхши маълум. Алломанинг «Астрономия асослари ҳақида китоб» номли асари ўн иккинчи асрдаёқ латин ва иврит тилларига таржима этилгани ҳам бу фикрнинг далилидир.

Европада Аль-Фраганус номи билан машҳур бўлган бу алломанинг илм-фан ривожига нуфузи шу қадар юксак эдики, унинг исми шарифи ер қуррасидагина эмас, балки самода ҳам шуҳрат топди. Ўн олтинчи асрда Ойдаги кратерлардан бирига унинг номи берилгани бу фикрни исботлайди. Атоқли астроном Ян Гевелий томонидан 1647 йили нашр қилинган «Селенография» китобида Ойдаги кратерлардан икkitаси икки буюк ватандошимиз - Аҳмад Фаргоний ва Мирзо Улугбек номи билан аталади.

Миллий тарихимизнинг яна бир ёрқин юлдузи Абу Райҳон Беруний фаолиятига ҳаққоний

баҳо берар экан, америкалик фан тарихчиси Сартон XI асрни «Беруний асри» деб таърифлайди. Бундай юксак ва ҳақли баҳо аввало комусий тафаккур соҳиби бўлмиш буюк ватандошимизнинг илм-фан тараққиётига қўшган бекиёс ҳиссаси билан изоҳланади. Шу ўринда таъкидлаш жоизки, Беруний илмий масалаларда ҳам, тарихий воқеа-ҳодисаларга, ўз замондошларига баҳо беришда ҳам ўта ҳолислик ва ҳаққонийлик билан фикр юритган. Шу боис ҳам у ҳаётда кўп азиятлар чеккан, ҳатто умрининг охирида турмуш қийинчиликларига дучор бўлган, аммо ҳар қандай огир шароитга қарамасдан, эътиқодидан қайтмагани унинг ўз маънавий идеалларига нақадар содиқ бўлганидан далолат беради.

Ана шундай ноёб фазилатлар соҳиби бўлмиш машҳур аллома Ибн Синонинг «Тиб қонунлари» асари неча асрлар давомида Европанинг энг нуфузли олий ўқув юртларида асосий тиббиёт дарсликларидан бири сифатида ўқитиб келингани, дунё микёсида «Медицина», «Соғлом турмуш тарзи» деган тушунчаларнинг фундаментал асоси бўлиб хизмат қилгани, албатта, чуқур ҳаётий ва илмий заминга эга. Аниқроқ қилиб айтганда, бу беназир алломанинг бутун илмий фаолияти дунё тараққиётини инсонпарварлик руҳида, яъни, маънавий негизда ривожлантиришга улкан таъсир ўтказди, деб айтишга барча асослар бор.

Ёки ўрта асрларда Хоразм диёридан олис Арабистонга бориб, араб тили грамматикасини мукамал тарзда ишлаб чиққан, илм-фаннинг кўплаб бошқа соҳаларида ҳам шухрат қозонган Махмуд Замахшарий бобомизни эсга олайлик. Ўзининг жисмоний ногиронлигига қармай, дунёнинг кўплаб мамлакатларига машаққатли сафарлар қилган, теран билими ва илмий салоҳияти билан бутун ислом оламини лол қолдирган бу зот, ҳеч шубҳасиз, халқимиз учун маънавий етуклик тимсоли бўлиб қолаверади.

Агарки мана шу мукаддас заминимизда таваллуд топиб, вояга етган, ўз ҳаёти ва фаолияти билан нафакат тарихда, айни вақтда башариятнинг бугунги тараққиёт саҳифаларида ҳам ўчмас из қолдирган буюк мутафаккир ва алломаларимиз, азиз-авлиёларимизни таърифлашда давом этадиган бўлсак, ўйлайманки, бу борада узок гапириш мумкин.

Бизнинг ўз олдимизга қўйган мақсадимиз эса, бундай улуг зотларнинг ҳаёт йўли ва қолдирган меросини тўлиқ тасвирлаш эмас, балки уларнинг энг буюк намоёндалари тимсолида таърифат, илму фан, маданият, дин қаби соҳаларнинг барчасини ўзида уйғунлаштирган халқимизнинг маънавий олами нақадар бой ва ранг-баранг эканини исботлаб беришдан иборатдир. Бундай ноёб ва бебаҳо бойликни ҳар томонлама чуқур ўрганиш, унинг маъно-мазмунини фарзандларимизга етказиш масаласи барчамиз, биринчи галда, зиёлиларимиз, бутун жамоатчилигимиз учун ҳам қарз, ҳам фарз бўлиши шарт, деб ҳисоблайман. Нега деганда, ўзимиз - бугун шу юртда яшаётган ватанпарвар инсонлар бу вазифани ўз зиммамизга олмасак, четдан қилиб ҳеч ким ҳеч қачон бу ишни қилиб бермайд.

Шу ўринда буюк боболаримизнинг маънавий олами хусусида фикр юритганда, Соҳибқирон Амир Темур ҳақида алоҳида тўхталишимиз табиийдир. Чунки тенгсиз азму шижоат, мардлик ва донишмандлик рамзи бўлган бу мумтоз сиймо буюк салтанат барпо этиб, давлатчилик борасида ўзидан ҳам амалий, ҳам назарий мерос қолдирди, илму фан, маданият, бунёдкорлик, дин ва маънавият ривожига кенг йўл очди.

Шахсан мен «Темур тузуқлари»ни ҳар гал ўқир эканман, худдики ўзимга қандайдир рухий куч-қувват топгандек бўламан. Ўз иш фаолиятимда бу қитобага такрор-такрор мурожаат қилиб, ундаги ҳеч қачон эскирмайдиган, инсон маънавияти учун бугун ҳам озиқ

бўладиган хикматли фикрларнинг канчалик хаётий эканига кўп бор ишонч ҳосил қилганман. Масалан, «Тажрибамда кўрилганким, азми катъий, тадбиркор, хушёр, мард ва шижоатли бир киши мингта тадбирсиз, лоқайд кишидан яхшироқдир», деган сўзлар бугунги кунда ҳам маънавий жихатдан нақадар долзарб аҳамиятга эга экани барчамизга аён.

Амир Темур бобомизнинг бундай чуқур маъноли хикматлари халқимизда қадимдан мавжуд бўлган «Билаги зўр бирни, билими зўр мингни йикар» деган мақолга гоят ҳамоҳанг бўлиб, инсонни доимо ақл-идроқ, адолат ва юксак маънавият асосида яшашга даъват этиши билан эътиборлидир.

Буюк Амир Темурнинг набираси, беназир аллома Мирзо Улугбекнинг ўрта асрлар шароитида намоён этган илмий жасорати бугунги кун олимларини ҳам ҳайратга солмасдан қўймайди. Тақдир бу улуг зотнинг зиммасига беҳад улкан ва машаққатли вазифалар юклади. Буюк саркарда Амир Темур бунёд этган салтанатнинг вориси бўлишдек ўта масъулиятли вазифа айнан унга насиб этди. Мирзо Улугбек қарийб қирк йил мобайнида Мовароуннахр диёрининг донишманд ҳукмдори сифатида халқнинг азалий орзуси - тинчлик, тотувлик, илм-фан ва маданиятни тараккий топтириш йўлида улкан шижоат ва матонат кўрсатди.

Бу беназир аллома ўзида минглаб юлдузларнинг ҳаракатини жамлаган мукаммал астрономик жадвални яратди. Ушбу жадвалда зикр этилган илмий маълумотларнинг нақадар аниқ ва тўғри эканини бугунги энг замонавий асбоблар ҳам тасдиқлайди. Улугбекнинг ҳаёти ва илмий фаолияти халқимиз маънавиятининг пойдеворига қўйилган тамал тошларидан бири бўлиб, юртимизда бундан неча замонлар олдин фундаментал фанларни ривожлантиришга канчалик катта аҳамият берилганини кўрсатади. «Зижи жадиди Қўрагоний» деб номланган Улугбек астрономик жадвали ўрта асрларда латин тилига таржима қилиниб, Европа олимлари орасида кенг тарқалгани фикримизнинг яққол исботидир.

Бу ҳақда сўз юритар эканмиз, беихтиёр 1996 йили Парижда ЮНЕСКОнинг ўша пайтдаги Бош қотиби Федерико Майор жаноблари билан бўлган бир суҳбат ёдимга тушади. Ўшанда жаноб Майор Улугбекнинг илмий меросини юксак баҳолаб, унинг юлдузлар ҳаракатига оид ҳисоб-китоблари бугунги кунда компьютер ёрдамида текшириб кўрилганда атиги бир неча дақиқага фарқ қилиши аниқланди, деган гапни айтиб қолди. Шунда мен унга жавобан, йўқ, жаноб Федерико Майор, Улугбек ҳато қилган бўлиши мумкин эмас, балки компьютерлар ҳато қилган бўлиши мумкин, деган эдим. Гарчи бу гап дўстона лутф тариқасида айтилган бўлса-да, ўйлайманки, унинг замирида чуқур ҳақиқат мужассам.

Ўзбек халқи маънавий дунёсининг шаклланишига гоят қучли ва самарали таъсир кўрсатган улуг зотлардан яна бири - бу Алишер Навоий бобомиздир. Биз унинг мўътабар номи, ижодий меросининг боқийлиги, бадиий даҳоси замон ва макон чегараларини билмаслиги ҳақида доимо фахрланиб сўз юритамиз.

Алишер Навоий халқимизнинг онги ва тафаккури, бадиий маданияти тарихида бутун бир даврни ташкил этадиган буюк шахс, миллий адабиётимизнинг тенгсиз намояндаси, миллатимизнинг гурури, шаъну шарафини дунёга тараннум қилган ўлмас сўз санъатқоридир. Таъбир жоиз бўлса, оламда туркий ва форсий тилда сўзловчи бирон-бир инсон йўқки, у Навоийни билмаса, Навоийни севмаса, Навоийга садокат ва эътиқод билан қарамаса.

Агар бу улуг зотни авлиё десак, у авлиёларнинг авлиёси, мутафаккир десак,

мутафаккирларнинг мутафаккири, шоир десак, шоирларнинг султонидир.

Инсон калбининг кувончу кайгусини, эзгулик ва хаёт мазмунини Навоийдек теран ифода этган шоир жаҳон адабиёти тарихида камдан-кам топилади. Она тилига мухаббат, унинг бекиёс бойлиги ва буюклигини англаш туйғуси ҳам бизнинг онгу шууримиз, юрагимизга аввало Навоий асарлари билан кириб келади. Биз бу бебаҳо меросдан халкимизни, айникса, ёшларимизни канчалик кўп баҳраманд этсак, миллий маънавиятимизни юксалтиришда, жамиятимизда эзгу инсоний фазилатларни камол топтиришда шунчалик кудратли маърифий курулға эга бўламиз.

Маълумки, бирон-бир халқ маънавиятига ҳос кадрийатларнинг бошқа халқлар томонидан тан олинishi, табиийки, ана шу халқ тарихига нисбатан чуқур ҳурмат ифодасидир.

Бундай эътироф халқнинг гурур ва ифтихори, миллий ўзлигини янада юксалтиришга хизмат қилади.

Шу маънода, кейинги пайтда буюк аждодларимизнинг сўнмас даҳосига ҳурмат-эҳтиром, уларнинг бой илмий меросини ўрганишга бўлган кизиқиш хорижий элларда ҳам ортиб бораётгани барчамизни қувонтиради. Бунинг тасдиғини дунёнинг турли

мамлакатларида уларнинг ҳаёти ва фаолияти ҳақида эълон қилинаётган илмий ва бадиий асарлар, улуғ аждодларимиз хотирасига барпо этилаётган ёдгорликлар мисолида ҳам кўриш мумкин. Шулар қаторида Бельгияда Ибн Синога, Литвада Мирзо Улугбекка, Москва, Токио ва Боку шаҳарларида Алишер Навоий бобомизга, Миср пойтахти Коҳира шаҳрида эса Аҳмад Фаргоний хотирасига ўрнатилган мухташам хайкалларни эслаш жоиз.

Халкимизнинг асл табиатида мавжуд бўлган ана шундай илмий-маънавий салоҳият ва фазилатлар ҳақида гапирар эканмиз, «Оққан дарё оқаверади», деган нақл беихтиёр ёдимизга тушади. Чиндан ҳам, тарихимизнинг қайси даврини олмайлик, юртимизда илму маърифат ва юксак маънавиятга интилиш ҳеч қачон тўхтамаганини, халкимиз даҳосининг ўлмас тимсоли сифатида энг оғир ва мураккаб даврларда ҳам яққол намоён бўлиб келганини кўришимиз мумкин.

Масалан, чоризм мустамлақаси даврида маърифат гоясини баланд кўтариб чиққан жадид боболаримизнинг фаолияти бунга яна бир ёрқин мисол бўла олади. Маҳмудхўжа Бехбудий, Мунавварқори, Абдулла Авлоний, Исроҳон Иброт, Абдурауф Фитрат, Абдулла Қодирий, Абдулҳамид Чўлпон, Усмон Носир қабил юзлаб маърифатпарвар, фидойи инсонларнинг ўз шахсий манфаати, ҳузур-ҳаловатидан кечиб, эл-улус манфаати, юртимизни тараккий топтириш максатида амалга оширган эзгу ишлари авлодлар хотирасидан асло ўчмайди.

Ана шундай улуғ аждодларимизнинг илмий-иждодий мероси ва ибротли фаолияти кейинчалик диёримизда Қори Ниёзий ва Тошмуҳаммад Саримсоқов, Ҳабиб Абдуллаев ва Саъди Сирожиддинов, Обид Содиков ва Собир Юнусов, Яҳё Гуломов ва Бўрибой Аҳмедов, Ойбек ва Гафур Гулом, Абдулла Қаҳҳор ва Зулфия, Саид Аҳмад ва Озод Шарафиддинов, Лутфихоним Саримсоқова ва Ҳалима Носирова, Олим Хўжаев, Раззоқ Ҳамроев ва бошқа кўплаб номлари дунёга танилган машҳур илм-фан, адабиёт ва маданият арбобларининг етишиб чиқишига мустаҳкам замин бўлиб хизмат қилди.

Юқорида зикр этилган мисолларни умумлаштирган ҳолда, муҳим бир фикрни ҳулоса тариқасида таъкидлашни зарур, деб биламан. Гап шундаки, тарихимизда бундай беназир сиймоларнинг мавжудлиги - такроран айтишга тўғри келади - ўзига ҳос бир феномен, яъни ўта ноёб ҳодисадир. Бу эса нафакат бугунги, айна пайтда эртанги авлодларимизнинг ҳам маънавий бойлигига айланиб, халкимизга ҳеч нарса билан ўлчаб,

киёслаб бўлмайдиган рухий куч-кувват ва мадад бериши мукаррар.

Лекин айти пайтда, биз бир хакикатни ҳам яхши англаймизки, факат ўтмишга, аждодлар меросига махлиё бўлиб юришнинг ўзи билан узокка бориб бўлмайти.

Тарихимиз саҳифалари шундан далолат берадики, юртимиз ривожига ҳамма замонларда ҳам бир текис кечмаган.

Айниқса, теурийлар ҳукмронлигидан сўнг - яъни XVII асрдан XX асрнинг бошларигача бўлган даврда Туркистон замини сиёсий парокандалик, жаҳолат ва қолоқликка юз тутди. Уч хонликка бўлиниб кетган минтақа узок муддат ўзаро зиддият ва қарама-қаршиликлар, уруш-жанжаллар гирдобига қолиб кетгани нафакат иқтисодий, молиявий ва ҳарбий салоҳият нуқтаи назаридан, балки ижтимоий-маънавий фикр ривожига ҳам кўп салбий оқибатларни келтириб чиқаргани барқамизга яхши маълум. Тарих гилдирагининг айланиши билан, авваламбор, юрт ҳукмдорлари ва амалдорлари халқнинг тақдири ва қелажағига ҳақида қайғуриш ўрнига, ўз шахсий манфаатларини ҳамма нарсадан устун қўйиб, жаҳолат ва гафлатга берилиб кетиши оқибатида биз бугун яшаётган минтақа умумбашарий тараккиёт қараёнларидан узилиб, ривожланишдан қескин орқада қолиб кетди.

Ўзаро низо ва адоватларнинг қучайиши, факат ўз қобилигига, умрини ўтаб бўлган ақидаларга ўралашиб яшаш натижасида бир вақтлар буюқ маданият ва тараккиёт даврларини бошидан кечирган эл-юртимизнинг бу пайтга қелиб қандай оғир аҳволга тушиб қолганини ўзимизга тасаввур қиладиган бўлсак, ўйлаётганимиз, кўп нарсани ўз-ўзидан аён бўлади.

Бу ҳаётнинг шафқатсиз бир қонунияти бор. Яъни, тарихнинг мураккаб ва ҳал қилувчи бурилиш палласида ҳар қандай миллат ва элат ўз аҳиллиги ва бирдамлигини сақлаб, ўз миллий манфаатлари йўлида қатъият билан турмаса, масъулият ва ҳушёрлигини йўқотадиган бўлса, оғир-оқибатда ўзининг энг қатта, тенгсиз қобилиги бўлмиш мустақиллиги ва озодлигидан жудо бўлиши шубҳасиз.

Минг афсуски, ана шундай машъум қисмат Туркистон халқларини ҳам қетлаб ўтмади: XIX асрдаги қоризм истилоси қўпгина сабаблар билан бир қаторда авваламбор ўша пайтда мавжуд бўлган сиёсий бошбошқоқлик, ҳукмрон қучларнинг узокни қўролмаслиги, маънавий заифлиги оқибатида қўй берганини тарихий мисоллар исботлаб турибди. Бу ақчик ҳақиқат барқамизга, айнақса, бугун ҳаётга қатта умид ва ишонч билан қириб қелаётган ёшларимизга доимо сабоқ бўлиши лозим.

Шу нуқтаи назардан қараганда, биз ўз тарихимизни ҳолисона ва ҳаққоний баҳолаб, маънавий меросимизни қобитиш ва ривожлантиришга ўз ҳиссамизни қўйишимиз, шу асосда бугунги жаҳон илму қани ва маданиятининг юксак қўққиларини эгаллашдек буюқ вазифага ҳар томонлама муносиб ва қодир бўлишимиз қарқор.

Ҳар қайси миллатнинг ўзига ҳос маънавиятини шакллантириш ва юксалтиришда, ҳеч шубҳасиз, оиланинг ўрни ва таъсири беқийсдир. Чунки инсоннинг энг соф ва қоқиза туйғулари, илқ ҳаётий тушунча ва тасаввурлари биринчи қалда оила бағрида шаклланади. Боланинг қарактерини, табиати ва дунёқарашини белгилайдиган маънавий мезон ва қарашлар - яхшилик ва эзғулик, олижаноблик ва меҳр-оқибат, ор-номус ва андиша қабии муқаддас тушунчаларнинг қойдевори оила шароитида қарор топиши табиийдир.

Шунинг учун ҳам айнаан оила муҳитида қайдо бўладиган ота-онага ҳурмат, уларнинг олдидаги умрқод қарздорлик бурқини қуқур англаш ҳар қайси инсонга ҳос бўлган одамийлик қазилатлари ва оилавий муносабатларнинг неғизини, оиланинг маънавий

оламини ташкил этади.

Кўп йиллик илмий кузатиш ва тадқиқотлар шуни кўрсатадики, инсон ўз умри давомида оладиган барча информациянинг 70 фоизини 5 ёшгача бўлган даврида олар экан. Боланинг онги асосан 5-7 ёшда шаклланишини инобатга оладиган бўлсак, айнан ана шу даврда унинг калбида оиладаги муҳит таъсирида маънавиятнинг илк куртаклари намоён бўла бошлайди. Халкимизнинг «Куш уясида кўрганини килади», деган доно мақоли, ўйлайманки, мана шу азалий ҳақиқатни яққол акс эттиради.

Одамзот учун бир умр зарур бўладиган табиий кўникма ва хусусиятлар, масалан, ҳар қайси боланинг ўзига хос ва ўзига мос қобилияти, атрофидаги одамлар билан муомаласи, тенгдошлари орасида ўзини қандай ҳис қилиши, етакчилик ҳислатларига эга бўлиши ёки эга бўлмаслиги, керак бўлса, дунёқараши - буларнинг барчаси аввало унинг тугма табиати, шу билан бирга, оилада оладиган тарбиясига узвий боғлиқ эканини ҳаёт тажрибаси кўп мисолларда тасдиқлаб беради.

Айнан мана шу даврда бола ҳамма яхши-ёмон нарсани тушуниб, англай бошлайди, унинг бегубор онги бамисоли босма қозғол сингари оиладаги, ён-атрофидаги барча воқеа-ҳодисаларни, уларнинг замиридаги таассуротларни ўзига шимиб-сингдириб олади. Унинг ота-онасига, бобо ва момоларига меҳри ва ҳурмати, ўзини ўраб турган муҳитга нисбатан муносабати кундан-кунга такомиллашиб боради.

Қисқача айтганда, ҳонадондаги ҳар бир нарса - дарахт ва ўсимликлар бўладими, турли ўйинчоқлар, уй ҳайвонлари бўладими - буларнинг барчаси боланинг кўзига гўёки оламнинг бекиёс мўъжизаси бўлиб кўринади ва шу тариқа у ёруғ дунёни ўзи учун кашф қилади.

Таассуфки, баъзи ота-оналар ўз фарзандининг ана шундай қизиқиши ва интилишларига, унинг онгу тафаккурида ҳар қуни бир ўзгариш рўй бериб, кўзида янги-янги саволлар пайдо бўлаётганига аҳамият бермайди. Боз устига, агар ота оилада ўзини тутишни билмаса, ахлоқ-одоб қобилияти фарзандларига ўрнак бўлиш ўрнига кўпол муомала қиладиган бўлса, бу ҳолат, табиийки, бола маънавий оламининг шаклланишига салбий таъсир кўрсатади, вақти-соати қелиб, унинг характерида инсон деган номга нолойик, ҳунук бир одат сифатида намоён бўлади.

Ёки оилада кўни-кўшнларни кўролмаслик, фисқу фасод, игво муҳити ҳукмрон бўлса, ҳеч шубҳасиз, буларнинг барчаси боланинг хотирасида тузатиб бўлмайдиган оғир асорат қолдиради. Умуман, оиладаги маънавий муҳит ва тарбия туфайли бола ё меҳрибон ва раҳмдил, ёки ҳудбин ва бағритош бўлиб вояга етишини тушуниш қийин эмас.

Биз ўз фарзандларимизнинг бахту саодатини, иқболи ва қамолини кўришни истар эканмиз, нафакат оиладаги, балки маҳалла-қўйдаги одамларнинг ҳатти-ҳаракати ҳам боланинг шаклланиб келаётган соф қалби ва онига қандай таъсир кўрсатиши ҳақида доимо ўйлашимиз, бу масалада зиммамизда қандай улкан масъулият борлигини унутмаслигимиз зарур.

Оилавий тарбия масаласида ҳаттога йўл қўймаслик учун аввало ҳар қайси ҳонадондаги маънавий иқлимни ўзаро ҳурмат, ахлоқ-одоб, инсоний муносабатлар асосига қуриш айтиш муддао бўлур эди. Бу ҳақда гапирганда, мен мумтоз ёзувчимиз Абдулла Қодирийнинг «Ўтган кунлар» асаридаги қаҳрамонларнинг ўзаро муомала ва мулоқотлари, уларнинг ҳатто қичик фарзандларини ҳам «сиз»лаб гапириши мисолида ота-боболаримизнинг оила маънавиятига қанчалик қатъий ён-қўл бериб беришга ишонч ҳосил қиламан.

Шу нуқтаи назардан қараганда, бугунги кунда ҳам юртимизда ана шундай гўзал ахлоқ меъзолари билан яшаб келаётган, ўғил-қизларини шу руҳда тарбиялаётган кўплаб

ибратли оилалар барчамизда хавас уйготиши табиийдир.

Маълумки, ўзбек халки азалдан ўзининг болажонлиги, оилапарварлиги билан ажралиб туради. Албатта, фарзандга меҳр қўйиш, уларнинг корини тўқ, устини бут қилиш ўз йўли билан, лекин болаларимизни ёшлик чоғидан бошлаб миллий тарбия, ахлоқ-одоб, юксак маънавият асосида вояга етказиш биз учун доимо долзарб аҳамият касб этиб келган. Бу масалага эътибор бермаслик нафакат айрим ота-оналар, балки бутун жамият учун жуда қимматга тушишини ҳам қўпгина ҳаётий мисолларда қўриш мумкин.

Ўз-ўзидан равшанки, юкорида зикр этилганидек, бола тарбиясида соғлом насл масаласи ҳам муҳим роль ўйнашини инкор этиб бўлмайди. Ақли расо ҳар қайси инсон яхши англайдики, бу ёруғ дунёда ҳаёт бор экан, оила бор. Оила бор экан, фарзанд деб аталмиш бебаҳо неъмат бор. Фарзанд бор экан, одамзот ҳамиша эзгу орзу ва интилишлар билан яшайди.

Шахсан менга «насл» ва «насиба» деган сўзлар ўртасида қандайдир илохий богликлик бордек туюлади. Албатта, ҳар бир бандага ризқ-насибани Оллоҳ таоло беради. Лекин бу ҳаётда насибаси бутун ва тўла бўлиши учун инсоннинг ўзи ҳам чин дилдан интилиши, зурриёдини соғлом муҳитда тарбиялаши катта аҳамиятга эга эканини унутмаслигимиз зарур.

Бугунги кунда бизнинг қилаётган барча ишларимиз фарзандларимизнинг бахту саодати, уларнинг ёруғ келажаги учун амалга оширилмоқда. Лекин бахту саодат факат бойлик, молу мулк билан белгиланмайди. Одоби, билимдон ва ақлли, меҳнатсевар, иймон-эътиқодли фарзанд нафакат ота-онанинг, балки бутун жамиятнинг энг катта бойлигидир.

Шу ҳақиқатдан қелиб чиққан ҳолда, ёшларимизни ҳар томонлама соғлом ва барқамол этиб тарбиялаш, ҳаёт абадийлиги, авлодлар давомийлигини таъминлайдиган маънавият қўргони бўлмиш оилани мустаҳкамлаш бугунги кунда барчамизнинг наинки асосий вазифамиз, балки инсоний бурчимизга айланишини истардим.

Шу боис биз мустақиллик даврида оила институтини жамиятнинг бошқа муҳим ижтимоий тузилмалари, юртимиздаги маънавий ўзгаришлар билан уйғун тарзда ривожлантириш, унинг нуфузини ошириш масаласига давлат сиёсатининг энг муҳим ва устувор йўналиши сифатида доимий эътибор бериб келмоқдамиз.

Мамлакатимиз Конституциясида оиланинг ижтимоий мақоми аниқ белгилаб қўйилгани, шу асосда Оила, Фуқаролик, Уй-жой кодекслари ва бошқа зарур қонун ҳужжатлари қабул қилиниб, бу борада тегишли ҳуқуқий пойдевор яратилгани ҳам бу фикрни тасдиқлайди.

Маълумки, кейинги йилларда юртимизда ҳар қайси йилга аниқ бир ном бериб, шу асосда махсус давлат дастурларини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш яхши анъанага айланиб қолди.

Агар ушбу масаланинг тарихига назар ташлайдиган бўлсак, бу йўлдаги дастлабки салмоқли қадамларимиз 1998 йилни мамлакатимизда «Оила йили» деб эълон қилиш билан бошланганининг ўзи ҳам, ўйлаётганимиз, қўп нарсани англатади.

Шу маънода, оилани, унинг боқий кадриятларини улуғлаб, мамлакатимизда «Эл-юрт таянчи» деган муаззам ёдгорлик барпо этганимиз қўпчилиكنинг қўнғлидаги иш бўлганини таъкидлаш жоиз.

Қадимий Қарши шаҳрининг 2700 йиллик тўйи арафасида шу табарруқ заминда қад ростлаган бу мухташам бадиий обида орқали биз минг йиллар давомида қанча-қанча синов ва машаққатларни бошидан кечириб, ўз она юртини ҳар қандай бало-қазолардан

асраб-авайлаб келган, ўгил-кизларини акл-заковат, мардлик ва матонат сохиби этиб тарбиялаган бунёдкор халкимизга, унинг том маънода таянчи бўлган оилага чексиз хурмат-этиром туйғусини мужассам этишни максад қилиб қўйдик. Эл-юртимизнинг олижаноб қарашларига ғоят ҳамоҳанг бўлган ушбу ёдгорлик мажмуаси қисқа вақт ичида табаррук зиёратгоҳга айланиб қолгани барчамизни қувонтиради.

Мухтасар айтганда, ҳаммамизга аён бўлиши табиийки, оила соғлом экан - жамият мустаҳкам, жамият мустаҳкам экан - мамлакат барқарордир.

Маънавий ҳаётимизни юксалтириш ҳақида гапирганда, маҳалланинг роли ва таъсири хусусида тўхталиш албатта ўринлидир. Маълумки, азалдан ўзбек маҳаллалари чинакам миллий қадриятлар маскани бўлиб келади. Ўзаро меҳр-оқибат, аҳиллик ва тотувлик, эҳтиёжманд, ёрдамга муҳтож қимсалар ҳолидан хабар олиш, етим-есирларнинг бошини силаш, тўй-томоша, ҳашар ва маъракаларни қўпчилик билан бамаслаҳат ўтказиш, яхши кунда ҳам, ёмон кунда ҳам бирга бўлиш каби халкимизга ҳос урф-одат ва анъаналар авваламбор маҳалла муҳитида шаклланган ва ривожланган. Халкимизга ҳос ўзини ўзи бошқариш тизимининг бу ноёб усули қадим-қадимдан одамларнинг нафакат тилида, балки дилида, бутун ҳаётида чуқур жой эгаллагани бежиз эмас. Биз «Маҳалла - ҳам ота, ҳам она» деган ҳикматли нақлни ана шу ҳаётий ҳақиқатнинг ифодаси сифатида қабул қиламиз.

Маҳалла ҳақида гапирганда, қўпчилик ана шундай чуқур маъноли сўзларни эслаши ва тилга олиши табиий. Улар шу тариқа наинки ўзларининг дарду ташвишларини хал қиладиган таъсирчан ижтимоий фуқаролик идораси, айтиш вақтида она юрт рамзи бўлган маҳаллага ўзининг муносабатини изҳор этади.

Мустақиллик йилларида маҳалла ҳаёти билан боғлиқ қўплаб қадриятлар, удум ва анъаналаримиз қайта тикланиб, замон талаблари асосида бойиб бормокда. Шу билан бирга, маҳалланинг ҳуқуқ ва ваколатлари кенгайтирилмокда, улар бугун ўзини ўзи бошқариш идораси, ҳақиқий демократия дарсхонаси сифатида кенг қўламли фаолият олиб бормокда. Давлатчилигимиз тарихида биринчи марта «маҳалла» тушунчаси Конституциямизга киритилиб, унинг жамият бошқарувидаги ўрни ва мақоми катъий белгилаб қўйилди. Маҳалла бошқарувига бундай катта эътибор бугун мамлакатимизда олиб борилаётган сиёсатнинг халқчиллигидан далолат беради. Айтиш пайтида у юртимизда амалга оширилаётган «Қучли давлатдан - қучли жамият сари» деган тамойилнинг амалий ифодаси бўлиб, маънавий ҳаётимизни янада мустаҳкамлаш, ёш авлодимизнинг онгу тафакқурини замонавий асосда шакллантириш борасида муҳим аҳамият касб этмокда.

Маҳалланинг халқ маънавияти билан боғлиқ жиҳатлари ҳақида сўз юритиб, уларни қўз ўнгимиздан ўтказиб, атрофлича таҳлил қилар эканмиз, ҳеч иккиланмасдан айтиш керакки, биз ҳар қайси хонадон, бутун эл-юртимиздаги маънавий иқлим ва вазиятни англамокчи бўлсак, бу борадаги ҳақиқий манзаранинг ёрқин ифодасини аввало маҳалла ҳаётида ҳудди ойнадек яққол қўриш имконига эга бўламиз.

Шу сабабли биз маънавий ҳаётимизни, миллий онг ва қадриятларимиз, эътикод ва тафакқуригимиз, урф-одат ва анъаналаримизни асраб-авайлаш, маънавий оламимизни юксалтиришга интилар эканмиз, буларнинг барчаси маҳалла идорасига янада қўпроқ имконият бериш, унинг ҳуқуқий ва амалий ваколатларини кенгайтириш билан бевосита алоқадор эканини ўзимизга яхши тасаввур қиламиз. Шу орқали биз ўзимизнинг эзгу мақсадимиз бўлмиш эркин фуқаролик жамияти барпо этиш йўлида, ҳеч шубҳасиз, улкан қадам қўйган бўламиз.

Маънавиятни шакллантиришга бевосита таъсир киладиган яна бир муҳим ҳаётий омил - бу таълим-тарбия тизими билан ҳамбарчас боғлиқдир.

Маълумки, ота-боболаримиз қадимдан бебаҳо бойлик бўлмиш илму маърифат, таълим ва тарбияни инсон қамолоти ва миллат раънақининг энг асосий шартлари ва қарови деб билган.

Албатта, таълим-тарбия - онг маҳсули, лекин айни вақтда онг қаражаси ва унинг ривожини ҳам белгилайдиган, яъни, халқ маънавиятини шакллантирадиган ва бойитадиган энг муҳим омилдир. Бинобарин, таълим-тарбия тизимини ва шу асосда онгни ўзгартирмасдан туриб, маънавиятни ривожлантириб бўлмайди.

Шу боис бу соҳада юзак, расмий ёндашувларга, пухта ўйланмаган ишларга мутлақо йўл қўйиб бўлмайди. Мақтаб, таълим-тарбия масаласи давлат ва жамият назоратида бўлиши Асосий қонуниimizда белгилаб қўйилган. Шу билан бирга, бу қенг жамоатчилик, бутун халқимизнинг иштироки ва қўллаб-қувватлашини талаб қиладиган умуммиллий масаладир.

Шуни унутмаслиғимиз қеракки, қелажағимиз пойдевори билим қаргоҳларида қартилади, бошқача айтганда, халқимизнинг эртанги қуни қандай бўлиши қарзандларимизнинг бугун қандай таълим ва тарбия олишига боғлиқ.

Бунинг учун қар қайси ота-она, устоз ва мураббий қар бир бола тимсолида аввало шахсни қўриши қарур. Ана шу оддий талабдан қелиб қиккан қолда, қарзандларимизни мустақил ва қенг фикрлаш қобилиятига эга бўлган, онгли қайайдиган қомил инсонлар этиб вояга етқизиш - таълим-тарбия соҳасининг асосий мақсади ва вазифаси бўлиши лозим, деб қабул қилишимиз қерак. Бу эса таълим ва тарбия ишини уйғун қолда олиб қоришни талаб этади.

Таълимни тарбиядан, тарбияни эса таълимдан ажратиб бўлмайди - бу шарқона қараш, шарқона ҳаёт фалсафаси.

Бу ҳақда фикр қуритганда, мен Абдулла Авлонийнинг «Тарбия биз учун ё ҳаёт - ё мамот, ё нажот - ё ҳалокат, ё саодат - ё фалокат масаласидир» деган қуқур маъноли сўзларини эсламан. Буюк маърифатпарвар бобомизнинг бу сўзлари асримиз бошида миллатимиз учун қанчалар муҳим ва долзарб бўлган бўлса, ҳозирги вақтда ҳам биз учун шунчалиқ, балки ундан ҳам қўра муҳим ва долзарб аҳамият қасб этади.

Нега деганда, бизга собиқ тузумдан мерос бўлиб қолган маориф тизимининг энг номаъқул томони шундан иборат эдики, унда ўқув қараёнида ўқувчи ва талабаларнинг мустақил ва эркин фикрлашига йўл қўйилмас эди. Қар қайси ўқув қуртини битирувчиларнинг билимига қараб эмас, аксинча, уларнинг собиқ совет тизимида ва сохта қояларга садокатини ҳисобга олиб бақолаш ва ҳаётга йўллаш тамойили асосий ўринни эгаллар эди. Қўп қолларда сифат ўрнига қон қетидан қувиш устунлик қиларди. Аксарият ёшлар ҳақиқий билим ёқи малақа орттириш мақсадида эмас, қўпроқ амалда дипломли бўлиб олиш илинжида техникум ёқи институтларга қирар эди.

Шунинг учун ҳам мустақилликнинг дастлабки йиллариданок бутун мамлакат миқёсида таълим ва тарбия, илм-фан, қасб-ҳунар ўргатиш тизимларини тубдан ислоҳ қилишга ниҳоятда қатта қарурат сезила бошлади. Қадрлар тайёрлаш миллий дастурини ишлаб қикиш билан боғлиқ қараён узок йиллар мобайнида бу соҳада талай муаммолар йиғилиб қолганини қўрсатди. Мен бунга ушбу дастур лойиҳаси устида саккиз ой мобайнида ишлаш қараёнида шахсан амин бўлдим. Шунинг учун ҳам бу огир, масъулиятли, аммо хал қилишни асло пайсалга солиб бўлмайдиган ишни қадам-бақадам, изчиллик билан бақаришга бел боғладик.

Таълим-тарбия тизимидаги ислохотлар бошланган дастлабки йилларда мен жахон тажрибаси ва ҳаётда ўзини кўп бор оклаган ҳақиқатдан келиб чиқиб, агар бу максадларимизни муваффақиятли равишда амалга ошира олсак, тез орада ҳаётимизда ижобий маънодаги «портлаш эффекти»га, яъни, янги таълим моделининг кучли самарасига эришамиз, деган фикрни билдирган эдим.

Дарҳақиқат, истиклол даврида барпо этилган, барча шарт-шароитларга эга бўлган академик лицей ва касб-хунар коллежлари, олий ўқув юртларида таҳсил олаётган, замонавий касб-хунар ва илм-маърифат сирларини ўрганаётган, хозирданок икки-уч тилда бемалол гаплаша оладиган минг-минглаб ўқувчилар, катта ҳаётга кириб келаётган, ўз истеъдоди ва салоҳиятини ёрқин намоеън этаётган ёш кадрларимиз мисолида ана шундай орзу-интилишларимиз бугуннинг ўзида ўз ҳосилини бераётганининг гувоҳи бўлмоқдамиз.

Энг муҳими шундаки, «портлаш эффекти»нинг ҳақиқий моҳияти ва аҳамияти вақт ўтиши билан, биз тарбия қилаётган соғлом ва баркамол авлоднинг сафимизга тобора илдам кириб бориши билан янада яққолроқ сезилади.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини амалга ошириш жараёнида мактаб таълими, айниқса, умумтаълим мактабларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлашга эътиборни кучайтириш биз учун кун тартибидаги энг муҳим ва жиддий масалага айланди.

Шу максадда юртимизда Кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг узвий ва мантикий давоми бўлмиш 2004-2009 йилларда Мактаб таълимини ривожлантириш умуммиллий давлат дастури қабул қилинди.

Ушбу дастурга мувофиқ, юртимизда мавжуд бўлган ўн мингга яқин умумтаълим мактабининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш, таълим жараёнининг мазмунини тубдан такомиллаштириш, ўқитувчиларнинг меҳнатини моддий ва маънавий рағбатлантириш бўйича катта ишлар қилинмоқда.

Мухтасар қилиб айтганда, охириги йилларда таълим-тарбия соҳасида амалга оширган, кўлами ва моҳиятига кўра улкан ишларимиз биз кўзлаган эзгу ниятларимизга эришиш, ҳеч кимдан кам бўлмайдиган ҳаёт барпо этиш, ёшларимиз, бутун халқимизнинг маънавий юксалиши йўлида мустаҳкам замин яратди, десак, ҳеч қандай хато бўлмайдиган.

Маънавий ва моддий ҳаёт уйғунлиги

Маънавиятнинг инсон ва жамият ҳаётидаги моҳияти ва аҳамияти ҳақида фикр юритганда, бу борада асрлар давомида кизгин баҳс-мунозараларга сабаб бўлиб келаётган бир масалага алоҳида тўхталиб ўтиш лозим, деб ўйлайман. Яъни, одамнинг кундалик ҳаёти ва фаолиятида моддий ва маънавий асослар бир-бирига нисбатан қандай ўрин тутиши, уларнинг қайси бири устуворлик касб этиши ҳақида турли-туман, баъзан эса зиддиятли фикр ва қарашлар мавжуд бўлганини ва бундай тортишувлар хозиргача давом этаётганини кузатиш қийин эмас.

Башарият тарихида яшаб ўтган не-не буюк алломалар бу масала бўйича кўплаб асарлар яратиб қолдиргани ҳам шундан далолат беради.

Мисол учун, кадимий хинд, хитой ёки юнон файласуфларини оласизми, ўрта асрлардаги Шарк ва Гарб Уйғониш даври намояндаларини оласизми, ислом оламида ном козонган мутафаккир зотларни оласизми - уларнинг илмий меросида моддий ва маънавий олам ўртасидаги муносабатларга кенг ўрин берилганини кўриш мумкин.

Масалан, антик давр файласуфлари бўлмиш Сократ ва Платон, Эпикур ва Демокрит, хитой донишманди Конфуций ва бошқа алломаларнинг бу борадаги назарий қарашлари фан тарихидан яхши маълум. Уларнинг айримлари рухий оламни бирламчи деб билса, баъзилари эса моддий оламни асосий ўринга қўяди.

Ана шундай тушунча ва тасаввурлар асосида кейинчалик материализм ва идеализм каби таълимотлар майдонга чиқди. Ўйлайманки, бу ўринда уларнинг тарихи, маъно-мазмунини хақида батафсил тўхталиб ўтиришнинг ҳожати бўлмаса керак.

Албатта, бундай фалсафий ёндашувларнинг ҳар бири ўз давридаги мавжуд сиёсий-ижтимоий вазият, ҳукмрон мафкура, жамиятнинг ҳукукий ва маданий савияси, турли социал гуруҳ ва тоифаларнинг қарашларини ифода этишга хизмат қилади. Ижтимоий тараққиётнинг турли давларида бундай бахслар соф назарий масала доирасидан чиқиб, маълум бир тузум ёки давлатнинг расмий мафкураси макомини ҳам олган. Бунинг тасдиғини узокка бормасдан яқин тарихимизда -шўро замонида материалистик қарашни устун қўйиш натижасида материя бирламчи, онг эса иккиламчи, деган тамойилнинг ҳукмрон дунёқараш даражасига кўтарилгани, бунинг оқибатида инсоннинг маънавий қадриятлари, айниқса, унинг миллий ва диний туйғуларига беписанд қараб келингани мисолида ҳам кўриш мумкин.

Ушбу масалага чуқурроқ ва атрофлича назар ташлайдиган бўлсак, аввало шуни айтиш керакки, бу кўхна дунё, биз яшаётган ҳаёт ягона, яхлит бир воқелиқдир. Шундай экан, моддий эҳтиёжларни инсоннинг рухий оламига қарама-қарши қўйиш, уларнинг бирини устун деб билган ҳолда, тирикликнинг асосий максади сифатида қабул қилиш қандайдир бирёқлама қараш ифодаси, деб айтсак, хато бўлмайди.

Колаверса, бу масалага бундай кескин ёндашув, ҳусусан, одамнинг рухий дунёсини менсимаслик, уни иккиламчи ўринга қўйиш охири-оқибатда жамият ҳаётида инкирозга олиб келиши муқаррар эканини тарих кўп мартаба исботлаган.

Бир сўз билан айтганда, инсон ўз тимсолида ҳам моддий, ҳам маънавий ҳусусият ва аломатларни мужассам этган ноёб ҳилқат, Яратгanning буюк ва сирли мўъжизасидир. Шунинг учун ҳам унинг ички дунёси, унга ато этилган фазилат ва ҳислатларни охиригача англаш, тушунишнинг ўзи ўта мураккаб бир масала.

Мана шундай қараш ва фикрларни умумлаштириб, инсонга ҳос орзу-интилишларни рўёбга чиқариш, унинг онгли ҳаёт кечирishi учун зарур бўлган моддий ва маънавий оламни бамисоли парвоз қилаётган қушнинг икки қанотиға қиёсласак, ўйлайманки, ўринли бўлади.

Қачонки ана шу икки муҳим омил ўзаро уйғунлашса, том маънодаги қўш қанотға айланса, шундагина инсон, давлат ва жамият ҳаётида ўсиш-ўзгариш, юксалиш жараёнлари содир бўлади.

Биз истиклолнинг дастлабки йилларидан бошлаб халқимизнинг асрлар давомида интилиб келган орзу-мақсадлари ва замон талабларини, дунёвий тараққиёт мезонларини ҳисобга олган ҳолда, жамиятимиз ҳаётида ана шу икки омилнинг уйғун тарзда ривожланишига алоҳида эътибор қаратдик. Мустақиллик биз учун нафакат иқтисодий, балки бекиёс маънавий имкониятлар манбаи эканини англаб, мамлакатимизнинг ички ва ташқи сиёсатини, иқтисодий-ижтимоий янгиланиш жараёнларини айнан шу асосда

ташкил этишга устувор ахамият бердик.

Шу ўринда баъзи бир сиёсатчи ва назариётчиларнинг, олдин моддий ҳаётни, кейин маънавий масалаларни ўйлаш керак, деган мазмундаги фикрлари мутлақо хато бўлиб, янги жамият, янги ҳаёт қуриш жараёнида факат зарар етказиши мумкинлигини бугун ҳаётнинг ўзи ҳар қадамда тасдиқлаб бермоқда.

Шу нуктаи назардан караганда, бозор муносабатларига ўтиш даврида жамият аъзоларининг ўз салоҳияти ва истеъдодини рўёбга чиқариши учун уларга биринчи галда тенг имконият ва эркинлик муҳитини, ҳам қонуний, ҳам амалий шарт-шароитларни яратиб бериш зарур. Оддий қилиб айтганда, қуч-ғайрат билан бирга, билим ва тажрибаси, ақл-идроқи, қасб малақаси етарли бўлган, қонунларни, ўз ҳақ-ҳуқуқлари ва мажбуриятларини яхши билган одамгина тадбиркорлик ёки фермерлик билан шугулланиши, ўз хусусий ишини оқилона ва самарали ташкил этиши мумкин.

Қўриниб турибдики, моддий ва маънавий ҳаёт тамойиллари бир-бирини инкор этмайди, аксинча, ўзаро боғланиб, бир-бирини тўлдиради. Юксак тараккиётга эришишни орзу қиладиган ҳар бир инсон ва жамият ўз ҳаётини айнан ана шундай диалектик ва узвий боғлиқлик асосида қурган ва ривожлантирган тақдирдагина ижобий натижаларга эриша олади.

Ана шу ҳақиқатдан қелиб чиққан ҳолда, биз иқтисодий ўнгланиш, иқтисодий тикланиш, иқтисодий ривожланиш жараёнларининг маънавий қокланиш, маънавий юқсалиш ҳаракатлари билан тамомила уйғун равишда ривожланиб боришини доимо давлатимиз ва жамиятимизнинг эътибор марказига қўйиб қелмоқдамиз.

Мамлакатимизда бозор иқтисодиёти муносабатларининг жорий этилиши туфайли юртдошларимизнинг онгу тафакқури ва дунёқараши қанчалик ўзгариб қетгани ҳам шундан қалолат беради. Қўпчилиққа яхши аёнқи, 90-йилларнинг бошларида ақсарият одамлар бизда ҳам қимнингдир хусусий заводи ёки фермаси у ёқда турсин, қичқинагина дўқони бўлиши мумкинлигини ҳам тасаввур эта олмас, тасаввур этган тақдирда ҳам ўзига қабул қила олмас эди.

Чунки ҳамма нарса давлат мулки бўлган эски тузумда хусусий мулкка эга бўлиш, тадбиркорлик ва қичқик бизнес билан шугулланиш бизга бегона бўлган тушунчалар сифатида бақоланар эди. Бугунги қунда эса хусусий мулк тушунчасига қисбатан муносабат қандай ўзгариб, у ҳаётимиздан қанчалар қуқур жой олиб бораётганига барқамиз гувоҳқиз ва бу ҳолат ҳеч қимни қайрон қолдирмайди.

Қишилиқ тариқи, бугун дунёдаги қўпқина таракқий тоқган, барқарор ва бадавлат яшаб қелаётган давлатлар тажрибаси шундан қалолат берадиқи, аввало ўзининг хусусий мулкига эга бўлган шахс ва бундай шахслардан ташқил тоқган тоифа ўзини ва оиласини боқишга, шу билан бирга, орттирган даромади қисобидан ўз яқинлари ва муҳтож инсонларга бегараз ёрдам қўрсатиш, эл-юрт учун қизмат қиладиган мақтаб, қасалқона, маданият ва спорт масқанлари барпо этиш, бир сўз билан айтадиган бўлсак, давлат ва жамият қиммасидаги қўпқина вазифаларни амалга оширишга ўз қиссасини қўшади.

Энг муқими, бундай инсонлар юртимизда тинқлик-осойишталик ва барқарорликни сақлаш ва қимоялаш, ёруг қелажақимизни қуриш йўлида астойдил жон қуйдириб меҳнат қилади.

Буларнинг барқаси маънавий қадриятларимиз, урф-одат ва анъаналаримиздан озикланган иқтисодий таракқийёт йўлиқиз жамиятимиз ҳаётига қандай ижобий таъсир қўрсатаётганининг ёркин ифодасидир. Энг муқими, юртимизда моддий ва маънавий жараёнларнинг ўзаро мутаносиб тарзда ривожлантирилаётгани сиёсий-ижтимоий барқарорлик ва таракқийётнинг мустанқам гарови бўлиб қизмат қилмоқда.

Иккинчи боб

Мустакиллик - маънавий тикланиш ва юксалиш Миллий гоя ва маънавий хаёт

Инсониятнинг кўп асрлик тарихи шундан далолат берадики, бу дунёда ўзининг миллий давлатини куришга азму карор килган хар кайси халк юксак вазифаларни амалга ошириш, шу йўлда одамларни бирлаштириш ва сафарбар килиш, уларнинг калбида ишонч уйғотиш, эски ижтимоий тузумдан мутлако янги тузумга ўтишда ўзига кўшимча куч-қувват ва мадад топишда умумий, ягона мақсад ва орзу-интилиш ифодаси бўлган миллий гояни таянч ва суянч деб билади.

Миллий гоя деганда, аждодлардан авлодларга ўтиб, асрлар давомида эъзозлаб келинаётган, шу юртда яшаётган хар бир инсон ва бутун халкнинг калбида чуқур илдиз отиб, унинг маънавий эҳтиёжи ва хаёт талабига айланиб кетган, таъбир жоиз бўлса, хар кайси миллатнинг энг эзгу орзу-интилиш ва умид-мақсадларини ўзимизга тасаввур қиладиган бўлсак, ўйлайманки, бундай кенг маъноли тушунчанинг мазмун-моҳиятини ифода қилган бўламиз.

Истиклолигимизни қўлга киритган илк кунлардан бошлаб, биз миллий гоямизнинг энг асосий тушунча ва тамойилларини белгилаб олиш ва ишлаб чиқишга ҳаракат қилдик. Шу мақсадда ижтимоий фанлар соҳасидаги етакчи олимлар, сиёсатшунос ва иқтисодчилар, ижодкор зиёлилар, кенг жамоатчилигимиз эътиборини ана шу муҳим масалага қаратдик. Халкимизнинг асрий орзуси, кўзлаган юксак мақсадларимизга етишнинг асосий омили -авваламбор мустакилликни асраб-авайлаш, уни янада мустахкамлаш билан боглик эканидан келиб чиққан ҳолда, миллий гоямизнинг маъно-мазмунини ҳам ана шундай мезонлар негизида белгилашни вазифа қилиб қўйдик ва бу борада бир канча эътиборга лойиқ ишларни амалга оширдик.

Айни пайтда ҳозирги мураккаб ва таҳликали замон талаблари, жамиятимизни янгилаш, мамлакатимизни модернизация қилиш билан боглик мақсадларимизга уйғун ва ҳамоҳанг равишда ҳаётнинг ўзи олдимизга янги-янги вазифаларни қўймоқда.

Табиийки, миллий гоямиз шу юртда яшаётган барча одамларнинг олижаноб ниятларини, ҳаётий манфаатларини мужассам этадиган юрт тинчлиги, Ватан равнақи, халқ фаровонлиги деган юксак тушунчаларни ўз ичига олади.

Бутун инсоният тарихи, халкимизнинг неча минг йиллик ўтмиши аччиқ сабоқ ва ҳулосалар асосида бир ҳақиқатни исботлаб бермоқда. Яъни, биз барқарор тараққиёт ва фаровон ҳаётга эришиш йўлида ўз олдимизга қандай режа ва дастурларни қўймайлик, барча олижаноб орзу-интилишларимизни амалга оширишнинг ягона шартини ва гаровини - бу тинчлик ва осойишталикдир. Бежиз эмаски, юртимиздаги қайси хонадонга қирманг, қандай йигин ёки маърака бўлмасин, фотихага қўл очилганда, ёшу қари, эрқагу аёл - барчамиз Яратгандан тинчлик ва осойишталикни сўраб дуо қиламиз.

Маълумки, инсоннинг энг устувор ва муқаддас ҳуқуқларидан бири - бу тинч яшаш ҳуқуқидир. Давлат ва жамиятнинг бурчи ана шу ҳуқуқни барча қонуний воситалар билан қафолатлаб беришдан иборат. Бу ҳуқуқни амалга ошириш - давлат ва жамиятнинг демократлаштиришнинг энг муҳим шартидир. Демократиянинг инсонпарварлиги ҳам биринчи галда ана шу мезон билан ўлчанади.

Миллий гоямизнинг асосий мазмунини ифода этадиган йўналишлар хақида гапирганда, ҳеч шубҳасиз, биз Ватан равнақи ва тараққиётини ўзимизга тасаввур қиламиз.

Ўз киндик қони тўқилган, ота-боболари хоки ётган она юртни дунёда тенгсиз, муқаддас Ватан деб биладиган одамнинг мақсад-муддаолари аниқ, гурур ва ифтихори юксак бўлади.

Ватан равнақи аввало унинг фарзандларига, уларнинг маънавий ва жисмоний қамолотига бевосита боғлиқ. Бу ўз навбатида ҳар бир юртдошимизни зиммасидаги юксак фуқаролик масъулиятини ҳис этишга, ўз манфаатларини шу юрт, шу халқ манфаатлари билан уйғунлаштириб яшашга даъват этади. Ва ҳар қайси фуқаро ўз мамлакатининг халқаро ҳамжамият сифидан муносиб ўрин олиши, бугунги кунда тараққий топган тинч ва бадавлат яшаётган давлатлар қаторига қўтарилишидан манфаатдор бўлиши шубҳасиз.

Бир сўз билан айтганда, бу икки тушунча -Ватан равнақи ва фаровонлик масаласи бир-бири билан қамбарчас боғлиқ эканини тушуниш қийин эмас.

Ана шундай мантикий ҳулосадан қелиб чиққан ҳолда, халқ фаровонлиги деган эзгу тушунчани ҳам миллий гоямизнинг негизини ташкил этадиган тамойиллар қаторига қўйишимиз табиийдир.

Нега деганда, бу дунёда ҳар бир одам тўқ ва бадавлат ҳаёт кечириш, эл-юрт учун муносиб фарзанд тарбиялаш, уларга билим бериш, уйли-жойли қилиш, уларнинг бахту қамолини қўриш орзуси билан яшайди.

Ҳозирги вақтда мамлакатимизда амалга оширилаётган кенг қўламли ислохотларнинг пировард мақсади - одамларимизнинг ана шундай орзу-умидларини рўёбга чиқариш, халқимизга ҳар томонлама муносиб турмуш шароити яратиб беришдан иборат экани ҳақида такроран гапиришнинг ҳолати йўқ, деб ўйлайман.

Бу мақсадга эришиш учун юртимизда барча асослар - табиий бойлиқлар, унумдор ер, қатта иқтисодий ва илмий-техникавий, инсоний ва маънавий салоҳият мавжуд. Энг муҳими, бу диёрда ана шу фаровон ҳаётни ўз қучи, ўз ақл-заковати билан барпо этишга қодир бўлган меҳнатсевар ва истеъдодли халқ яшайди.

Муҳтасар қилиб айтганда, миллий гоямизга қайси томондан таъриф ва баҳо бермайлик, халқимизни бирлаштирадиган бу олий мақсадлар асрлар давомида унинг юрагидан, қалбидан жой олиб қелган орзу-армон ва эзгу интилишлар билан қамбарчас боғлиқ эканига ишонч ҳосил қиламиз.

Эндиликда олдимизда турган энг муҳим вазифа - ана шу юксак тушунчалар билан бирга миллий гоямизнинг узвий таркибий қисмларини ташкил қиладиган қомил инсон, ижтимоий ҳамқорлик, миллатлараро тотувлик, динлараро бағрикенглик қаби тамойилларнинг маъно-моҳиятини бугунги кунда мамлакатимизда олиб борилаётган маънавий-маърифий, таълим-тарбия ишларининг марказига қўйиш, уларни янги босқичга қўтариш, ёш авлодимизни ҳар томонлама муқтабил фикрлайдиган етук дунёқараш эгалари қилиб тарбиялашдан иборат.

Таъқидлаш жоизки, биз фуқаролар дунёқарашини бошқариш фикридан йироқмиз, балки одамларнинг тафакқурини бойитиш, уни янги маъно ва мазмун билан тўлдириш тарафдоримиз.

Албатта, барчамиз яхши тушунамизки, «миллий гоя» деган сўз фақат бир миллатга мансуб бўлиб қолмасдан, мана шу табарруқ диёримиз - Ўзбекистон тупроғида яшаётган, уни ўз она Ватани деб биладиган барча миллат ва элатларга бирдек дахлдордир. Миллий гояда муҳассам бўлган буюқ мақсадларни рўёбга чиқариш авваламбор

жамиятимиз ва шу жамият аъзоси бўлмиш хар кайси инсоннинг маънавий олами ва дунёкарашидаги ижобий ўзгаришлар билан бевосита боглик эканини унутмаслигимиз зарур.

Шу ўринда бир фикрни алохида ургу бериб айтишни жоиз деб биламан.

Бизнинг энг улуг максадимиз, энг улуг гоямиз шуки, Ўзбекистоннинг битта йўли бор: мустакилликни мустахкамлаб, мамлакатимизни хар томонлама юксалтириб, ёруг ва эркин хаёт сари олга юриш.

Мафкурамиз, тутган йўлимиз, бор куч-гайратимиз ана шу улугвор ниятни амалга оширишга йўналтирилиши керак. Халкимизни, юртимиздаги барча сиёсий кучларни, нодавлат ташкилотларни ягона умумий максад атрофида бирлаштирадиган, бир тану бир жон киладиган миллий гоя хам аслида шу.

Маънавият ва жамиятнинг янгиланиши

Бугунги кунда мамлакатимизда янги хаёт, янги жамият пойдеворини барпо этишда эркин фукаро маънавиятини шакллантириш масаласи биз учун гоят долзарб ахамиятга эга.

Хаётимизнинг барча сохаларида амалга оширилаётган кенг кўламли ислохотларимизнинг самарадорлиги аввало халк маънавиятининг тикланиши, бой тарихий меросимизнинг чукур ўрганилиши, анъана ва урф-одатларимизнинг сакланиши, маданият ва санъат, фан ва таълим ривож, энг мухими, жамият тафаккурининг ўзгариши ва юксалиши билан узвий богликдир.

Шу боисдан хам, ўз хак-хукукини танийдиган, ўз кучи ва имкониятларига таянадиган, ён-атрофида содир бўлаётган воқеа-ходисаларга мустакил ёндаша оладиган, айна замонда шахсий манфаатларини мамлакат ва халк манфаатлари билан уйгун холда кўрадиган, хар жихатдан баркамол инсонларни тарбиялаш вазифаси истиклол йилларида биз учун хал килувчи масалага айланди.

Таъкидлаш жоизки, бу жараён юртимизда ўта мураккаб шароитда -мустабид шўро тузуми барбод бўлган ва янгича ижтимоий муносабатлар карор топаётган кескин бир вазиятда юз берди.

Мана шундай ўта калтис ва мураккаб бир даврда юртимиздаги тинчлик ва баркарорликни асраб колиш, Марказдан бўлаётган турли зарарли таъсирлардан халкимизни химоя килиш, ўз мустакил сиёсатимизни ишлаб чикиш ва амалга ошириш максадида 1990 йилнинг 24 март куни республика Олий Кенгашининг биринчи сессиясида президентлик бошқаруви жорий этилди.

Таъкидлаш жоизки, ўшанда СССР худудидаги республикалар орасида биринчи бўлиб Ўзбекистонда мана шундай юксак лавозим жорий этилган ва шу тарика биз юртимизни мустакиллик йўлига бошлаган дастлабки кадамни кўйган эдик.

Ўша сессия мажлисида республикаимизда вужудга келган огир вазият ва уни тузатиш

бўйича олдимизда турган энг асосий вазифалар хакида сўз борганда, бир-биридан долзарб, бир-биридан муҳим муаммоларни ечиш борасида айнан маънавият масаласига алоҳида тўхталиб, халқ ноиблари, бутун халқимизга карата мен куйидаги фикрларни билдирган эдим:

«Бугунги кунда олдимизда турган энг муҳим вазифаларни кўз ўнгимиздан ўтказар эканмиз, аҳолининг кундалиқ эҳтиёжларига бевосита дахлдор долзарб масалаларни халқилиш билан бир каторда биз эски тузум даврида инсон ҳаётининг негизи ва мураккаб томонлари, миллий кадриятлар, тарихий анъаналар, умуминсоний маънавий бойликлар билан ҳисоблашмаслик жамиятимизга канчадан-канча зарар келтирганини унутмаслигимиз керак.

Бу борада асосий ишларимиз нималардан иборат бўлиши лозим?

Биринчи навбатда миллий маданиятимиз, халқ маънавий бойлигининг илдишларига эътибор бериш зарур. Бу ҳазина асрлар давомида мисқоллаб тўпланган. Тарихнинг не-не синовларидан ўтган. Инсонларга оғир дамларда мадад бўлган.

Бизнинг вазифамиз - шу хазинани кўз қорачигимиздек асраш ва янада бойитиш.

Сўзда эмас, амалда ҳар бир кишининг виждон эркинлигини, эътиқод эркинлигини таъминлашимиз керак. Биз одамларнинг маънавий тарбиясини ўйлаб, тинчлик ва хайрли ишларни кўзлаб ҳаракат қилаётган ҳар бир кишини қўллаб-қувватлаймиз, улар билан ҳамкорлик қиламиз.

Масаланинг бошқа томони - маърифат ва маданиятнинг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш. Инсоннинг тўлақонли ҳаёти учун нихоятда зарур бўлган мактаблар, кутубхоналар, театр ва бошқа маданият ўчоқларини қўпайтириш, уларнинг шароитини яхшилаш.

Биз қўп йиллар давомида маърифат ва маданиятга нотўғри муносабатда бўлдик. Унга сарфланаётган маблағлар доим бошқа соҳалардан кам бўлди. Натижада биз бу масалада орқада қолиб кетдик.

Бундан буён барча режаларимизда маданият, маърифат, жисмоний тарбия ва спорт биринчи даражали вазифалар каторидан жой олиши лозим.

Ва нихоят, шу соҳаларда ишлаётган кадрлар масаласи. Ўқитувчилар ва шифокорлар, маданий-оқартув муассасаларидаги ва бошқа соҳалардаги қўллаб-қувватлашчи - чинакам зиёлилардир.

Айниқса, олимлар ва ижодкор ходимларимизга эътиборни қўйиш керак. Чунки маънавий бойликларни айнан шулар яратди. Уларга ғамхўрлик қилиш, самарали фаолияти учун барча зарур моддий-маънавий шароитларни яратиб бериш давлат ҳокимияти ва хўжалиқ ташкилотлари раҳбарларининг бурчи ва масъулиятли вазифасидир.

Яна бир долзарб вазифа - ўсиб келаётган авлодга, унинг маънавий тарбиясига нихоятда катта жавобгарлик ҳисси билан ёндашиш масаласи. Нега деганда, ёшлар халқ маънавиятининг муносиб эгаларидир. Шунинг учун ҳар бир ўғил-қизимиз дастлабки қадамларидан бошлаб маданий бойликларимиздан баҳраманд бўлиши керак.

Истеъдодли ёшларимизнинг, йигит-қизларимизнинг ўз қизиққан соҳаларида етук инсонлар бўлиб етишиши учун тегишли шарт-шароитлар хали тўла яратилгани йўқ.

Агарки биз ўзимизнинг маънавий бурчимизни оқлашни истасак, уларга оталарча ғамхўрлик қилишимиз керак. Ана шу максатда биз уларнинг мамлакатимиз ва чет эллардаги нуфузли илмий марказларда таълим олиши учун маблағлар ажратдик. Бу ишлар учун ҳеч нарсани, шу жумладан, валютани ҳам аямаймиз.

Кейинги пайтда санъатда ошкораликни пеш килиб, телевизор, кино экранларида, матбуот воситаларида бўлмагур лавхаларни акс эттириш, бемаънилик ва хаёсизликни, баъзан эса, хатто ахлокий бузукликни тарғиб килишлар кўпайиб қолди.

Барчамиз - каерда, кандай лавозимда ишламайлик, жамиятимизнинг инсонийлик ва ахлокий акидаларини поймол қиладиган ана шундай тажовузкорлик кўринишларига катъий равишда қарши туришимиз лозим. Бундай муносабат жамоатчилигимиз, халкимизга ҳам маъқул бўлади, деб ишонаман».

Орадан йиллар ўтиб, миллатимиз, халкимизнинг келажаги, унинг маънавий ҳаётини бойитиш мақсади билан йўғрилган бундай сўзлар ҳали истиклолимиздан бир йилу тўрт ой олдин, айнан она тилимизда айтилганини ҳисобга оладиган бўлсак, бугун ҳаётга кириб келаётган ёшларимиз учун, ўйлайманки, кўп нарса аён бўлади.

Айни пайтда юртимизда миллий тикланиш жараёни қарийб бир ярим аср давом этган ижтимоий-сиёсий қарамликдан кейин дастлабки пайтларда мутлақо табиий равишда ўзига хос «инкорни инкор» қонуният асосида кечганини айтиш лозим. Лекин биз собиқ тузумнинг мафкуравий қарашларини умуман инкор этишнинг ўзи ҳеч кандай бунёдкорлик дастурига эга бўлмаган сиёсий ва маданий экстремизм ҳавфини тугдириши эҳтимолини яхши аңлар эдик. Шу билан бирга, тарихий қадриятлар, урф-одат ва аңаналар, турмуш тарзига орқа-олдини ўйламасдан, ёппасига бетартиб қайтиш бошқа бир кескинлик, дейлик, бугунги давр ҳаётини қабул қилмаслик, жамиятни янгилаш заруратини инкор этиш қаби номакбул ҳолатларга олиб қелиши мумкинлигини ҳам унутмаслик зарур эди. Барчамизга маълумки, миллат ва халқнинг руҳи, дунёқараши ва турмуш тарзини ифода этадиган миллий маънавиятга муносабат, уни замон талаблари асосида ривожлантириш, одамларнинг дунёқараши ва тафаккурини ўзгартириш масаласи ҳар томонлама чуқур ва пухта ўйлаб иш юритишни талаб қилади. Ўша пайтда баъзи одамлар, мана, биз мустақилликка эришдик, энди фақат ота-боболаримиздан қолган қадриятлар асосида яшашимиз керак, бошқача қарашларнинг бизга ҳожати йўқ, деган асоссиз фикрларни ҳам билдирган эди. Табиийки, бундай фикрларга асло қўшилиб бўлмас эди. Бу борада тўғри йўл тутиш учун авваламбор миллий қадриятнинг ўзи нима эканини аниқ тушуниб олиш зарур. Албатта, биз тарих синовларидан ўтган, миллий манфаатларимиз, бугунги ва эртанги орзу-интилишларимизга, тараққиёт талабларига тўла жавоб берадиган, йиллар ўтгани сари қадри ортиб борадиган гоё ва тушунчаларни қадрият деб биламиз.

Ҳар кандай ижтимоий ҳодиса сингари миллий қадриятларнинг ҳам ўзига хос ривожланиш қонуниятлари бор. Бу ҳақиқатни унутиш, миллий қадриятларни бирёқлама, сунъий равишда улуглаш ва идеаллаштиришга уриниш, улардан сиёсий мақсадларда фойдаланиш салбий оқибатларга олиб қелиши ҳаётда кўп бора ўз исботини топган. Айниқса, Ўзбекистон қаби кўпмиллатли, кўпконфессияли мамлакатда бундай ҳаракатлар охир-оқибатда миллатлараро зиддият, миллатчилик, миллий ва диний бетоқатлик қаби ноҳуш ҳолатларга олиб қелиши мумкин.

Биз халкимизнинг ақл-идроқи, мустаҳкам иродаси, бағрикенглиги ва инсонпарварлигига таянган ҳолда, бу борада амалга оширган бир қатор ишлар бугунги кунда ўзининг ижобий самарасини бермоқда.

Маълумки, ўзликни аңлаш, миллий онг ва тафаккурнинг ифодаси, авлодлар ўртасидаги руҳий-маънавий боғлиқлик тил орқали намоён бўлади. Жамики эзгу фазилатлар инсон қалбига, аввало, она алласи, она тилининг бетакрор жозибаси билан сингади. Она тили - бу миллатнинг руҳидир.

Буюк маърифатпарвар бобомиз Абдулла Авлониининг сўзлари билан айтганда, «Хар бир миллатнинг дунёда борлигини кўрсатадурган ойинаи хаёти тил ва адабиётидур. Миллий тилни йўкотмак миллатнинг руhini йўкотмакдур».

Бу ҳақда гапирганда, мустакиллик арафасида ўзбек тилига давлат тили макomini бериш масаласида қандай қизгин, баъзида қескин ва муросасиз баҳс ва тортишувлар бўлиб ўтгани беихтиёр ёдимизга тушади. Ўшанда айрим сиёсий гуруҳлар Ўзбекистон шароитига мутлақо тўғри қелмайдиган, бир-бирига бутунлай зид ва қарама-қарши фикрларни олға сурган, шунинг ҳисобидан ўзига обрў топиш, одамларни ортидан эргаштиришга уринган эди. Нега деганда, тил билан қоглик муаммолар орқали миллий туйғуларни рўқач қилиб, улардан қаразли мақсадларда қойдаланиш мумкин.

Мана шундай ўта қалтис ва мураккаб вазиятда агарки озгина эҳтиросга берилсак, ҳушёрликни йўқотсак қорми, арзимаган учқундан ўт қикиб қетиши ҳеч гап эмасди. Марказда ва ўзимизда қулай баҳона қутиб, пайт қойлаб турган империяпараст қучларга айнан шу нарса қерак эди. Аммо биз улар қутган йўлдан қормадиқ. Оқир-вазминлик билан иш тутиб, ҳар томонлама ўйлаб, мулоҳаза қилиб, қарча сиёсий ва ижтимоий гуруҳларнинг талабларини қондирадиган, энг муҳими, ҳалқимиз ва Ватанимиз манфаатларига қавоб қерадиган ягона тўғри йўлни топишга эришдик.

Авалло, республика Олий Қенгаши қошида давлат тили бўйича таниқли олимлар, ижодқор зиёлилар, журналистлар ва қамоатчилик вақилларидан иборат маҳсус қомиссия ташқил қилинди. Қомиссия аъзолари ақолининг турли ижтимоий қатламлари, сиёсий гуруҳлар, қарча миллат ва элат вақиллари томонидан қилдирилган фикр-мулоҳазаларни атроқлича ўрганиб, республика раҳбарияти ва қенг қамоатчиликка доимий ақборот қериб қорар эди. Ана шундай ишқанлик руҳида Олий Қенгаш сессиясига тақдим этиладиган лойиҳанинг ҳар бир моддаси бўйича ҳар тарақлама фикр алмашув, баҳс ва мунозаралар бўлиб ўтди.

Нихоят, 1989 йилнинг 19 октябрь қуни бу ўта муҳим масала Олий Қенгаш сессияси муҳоқамасига қўйилди. Ва қарийб бир ярим асрлик қарамликдан сўнг мамлақатимизда ўзбек тили давлат тили деб эълон қилинди. Қалқимизнинг муқаддас қадриятларидан бири бўлмиш она тилимиз ўзининг қонуний мақоми ва ҳимоясига эга бўлди. Бу Ватанимиз тарихида том маънодаги буюк воқеа эди.

Қабул қилинган қонунда давлат тили билан бирга юртимиздаги қарча миллат ва элатларнинг тилларини ривожлантириш, давлат йўли билан ҳимоя қилиш, тили, қини ва миллатидан қатъи назар, ҳар бир фуқаронинг ўз она тилида таълим, ақборот, қеракли маълумот олиш қаби ҳуқуқларини қақолатлаш масалалари аниқ белгилаб қўйилган эди. Бу қонун ўша пайтда бошқа республиқаларда қабул қилинган тилга оид ҳужжатлардан ўзининг демократик моҳияти билан ажқалиб туришини алоҳида таъқидлаш лозим. Қумладан, мазқур қонун давлат идораларида ишлаш, таълим олиш, мансаб лавозимлари бўйича қўтарилиш, фуқаролик синқари масалаларда одамларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини қамситадиган турли шартлар ва «ценз»лардан ҳоли экани билан қажон ҳамқамияти томонидан эътироф этилган талаб ва қоидаларга тўлиқ қавоб қерар эди. Шунинг учун ҳам у қўпмиллатли ҳалқимиз томонидан ижобий қутиб олингани беқиз эмас. 1992 йил 7 декабрда қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси Қонституциясида давлат тилининг мақоми ҳуқуқий қижатдан аниқ белгиланиб, мустаққамлаб қўйилди. Шу тариқа ўзбек тили мустакил давлатимизнинг байроғи, герби, мадҳияси, Қонституцияси қаторида турадиган, қонун йўли билан ҳимоя қилинадиган муқаддас тимсолларидан бирига айланди.

Ўтган давр мобайнида давлат тилининг хаётимиздаги ўрни ва таъсирини кучайтириш, уни том маънодаги миллий кадриятга айлантириш йўлида илгари тасаввур ҳам қилиб бўлмайдиган улкан ишлар амалга оширилди.

Истиклол йилларида ўзбек тилининг қўлланиш доираси амалда ниятда кенгайгани, уни илмий асосда ривожлантиришга қаратилган тадқиқотлар, тилимизнинг ўзига хос хусусиятларига бағишланган илмий ва оммабоп китоблар, ўқув қўлланмалари, янги-янги лугатлар қўплаб чоп этилаётгани жамият тафаккурини юксалтиришга ўз хиссасини қўшмоқда.

Айниқса, давлат тилининг халқаро микёсда ҳам фаол мулоқот воситасига айланиб бораётгани эътиборлидир. Хусусан, хорижий мамлакатлар раҳбарлари билан бўладиган учрашув ва суҳбатлар, музокаралар, тегишли ҳужжатларни имзолаш маросимларида, нуфузли саммитларда, расмий матбуот анжуманларида ўзбек тилининг ўрни ва аҳамияти ортиб бораётгани ҳаммамизга гурур-ифтихор бағишлайди.

Шу борада ўзбек тилининг компьютер ва Интернет, аниқ фанлар, тиббиёт, иктисодиёт каби махсус термин ва тушунчаларни талаб қиладиган соҳаларда ҳам кенг қўллана бошлагани унинг имкониятлари нечоғлик катта эканини кўрсатади.

Холбуки, бундан йигирма йил олдин оддийгина ариза ёки маълумотномани ҳам ўзбек тилида ёзишнинг имкони йўқ эди. Бугун бу ҳақда гапирсангиз, қўпчилик ёшларнинг ишониши қийин. Чунки ҳозирги пайтда олий ҳокимият идораларидан тортиб маҳаллий бошқарув идораларигача иш юритиш она тилимизда амалга оширилмоқда.

Биз аждодлардан авлодларга ўтиб келаётган бебаҳо бойликнинг ворислари сифатида она тилимизни асраб-авайлашимиз, уни бойитиш, нуфузини янада ошириш устида доимий ишлашимиз зарур. Айниқса, фундаментал фанлар, замонавий коммуникация ва ахборот технологиялари, банк-молия тизими каби ўта муҳим соҳаларда она тилимизнинг қўлланиш доирасини кенгайтириш, этимологик ва киёсий лугатлар нашр этиш, зарур атама ва иборалар, тушунча ва категорияларни ишлаб чиқиш, бир сўз билан айтганда, ўзбек тилини илмий асосда ҳар томонлама ривожлантириш миллий ўзликни, Ватан туйғусини англашдек эзгу мақсадларга хизмат қилиши шубҳасиз.

Маълумки, ўзбек тили асрлар давомида араб ёзуви асосида ривожланиб келган. Айни пайтда буюк аждодларимиз, тилимизнинг ўзига хос грамматик хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, унинг улкан имкониятларига мос ёзув тизимини яратиш ҳақида доимо бош қотириб келганлари ҳам тарихий манбалардан яхши аён, деб ўйлайман.

Жумладан, 1929 йилда маърифатпарвар зиёлиларимизнинг саъй-ҳаракатлари билан лотин ёзуви асосидаги ўзбек алифбоси ишлаб чиқилди ва жорий этилди. Бу алифбо ўн йил мобайнида амалда бўлиб, лотин ёзувида халқимизнинг маънавий мулкига айланиб қолган қўплаб китоб ва дарсликлар, газета-журналлар ва бошқа матбаа маҳсулотлари, тарихий ҳужжатлар чоп этилди.

Афсуски, ҳукмрон мафқуранинг собиқ СССР ҳудудидаги барча халқлар маданиятини «ягона совет маданияти» деган сунъий гоя остида бирлаштиришга қаратилган сиёсати туфайли бу ижобий тажриба ниятсизга етмасдан қолиб кетди.

Табиийки, мустақилликка эришганимиздан сўнг халқимиз маънавий ҳаётидаги бошқа қўплаб муаммолар қатори тил ва алифбо масаласи ҳам биз учун кун тартибидаги долзарб вазифага айланди. Айниқса, она тилимизнинг халқаро майдондаги обрў-эътибори ва нуфузини юксалтириш, мамлакатимизнинг жаҳон коммуникация тизимига интеграциялашувини таъминлаш, фарзандларимиз учун чет тиллар, ахборот технологияларини ҳар томонлама пухта эгаллаш борасида қулай имкониятлар яратиш

каби бир-биридан муҳим вазифалар бу масалани кечиктирмасдан ҳал қилишни талаб этар эди.

Лекин шуни ҳам айтиш керакки, бу масала канчалик ўткир бўлмасин, биз уни ечишда ортикча ҳиссиётларга берилмасдан, илмий асосда, ҳар томонлама ўйлаб, кенг жамоатчиликнинг хоҳиш-истакларини инобатга олиб иш тутдик. Шу мақсадда 1993 йил 2 сентябрда юртимизда «Лотин ёзувига асосланган ўзбек алифбосини жорий этиш тўғрисида»ги қонун қабул қилинди.

Ўтган давр мобайнида ана шу қонун ижросини таъминлаш бўйича жуда катта ишлар амалга оширилганини таъкидлаш лозим. Аввало, ўзбек тилининг лотин ёзуви асосидаги имло қоидалари ишлаб чиқилди ва ҳаётга татбиқ этилди. Бугунги кунда мамлакатимизда таълимнинг барча босқичларида ана шу алифбо асосида билим берилмоқда. Лотин ёзувида чоп этилаётган китоб ва дарсликлар, ўқув қўлланмалари, газета-журналлар, реклама ва эълонлар, давлат ҳужжатлари ҳозирги вақтда бу имло маданий ҳаётимизнинг ажралмас қисмига айланиб бораётганини кўрсатади.

Шу билан бирга, бу масалага мантикий кўз билан қарайдиган, энг муҳими, халқимизнинг кўпмиллатли эканини инобатга оладиган бўлсак, айрим миллий гуруҳлар қирилл ёзувини ишлатишини назарда тутиб, юқорида тилга олинган қонунда бу имлодан фойдаланиш учун ҳам имконият яратиш кўзда тутилган.

Айни вақтда жамиятимизда тил маданиятини ошириш борасида ҳали кўп иш қилишимиз лозимлигини ҳам унутмаслигимиз зарур. Айниқса, баъзан расмий мулоқотларда ҳам адабий тил қоидаларига риоя қилмаслик, фақат маълум бир ҳудуд доирасида ишлатиладиган шева элементларини қўшиб гапириш ҳолатлари учраб туриши бу масалаларнинг ҳали-ҳануз долзарб бўлиб қолаётганини кўрсатади. Бу ҳақда сўз юритганда, бобомиз Алишер Навоийнинг «Тилга эътиборсиз - элга эътиборсиз» деган сўзларида нақадар чуқур ҳаётий ҳақиқат муҳассама эканига яна бир бор ишонч ҳосил қиламиз.

Барчамизга маълумки, инсон ўзлигини англагани, насл-насабини чуқурроқ билгани сари юрагида Ватанга муҳаббат туйғуси илдиз отиб, улғая боради. Бу илдиз қанча теран бўлса, тугилиб ўсган юртга муҳаббат ҳам шу қадар юксак бўлади.

Албатта, жаҳон - кенг, дунёда мамлакат кўп, лекин бу оламда бетакрор она юртимиз, Ўзбекистонимиз яққо ягона. Бу гўзал юрт, бу муқаддас замин фақат бизга аталган. Мана шу улуг туйғу ҳар биримизнинг дилимизга жо бўлиши, ҳаётимиз мазмунига айланишини истардим.

Тарих ҳақиқати шуни кўрсатадики, томирида миллий гуруҳ, Ватан ишки жўш урган одамгина буюк ишларга қодир бўлади. Биз шундай маънавий муҳит яратишимиз керакки, юртимизнинг ҳар бир бурчагида, барча шаҳар ва қишлоқларимиз қиёфасида Ватандан фахрланиш ҳисси кўзимизни, қалбимизни яшнатиб турсин.

Бу ҳақда гапирар эканмиз, айни вақтда муҳим бир масалага алоҳида эътибор қаратишимиз лозим. Юртимизда яшаётган ҳар қайси инсон ўзини энг аввало Ўзбекистон фуқароси деб, шундан кейингина муайян бир ҳудуд вақили, айтайлик, ҳоразмлик, самарқандлик ёки Фарғона водийси фарзанди деб ҳис қилиши лозим. Табиийки, бу ҳолат ҳар биримиз мансуб бўлган «мўъжаз ватан»нинг, тугилиб ўсган шаҳар ёки қишлоқнинг қадри ва аҳамиятини асло қамайтирмайди. Бироқ шуни эсда тутиш керакки, ҳаддан ташқари бўрттириб юборилган маҳаллий ватанпарварлик миллатнинг, халқнинг жипслашувига ҳалакит беради.

Биз Ватан туйғусини мана шундай яхлит ҳолда, яъни дунёда ягона ўзбек миллати бор,

хоразмлик, фаргоналик, сурхондарёлик ўртасида ҳеч қандай миллий фарқ йўқ, уларнинг барчаси ўзбек халқининг фарзанди деб англашимиз, ёш авлодимизни айнан шу руҳда тарбиялашимиз зарур.

Бугунги кунда ёшларимиз юртимизнинг кўча ва хиёбонлари, метро ва автобус бекатлари, катта-катта майдонлар, биноларни беэаб турган ўзбекча номлар, шиор ва лавҳаларни кўриб, буларнинг барчасини одатий бир ҳол сифатида қабул қилади. Ваҳоланки, яқин тарихимизда бу манзара бутунлай бошқача кўринишга эга эди. Биргина Тошкент шаҳридаги кўчаларнинг номларини ўқиб, беихтиёр қайси мамлакатда юрганингизни билмай қолар эдингиз: Ленин, Маркс, Энгельс, Луначарский, Киров, Ворошилов, Лопатин ва ҳоказо. Шуниси ажабланарлики, большевиклар партиясининг дохийлари бўлмиш бу инсонларнинг бирортаси ҳам умрида юртимизга қадам қўймаган, бизнинг тарихимиз ва қадриятларимизга мутлақо алоқаси бўлмаган кимсалар эди. Ёки шаҳардаги аксарият тураржой мавзелари «Ц-1», «Ц-2», «Ц-15» деган, одамда ҳеч қандай ҳис-туйғу, хотира уйғотмайдиган мавҳум номлар билан атаб келинганини эслайлик.

Буларнинг барчаси замирида совет мафқурасига ҳос бўлган, одамзотни тарихий хотира, Ватан туйғусидан жудо қилишга қаратилган ғаразли интилишлар мужассам эканини англаш, тушуниш қийин эмас.

Холбуки, аждодларимиз ўзлари яшайдиган маҳалла, шаҳар ва қишлоқлар, бог-ҳиёбонларга ном танлашга жуда катта эътибор берган. Мисол учун, Тошкентнинг ўн икки дарвозасига берилган чуқур маъноли, ғўзал номларни олайлик. Самарқанд, Бешёғоч, Кўкча, Чигатой, Сағбон, Лабзак, Тахтапул, Корасарой, Камолон, Қўймас, Қўқон, Қашқар дарвоза деган номлар авваламбор ўзининг аниқ тарихий-жугрофий маъноси билан ажралиб туради.

Қадимий номларда ота-боболаримизнинг ҳаёт ва тафаккур тарзи яққол ўз аксини топган. Масалан, Тошкентнинг Эски шаҳар қисмидаги Пичокчилик, Чархчилик, Қўнчилик, Дегрезлик, Такачи, Эгарчи, Ўқчи, Заргарлик, Парчабоғ сингари маҳалла номлари бу ерда ҳунармандчилик нақадар ривожланганидан, халқимизнинг азалдан ўтроқ ҳаёт кечириб, юксак маданий турмуш даражасига эга бўлганидан далолат беради.

Шу нуқтаи назардан қараганда, кейинги йилларда пойтахтимизда миллий тарихимизга бегона бўлган, юқорида зикр этилган ясама, сиёсий номлар ўрнига Миробод, Ракат, Мингўрик, Дархонарик, Шайхонтоҳур, Яққасарой, Зарқайнар, Учтепа каби асл номларнинг тикланганини, энг муҳими, бундай ишлар мамлакатимизнинг барча минтақа ва ҳудудлари миқёсида амалга оширилаётганини таъкидлаш жоиз.

Маълумки, бугун биз юртимизда халқимиз хоҳиш-иродасининг ифодаси бўлган Конституция ва қонунлар асосида демократик, дунёвий давлат барпо этмоқдамиз. Бу давлат авваламбор дунёвий тараккиётга, унинг энг илғор ютуқ ва натижаларига таянади.

Айни пайтда шуни ҳам унутмаслик керакки, дунёвийлик - бу дахрийлик дегани эмас. Дин ва диний эътиқод бутунлай рад этиладиган ҳаёт қандай гайриинсоний кўринишга эга эканини биз кечаги тарихимиз мисолида яхши биламиз. Бундай мафқуранинг ҳатарли томони шундаки, у неча асрлар давомида дин негизида шаклланган, халқ ҳаётининг ажралмас қисмига айланиб кетган қадриятлар - бу ёзма ёки оғзаки, моддий ёки маънавий мерос бўладими, ахлоқ ёки анъаналар бўладими, миллий дунёқараш ёки турмуш тарзи бўладими - буларнинг барчасини рад этади. Натижада одамзот ўзининг ички дунёси, ҳис-туйғу ва қарашлари, таяниб-суяниб турадиган пойдеворидан маҳрум бўлиб, «шўро дохийлари» айтганидек, улкан давлат машинасининг «винтчаси»га

айланади. Охир-окибатда бундай одам ота-онасини ҳам, ўз миллати, халки ва Ватанини ҳам танитайдиган аянчли холатга тушиб қолади.

Собик мустабид тузум айнан ана шундай ёвуз мақсадларни кўзлар эди. Шунинг учун коммунистик мафкура авж олган даврларда, хусусан, ўтган асрнинг 80-йиллари охирларида халкимизнинг бошига қандай азоб-укубатлар ёғдирилганини, албатта, ҳеч қачон унутиб бўлмайди.

Ўша машъум йилларда кўпчилик ҳатто жаноза маросимларига бориш, яқин кишисини йўқотган одамлардан кўнгил сўрашга ҳам ҳайкиб қолган эди. У ёғини сўрасангиз, баъзи масъул лавозимда ишлайдиган одамлар мафкура тазйикидан юрак олдириб, ота-онаси қазо қилганда дафн маросимларида иштирок этмасликка ҳам мажбур бўлган эди.

Лекин ҳар қандай шафқатсиз таъқибларга қарамасдан, халкимиз барибир ўз муқаддас динига содиқ қолди. Шунинг ўзиёқ динни инсон, халқ ва ҷамият ҳаётидан асло ўчириб бўлмаслигидан яна бир бор қалолат беради.

Биз муқаддас динимизнинг халкимиз тарихидаги ана шундай бекиёс ўрни ва таъсирини инобатга олган ҳолда, уни ҳар томонлама тиклаб, ҳаётимиздан мустаҳкам ва муносиб ўрин олишига эришдик.

Айни вақтда бугунги мураккаб ва шиддатли замонда ҷаҳонда ўз ўрнини топишга интиладиган ҳар қандай халқ ва миллат умумбашарий тараккиёт ютуқларини ҳар томонлама қуқур ва қухта эгаллаши шартлигини барқамиз яхши тушунамиз. Буюқ маърифатпарвар бобомиз Маҳмудхўжа Бехбудий ўтган асрнинг бошидаёқ «Дунёда турмоқ учун дунёвий фан ва илм лозимдур, қамона илми ва фанидан бебаҳра миллат бошқаларга қоймоқ бўлур», деган ҳаққоний фикрлар билан Туркистон аҳлининг онғу шуурини уйғотишга даъват этгани беҷиз эмас, албатта. Бу сўзларнинг қанчалик ҳақиқат эканини бугунги юксак тафакқур ва технологиялар қамони ҳам исботламоқда.

Қиндан ҳам, агарки ҳозирги вақтда дунёвий илм-фан ва технологияларни қуқур ўзлаштирмасак, қақат тарихимиз, олис аждодларимизнинг қашфиётлари билан мақтаниб, уларга маҳлиё бўлиб яшайдиган бўлсак, ана шу ноёб меросни асраб-авайлаб, янада бойитиб, унга ўз ҳиссамизни қўшмасак, қамон билан ҳамқадам бўлиб юрмасак, бизнинг ҷаҳон майдонида муносиб ўрин эгаллашимиз қийин бўлади.

Шунинг учун ҳам бу масалага ёндашувда ҳадиси шарифда айтилган «Бу дунёни деб у дунёни, охиратни деб бу дунёни унутманг» деган мазмундаги сўзларни ҳеч қачон эсимиздан қикармаслигимиз зарур, деб ўйлайман.

Бизнинг маънавий ҳаётимиз ана шу икки асос, икки таянч нуқтанинг устида мустаҳкам туриши лозим. Бордию ана шу асослардан бирортаси бўшашғудек бўлса, яна ўзгаларга тобе ва қарам бўлишимиз ҳеч гап эмас. Бугунги дунёнинг қасту баландини тушунадиган ҳар қандай ақли расо одам буни яхши аңғайди, албатта.

Фарзандларимизга ана шу ҳақиқатларни, яъни дунёвий ва диний қадриятлар ўртасидаги нозик муносабатларнинг моҳиятини ҳар томонлама тўғри тушунтириб беришимиз лозим. Тарих ва ҳаёт таҷрибаси шундан қалолат берадики, дунёвий ва диний қадриятлар бир-бирини тўлдирмас экан, бугунги қуннинг оғир ва мураккаб саволларига тўлақонли ҷавоб топиш осон бўлмайди.

Шу маънода, биз муқаддас динимиз арқонлари ва қадриятларини доимо улғулаб, шу билан бирга, дунёвий ҳаётга ҳам қатъий ишонқ билан интилиб яшаган тақдирдагина ўз эзғу мақсадларимизга ета оламиз.

Шуни айтиш лозимки, халкимиз маънавиятини юқсалтиришда миллий урф-одатларимиз ва уларнинг қамирида муҷассам бўлган меҳр-окибат, инсонни улғулаш, тинқ ва осойишта

хаёт, дўстлик ва тотувликни кадрлаш, турли муаммоларни биргалашиб хал килиш каби ибратли кадриятлар тобора муҳим аҳамият касб этмоқда. Бу борада маънавий ҳаётимизнинг узвий қисмига айланиб кетган ҳашар одати истиклол даврида янгича маъно-мазмунга эга бўлиб, умуммиллий анъана тусини олгани барчамизни мамнун этади. Хар йили Наврўз ва Мустақиллик байрамлари арафасида ўтказиладиган умумхалқ ҳашарлари бунинг тасдиғидир. Ана шу ҳашарлар пайтида маҳалла ва гузарлар, йўллар ва майдонлар, боғу рогларни тартибга келтириш, дов-дарахтлар ўтказиш, кам таъминланган, муҳтож оилалар, ёлғиз ва қаровчисиз кексаларга амалий ёрдам кўрсатиш, ҳеч шубҳасиз, жамият тафаккурининг янгилашишига қучли таъсир қилмоқда. Хар қайси халқ миллий кадриятларини ўз мақсад-муддаолари, шу билан бирга, умумбашарий тараққиёт ютуқлари асосида ривожлантириб, маънавий дунёсини юксалтириб боришга интилар экан, бу борада тарихий хотира масаласи алоҳида аҳамият касб этади. Яъни, тарихий хотира туйғуси тўлақонли равишда тикланган, халқ босиб ўтган йўл ўзининг барча муваффақият ва зафарлари, йўқотиш ва қурбонлари, қувонч ва изтироблари билан ҳолис ва ҳаққоний ўрганилган тақдирдагина чинакам тарих бўлади. Биз бу масалага ана шундай илмий асосда ёндашиб, қадимий тарихимизни ўрганиш ва баҳо беришда унинг бирор-бир даври ёки жаҳҳасини эътибордан четда қолдирмасликка ҳаракат қилдик. Жумладан, мустамлакачилик ва совет давридаги оммавий катагонлар пайтида зулм ва зўравонлик қурбони бўлган, истиклол йўлида жон қидо этган аждодларимизнинг ҳурмати ва хотирасини жойига қўйиш, уларнинг эл-юрт озодлиги йўлидаги ишлари, қолдирган меросини излаш ва ўрганишни айнан ана шундай маънавий неғизда йўлга қўйганимизни қайд этиш зарур.

Маълумки, 1937-1953 йилларда собиқ СССР ҳудудида мудҳиш оммавий сиёсий катагонлар амалга оширилган эди. Унинг салбий оқибатларини ўзимизга тасаввур этиш учун биргина Ўзбекистон бўйича қарийб 100 минг киши катагонга учраб, 13 минг нафари отиб ташланганини эслаш қифоя. Инсоний кадр-қиммати топталган, ҳаёти поймол этилган бу одамлар орасида нафакат арбоб ва зиёлилар, балки юзлаб оддий инсонлар, юртимизда истикомат қилган деярли барча миллат ва элатларнинг вакиллари бор эди. Шу даврда қанча-қанча одамларнинг ўз оиласидан жудо бўлгани, аёллар беваликка, гўдақлар етимликка маҳкум этилганини, минглаб миришқор дехқонларнинг қулоқ сифатида олис ўлкаларга сургун қилинганини инобатга олсак, халқимиз бошига тушган бу фожиянинг даҳшати янада яққол намоён бўлади.

Эл-юртимиз тақдирига даҳлдор бўлган тарихий адолатни тиклаш, халқимиз ва миллатимизнинг яқин ўтмишидаги ёпик саҳифаларини тўла очиб бериш, шу тарихдан сабоқ чиқариб, бугунги ва келажак ҳаётимизга онгли қарашни шакллантириш, беғуноҳ қурбон бўлган инсонлар хотирасини абадийлаштириш биз учун ҳам қарз, ҳам фарз эди. Ана шу инсоний бурчимизни адо этиш мақсадида 2000 йили пойтахтимизнинг Юнусобод туманида катагон йилларида халқимизнинг минглаб асл фарзандлари қатл этилиб, ном-нишонсиз қўмиб ташланган, неча йиллар давомида қаровсиз қолиб қолган Бўзсув канали соҳилидаги Алвастикўприк деб ном олган жарлик ўрнида Шаҳидлар хотираси хиёбони ва кейинчалик шу номда музей ва жамғарма ташкил қилинди. 2001 йилдан эътиборан 31 август юртимизда Катагон қурбонларини ёд этиш қуни сифатида нишонланадиган бўлди. Хар йили 31 август тонгида бу масқанда халқимизнинг қадимий урф-одатларига қўра ош тортиб, Қуръон тиловат қилиш, давлат ва ҳукумат раҳбарлари, кенг жамоатчилик вакиллари вакиллари бу ерга қелиб, марҳумларни ёд этиши, уларнинг руҳига ҳурмат бажо қелтириши ибратли анъанага айланиб қолди.

Бу ишлар халкимиз, униб-ўсиб келаётган фарзандларимизнинг онгу шуурида тарихий адолатга ишонч ва инсонийлик фазилатларини қарор топтириш, уларнинг маънавий оламини кенгайтиришда катта тарбиявий аҳамиятга эга экани билан айниса эътиборлидир.

Маълумки, собик СССР даврида 9 май ҳар йили Галаба куни сифатида байрам қилинар, Марказда ва республикаларда дабдабали ҳарбий парадлар ўтказилар эди. Биз мазкур сананинг асл инсоний маъно-моҳияти ҳамда жамоатчилигимизнинг бу борадаги таклиф ва мулохазаларини инобатга олган ҳолда, 9 май кунини мамлакатимизда Хотира ва қадрлаш куни сифатида нишонлашга қарор қилдик. Бу воқеа, ҳеч шубҳасиз, юртимизда тарихий хотирани тўлақонли тиклаш йўлида ҳаётнинг ўзи такозо этган яна бир жиддий қадам бўлганини айтиш лозим. Шу муносабат билан пойтахтимизда, вилоят ва туманларда совет мафкурасини ўзида ифода этган эски ёдгорликлар ўрнига халкимизнинг руҳи ва қарашларига ҳамоҳанг бўлган Хотира майдонлари ташкил этилиб, Мотамсаро она хайкали ўрнатилди.

Ана шу майдонларда барпо этилган ёдгорлик мажмуаларида Иккинчи жаҳон урушида ҳалок бўлган юртдошларимизнинг номлари махсус ишланган лавҳаларга зарҳал ҳарфлар билан ёзиб қўйилгани, улар ҳақидаги маълумотлар жамланган 35 жилддан иборат «Хотира» китоби чоп этилгани, айтиш мумкинки, мамлакатимиз тарихида ибратли маънавий воқеа бўлди.

Бундай мисолларни қўплаб келтириш мумкин, лекин, муҳтасар қилиб айтганда, ана шундай янгиланиш жараёнлари туфайли бугун одамларимизнинг онгу тафаккури, уларнинг Ватан тақдирига, ён-атрофда юз бераётган воқеа-ҳодисаларга муносабати тубдан ўзгармокда. Ўтмиш қолипларидан воз кечган ҷамиятимиз аъзолари ҳаётдаги ўз ўрнини янғича тасаввур этмокда. Эл-юртимизда юксак маънавий фазилатлар, демократик қадриятлар мустаҳкамланмокда, энг муҳими, аҳолимизнинг амалга оширилаётган кенг қўламли янгиланишларга дахлдорлик ҳисси, мамлакатимизнинг келажагига бўлган ишончи ортиб бормокда.

Албатта, ҳаммамизга аёнки, ҷамият тафаккурини бутунлай янгилаш бир-икки йиллик иш эмас, узок ва узлуксиз давом этадиган жараён. Колаверса, бу йўлда тинимсиз изланиш ва меҳнат қилиш, ҳали-бери учраб турган эскича фикрлаш асоратларини енгиб ўтиш осон эмаслигини ҳам яхши тушунамиз.

Айни вақтда биз ҷамиятни ва ҷамият тафаккурини янгилашнинг инқилобий усуллариға, бу жараёни сунъий равишда четдан туриб, зўравонлик йўли билан тезлаштиришға қаратилган ҳар қандай уринишларға мутлақо қаршимиз. Биз барча соҳаларда, жумладан, маънавий соҳада ҳам тадрижий-эволюцион ислохотлар йўли тарафдоримиз ва бунга қатъий амал қиламиз. Яъни, содда қилиб айтганда, одамларнинг дунёқараши, эътиқод ва тафаккурида демократик тамойиллар ва демократик қарашларнинг кенгайиши ва мустаҳкам ўрин топиши авваламбор ҳаётнинг табиий юриши билан, уларнинг моддий турмуш даражаси ва маданий савияси тобора ривожланиши ва юксалиши билан қамбарчас боғлиқ эканини ҳаётнинг ўзи такозо этади.

Ҳар қайси ҷамиятнинг демократик нуқтаи назардан янгиланиши ва юксалиши шу ҷамиятнинг, шу давлатнинг тараққиёти махсули эканини ҳаммамиз чуқур англаб олишимиз зарур.

Мана шундай қонуният ва қарашларни инқор этиш, уларни тан олмаслик ва бунга тесқари йўл тутиш, ҳеч шубҳасиз, қутилмаган ва тесқари салбий натижаларға олиб қелиши муқаррарлигини қўп-қўп мисолларда қўриш қийин эмас, албатта.

Ислохотлар ва уларнинг маънавий мезони

Жамият ҳаётида шундай даврлар бўладики, ўз умрини яшаб бўлган эски тузум конун-қоидаларини янгича асосда ўзгартириш, барча соҳаларда кенг қўламли ислохотларни амалга ошириш зарурати энг муҳим эҳтиёж, керак бўлса, ҳаёт-мамот масаласи сифатида кун тартибига чиқади.

Биз ўз мустақиллигимизни қўлга киритиб, янги тараккиёт йўлига кадам қўйганимиздан сўнг халқимизнинг хоҳиш-иродаси, асрий орзу-интилишларига таянган ҳолда, шўро давридан оғир мерос бўлиб қолган маъмурий-буйруқбозлик тизимини тубдан ислох қилиш, унинг ўрнида моҳият эътибори билан бутунлай янги - эркин бозор муносабатларига асосланган ҳуқуқий давлат, демократик жамият барпо этишга азму қарор қилдик. Табиийки, бу мақсадга эришиш учун қандай стратегик йўл, ислохотларнинг қандай шакл ва усули маъқул экани ҳақида олимлар ва мутахассислар, кенг жамоатчилик, эл-юртимиз вакиллари билан биргаликда кўп ўйладик, атрофлича маслаҳатлашдик. Бу борада тараккий топган давлатлар мисолида ўзини оқлаган илгор тажрибаларни чуқур ўргандик.

Энг муҳими, халқимизнинг ҳаёт тарзи, миллий анъана ва қадриятларимизни, аҳолининг руҳи ва қайфиятини ҳам ҳар томонлама ҳисобга олдик. Чунки ҳар қандай ислохотнинг пировард натижаси аввало унинг заруратини аҳолининг кенг қатламлари қай даражада тушуниши ва қўллаб-қувватлаши, бу ўзгаришларнинг инсон ҳаётига, унинг фаровонлигини оширишга кўрсатадиган амалий таъсири билан ўлчанади. Ана шу ҳақиқатдан келиб чиққан ҳолда, одамларга ислохотларнинг маъно-моҳиятини аниқ-равшан тушунтириб бериш, шу асосда жамият аъзоларида ишонч уйғотиш, уларни бунёдкорлик сари сафарбар этиш муҳим аҳамиятга эга.

Ана шундай кенг миқёсдаги ўрганиш ва ҳар томонлама изланишлар натижасида биз бугунги кунда бутун дунёда ўзбек модели сифатида тан олинган тараккиёт моделини ишлаб чиқдик. Бу моделнинг асосий тамойиллари - яъни, иқтисоднинг сиёсатдан холи экани, давлатнинг бош ислохотчи бўлиши, конун устуворлиги, қучли ижтимоий сиёсат, ислохотларни тадрижий асосда босқичма-босқич амалга ошириш принциплари барчамизга яхши аён.

Таъкидлаш жоизки, бугун ҳаётда ўзини тўлиқ оқлаган бу моделнинг негизида авваламбор ҳаётга реалистик қараш, прагматик ёндашув мужассам, десак, айна ҳақиқат бўлади.

Ёш давлатимиз мураккаб синов қунларини бошидан кечираётган бир пайтда, қанчалик қийин бўлмасин, биз фақат ўз қуч ва имкониятларимизга таяниб ва суяниб иш тутишга мажбур эдик. Ана шундай вазиятда қўплаб ўткир ва кескин саволларга жавоб излаш ва топишга тўғри келди. Масалан, қайси давлат бизга қанча ва қандай шартлар билан сармоя ва қарз беради? Қарз берган давлатларнинг сиёсий шартлари бўлмайдими? Бировдан қарз олиб, кейин унинг сиртмоғига тушиб қолмаймизми? Олган қарз-кредитларимиз бўйнимизда оғир юк бўлиб қолиб кетмайдими?

Қарз олиш осон, бу ҳаммамизга маълум, лекин уни бир кун келиб тўлаш ҳам керак. Биз фақатгина бугунги кунни эмас, балки эртаимизни, келажак авлодларни ҳам ўйлашимиз

керак. Биз хозир хато килиб кўйсак, фарзандларимиз келажакда кокилиб қолишини хисобга олмасак, бу катта гуноҳ бўлади.

Бугун, орадан неча йиллар ўтганидан кейин ўзига хос миллий тараққиёт йўлини танлаган дастлабки даврни кўз олдимишга келтирадиган бўлсак, бизнинг ислохотлар сиёсатимизда маънавий мезонлар доимо ҳал қилувчи омил бўлиб келаётгани янада яққол аён бўлади. Ўша пайтда собиқ иттифок ҳудудидаги айрим мамлакатларда «шок терапияси» деган усул билан бир сакраб бозор иқтисодиётига ўтиш ёки алоҳида бир давлатда «демократия оролчаси» барпо этиш ҳақида канча-канча шов-шувлар кўтарилган эди.

Бугун табиий савол тугилади: қани ўша даъволарнинг амалий натижаси? Қани ўша бутун-бутун халқлар ва мамлакатларга мисли қўрилмаган бахтли ҳаёт, фаровонлик ваъда қилган зотлар?

Ўша пайтда собиқ совет ҳудудида эндигина мустақилликка эришган ёш давлатларга нисбатан айрим қудратли мамлакатлар ва сиёсий марказларнинг манфаатларига жавоб берадиган ана шундай тағи пуч тавсияларни таклиф қилиш, уларни турли йўллар билан жорий этишга уриниш ҳаракатлари ниятда қучайган эди. Бундай кескин бир шароитда яққо ягона тўғри йўлни адашмай танлаб олиш ва уни ҳар қандай ҳуружлардан қатъият билан ҳимоя қилиш осон эмас эди.

Биз ўшанда четдаги «маслаҳатчи»ларнинг «доно қенгашлари»дан эмас, балки халқимизнинг хоҳиш-иродаси, юртимиздаги ҳақиқий вазиятдан қелиб чиққан ҳолда оғир-вазминлик билан, ҳар томонлама чуқур ўйлаб сиёсат олиб бордик.

Албатта, мураккаб ўтиш даврида бошқа қўпгина муҳим вазифалар қатори, халқимизнинг бугунги ва эртанги ҳаёти, унинг маънавий оламига зарар етишига, ижтимоий адолат тамойилларининг бузилишига, жумладан, аҳолининг бир қисми ўта бойиб, аксарияти ўта қашшоқликка юз тутишига йўл қўймаслик масаласи ҳам доимо диққат-эътиборимиз марказида турди.

Аслида, ҳар қандай ислохотнинг энг муҳим самараси аввало халқнинг маънавий-руҳий қарашларидаги янгиланиш қараёнлари, унинг онгу тафаккурининг юксалиши, мамлакатда юз бераётган ўзгаришлар унинг ҳаётига, тақдирига дахлдор бўлганини чуқур ҳис қилиши ва шундан ҳулоса чиқариши билан белгиланади. Биз амалга оширилаётган ислохотларимизда ана шундай натижаларга эришиш учун барча ўзгариш ва янгиланишларнинг марказига инсон ва унинг манфаатларини қўйдик. Шунинг учун ҳам бугунги кунда ана шу қараёнларнинг моҳиятида ислохот - ислохот учун эмас, аввало инсон учун, унинг фаровон ҳаёти учун хизмат қилиши қерак, деган мақсад мужассам эканини ва унинг амалий ифодасини барча соҳаларда қўриш, қузатиш қийин эмас.

Агарки биз мустақилликка эришганимиздан сўнг босқичма-босқич ривожланиш йўлини эмас, балки «шок терапияси» деб ном олган инқилобий сакраш йўлини танласак, энг қийин вазиятларда аксарият аҳолимиш қандай аҳволга тушиб қолган бўлар эди? Ҳеч шубҳасиз, стихияли тарзда юз берадиган шиддатли ўзгаришлар тўғрисида одамларнинг моддий турмуш шароити қескин ёмонлашиб, уларнинг ҳаёт тарзи, ахлоқий қадриятлари, миллий-маънавий қиёфаси бутунлай издан чиқиб қетиши ҳеч гап эмас эди. Бир сўз билан айтганда, бундай бирёқлама сиёсат ҳеч қутилмаган оқибатларга, ўрнини юз йилларда ҳам тўлдириб, қоплаб бўлмайдиган оғир йўқотишларга олиб қелиши муқаррар эди. Шунинг учун ҳам биз, четдан ҳар қанча таклиф ва тавсиялар, ҳатто талаблар бўлмасин, ҳеч қачон инқилобий сакрашлар йўлидан қормадик. Юртимиздаги бугунги тинч ва осойишта, бунёдқор ҳаёт, барқарор тараққиёт бундай ёндашувнинг нақадар тўғри

бўлганини ва узокни кўзлаганини кўплаб сохалардаги ижобий натижалар мисолида тасдиқлаб бермоқда. Ўша масъулиятли пайтларда, биз кескин ижтимоий ларзаларга олиб келадиган ҳар қандай инкилобий ҳаракатларга қаршимиз, бизнинг тадрижий ривожланиш тамойилларига асосланган ўз йўлимиз бор ва бу йўлдан ҳеч қачон қайтмаймиз, деб айтган қатъий сўзимиз, мустаҳкам позициямиз албатта бугун ўз ҳосилини бермоқда.

Бизнинг ислохотлар давомида наинки моддий фаровонликка, айти пайтда маънавий юксалишга ҳам эришишни ўзимиз учун асосий мезон деб билганимиз умумий тараккиётимизда бир томонга оғиб кетмаслик, жамият ҳаётида сув билан ҳаводек зарур бўлган мувозанат ва барқарорликни таъминлашда муҳим аҳамият касб этмоқда. Чунки бозор иқтисодиёти ҳамма нарсани жойига қўяди, деган енгил-елпи қарашга итоат қилиб, факат моддий бойлик ортидан қувиш -халқимизнинг азалий орзу-интилишларига ҳам, инсонийлик билан йўғрилган миллий қадриятларимиз моҳиятига ҳам тўғри келмас эди. Шу боис ислохотларни амалга оширишда маънавият ва иқтисодиёт бир-бирини инкор этмайди, аксинча, бир-бирини қувватлаб, ўзаро таъсирланиб, ривожланиб боради, деган қоидаларни ўзимиз учун дастуриламал сифатида белгилаб олдик.

Маънавият ва иқтисодиёт соҳасининг минглаб ҳаётий масалалар, таъбир жоиз бўлса, жонли ришталар орқали ўзаро ҳаммуносабат бугунги кунда кетганини инобатга олиб, халқимизнинг руҳияти, турмуш тарзи, қадимий урф-одат ва анъаналаримизга ҳар томонлама мос бўлган ислохотлар йўлини танладик.

Айниқса, ўтиш даврида давлатнинг бош ислохотчи сифатидаги ролини ислохотларни жорий этишнинг асосий шартларидан бири тарикасида қатъий белгилаб олганимиз иқтисодиётнинг универсал талаб ва мезонларини миллий маънавиятимиз хусусиятлари билан уйғунлаштиришда гоҳи муҳим аҳамият касб этди.

Маълумки, мустақил тузум давридаги иқтисодиёт бирёқлама ривожланган, маъмурий-бўйруқбозлик усулига асосланган бўлиб, халқнинг маънавий қарашлари ва интилишларидан йироқ эди. Ана шундай мушкул бир вазиятда давлатнинг ислохотчилик ролини тан олмаслик, бу масалани ўзибўларчилик ҳолатига ташлаб қўйиш - эски тизимдан қолган нозор ва ҳаста иқтисодиёт ўз-ўзидан эркин бозор иқтисодиётига, совет жамияти эса демократик жамиятга айланиб қолади, деб қараш қилиш билан баробар эди.

Шу ўринда таъкидлаш жоизки, демократия авваламбор маънавий мезонлар асосида бошқариладиган, қучли ҳуқуқий давлат, қучли фуқаролик жамияти демакдир. Айтиш мумкинки, ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамияти демократиянинг ўзаро узвий боғлиқ бўлган икки жиҳати, икки қанотиқдир. Айнан шу боис биз «Қучли давлатдан - қучли жамият сари» концепциясини ишлаб чиқдик ва бу қанотни изчил амалга ошириш масаласига биринчи даражали аҳамият қаратиб келмоқдамиз.

Эътиборли томони шундаки, ислохотларнинг дастлабки босқичидан бошлаб ҳозирга қадар қенг қўламли сиёсий, иқтисодий-ижтимоий дастур ва режаларимизнинг барчасида халқимизнинг маънавий ҳаёти билан боғлиқ масалалар алоҳида устувор йўналиш сифатида қун тартибига қўйилмоқда.

Табиийки, бир тизимдан иккинчи тизимга ўтиш жараёнида одамлар онгида, жамият мафқурасида туб ўзгаришлар содир бўлади. Бироқ, баъзи бировларнинг ҳадиксираб, эркин бозор шароитида маънавий-ахлоқий қадриятларнинг қиммати тушиб кетади, маданият иккинчи даражали нарсага айланиб қолади, деган ҳавотирлари ўринсиз экани Ўзбекистондаги бугунги ўзгаришлар мисолида яна бир бор яққол аён бўлмоқда. Ҳозирги

кунда мамлакатимизда давлат бюджетининг 50 фоиздан зиёди ижтимоий сохага йўналтирилгани ҳам буни тасдиқлайди.

Учинчи боб

Маънавиятга таҳдид - ўзлигимиз ва келажагимизга таҳдид Глобаллашув жараёнлари ва маънавий таҳдидлар

Бугун биз тез суръатлар билан ўзгариб бораётган, инсоният хозирга кадар бошидан кечирган даврлардан тубдан фарк киладиган ўта шиддатли ва мураккаб бир замонда яшамокдамиз. Давлат ва сиёсат арбоблари, файласуфлар ва жамиятшунос олимлар, шархловчи ва журналистлар бу даврни турлича таърифлаб, ҳар хил номлар билан атамоқда. Кимдир уни юксак технологиялар замони деса, кимдир тафаккур асри, яна биров ялпи ахборотлашув даври сифатида изохламоқда.

Албатта, бу фикрларнинг барчасида ҳам маълум маънода ҳақиқат, рационал мағиз бор. Чунки уларнинг ҳар бири ўзида бугунги серкирра ва ранг-баранг ҳаётнинг қайсидир белги-аломатини акс эттириши табиий. Аммо кўпчиликнинг онгида бу давр глобаллашув даври тариқасида таассурот уйғотмоқда. Бундай таъриф, менимча, кўп томондан масаланинг моҳиятини тўғри ифода қилади. Нега деганда, хозирги пайтда ер юзининг қайси чеккасида қандай бир воқеа юз бермасин, одамзот бу ҳақда дунёнинг бошқа чеккасида зудлик билан хабар топиши ҳеч кимга сир эмас.

Ана шундай глобаллашув феномени ҳақида гапирганда, бу атама бугунги кунда илмий-фалсафий, ҳаётий тушунча сифатида жуда кенг маънони англатишини таъкидлаш лозим. Умумий нуктаи назардан қараганда, бу жараён мутлақо янги ҳаёт маъно-мазмундаги ҳўжалик, ижтимоий-сиёсий, табиий-биологик глобал муҳитнинг шаклланишини ва шу билан бирга, мавжуд миллий ва минтақавий муаммоларнинг жаҳон миқёсидаги муаммоларга айланиб боришини ифода этмоқда.

Глобаллашув жараёни ҳаётимизга тобора тез ва чуқур кириб келаётганининг асосий омили ва сабаби ҳусусида гапирганда шуни объектив тан олиш керак - бугунги кунда ҳар қайси давлатнинг таракқиёти ва раванги нафакат яқин ва узок кўшнилари, балки жаҳон миқёсида бошқа минтақа ва ҳудудлар билан шундай ҳамбарчас боғланиб бораётгани, бирон мамлакатнинг бу жараёндан четда туриши ижобий натижаларга олиб келмаслигини тушуниш, англаш қийин эмас.

Шу маънода, глобаллашув - бу аввало ҳаёт суръатларининг бекиёс даражада тезлашуви демакдир.

Ҳар бир ижтимоий ҳодисанинг ижобий ва салбий томони бўлгани сингари, глобаллашув жараёни ҳам бундан мустасно эмас. Хозирги пайтда унинг ҳолати ўткир ва кенг қамровли таъсирини деярли барча соҳаларда кўриш, ҳис этиш мумкин. Айниқса, давлатлар ва халқлар ўртасидаги интеграция ва ҳамкорлик алоқаларининг қучайиши, хорижий инвестициялар, капитал ва товарлар, ишчи кучининг эркин ҳаракати учун қулайликлар вужудга келиши, кўплаб янги иш ўринларининг яратилиши, замонавий коммуникация ва ахборот технологияларининг, илм-фан ютуқларининг тезлик билан тарқалиши, турли қадриятларнинг умуминсоний негизда уйғунлашуви, цивилизациялараро мулоқотнинг

янгича сифат касб этиши, экологик офатлар пайтида ўзаро ёрдам кўрсатиш имкониятларининг ортиши - табиийки, буларнинг барчасига глобаллашув туфайли эришилмоқда.

Айни пайтда ҳаёт ҳақиқати шуни кўрсатадики, ҳар қандай тараққиёт маҳсулидан икки хил мақсадда - эзгулик ва ёвузлик йўлида фойдаланиш мумкин. Агарки башарият тарихини, унинг тафаккур ривожини тадрижий равишда кўздан кечирадиган бўлсак, ҳаётда инсонни камолотга, юксак марраларга чорлайдиган эзгу гоя ва таълимотлар билан ёвуз ва зарарли гоялар ўртасида азалдан кураш мавжуд бўлиб келганини ва бу кураш бугун ҳам давом этаётганини кўрамиз.

Бугунги кунда замонавий ахборот майдонидаги ҳаракатлар шу қадар тигиз, шу қадар тезкорки, энди илгаригидек, ҳа, бу воқеа биздан жуда олисда юз берибди, унинг бизга алоқаси йўқ, деб бепарво қараб бўлмайди. Ана шундай қайфиятга берилган халқ ёки миллат тараққиётдан юз йиллар орқада қолиб қетиши ҳеч гап эмас.

Глобаллашув жараёнининг яна бир ўзига хос жиҳати шундан иборатки, ҳозирги шароитда у мафкуравий таъсир ўтказишнинг ниҳоятда ўткир қуролига айланиб, ҳар хил сиёсий қучлар ва марказларнинг манфаатларига хизмат қилаётганини соғлом фикрлайдиган ҳар қандай одам, албатта, қузатиши муқаррар.

Бу ҳақда гапирганда, мен илгари билдирган баъзи фикрларни такрорлаш ўринли, деб ўйлайман.

Таъбир жоиз бўлса, айтиш мумкинки, бугунги замонда мафкура полигонлари ядро полигонларидан ҳам кўпроқ қучга эга. Бу масаланинг кишини доимо оғох бўлишга ундовчи томони шундаки, агар ҳарбий, иқтисодий, сиёсий тазйик бўлса, буни сезиш, кўриш, олдини олиш мумкин, аммо мафкуравий тазйикни, унинг таъсири ва оқибатларини тезда илғаб етиш ниҳоятда қийин.

Мана шундай вазиятда одам ўз мустақил фикрига, замонлар синовидан ўтган ҳаётий-миллий қадриятларга, соғлом негизда шаклланган дунёқараш ва мустаҳкам иродага эга бўлмаса, ҳар турли маънавий таҳдидларга, уларнинг гоҳ ошқора, гоҳ пинхона кўринишдаги таъсирига бардош бериши амримаҳол. Буни қундалиқ ҳаётда учраб турадиган кўплаб воқеалар мисолида яққол қузатиш мумкин ва уларнинг қандай оғир оқибатларга олиб қилишини узок тушунтириб ўтиришнинг ҳожати йўқ, деб ўйлайман. Ўтган йиллар давомида дунёда ва минтақамизда рўй берган, биз бевосита ўз бошимиздан кечирган воқеалар, мафкуравий жараёнларнинг ривожини бу ҳулосанинг тўғри эканини қайта-қайта исботламоқда.

Бугунги кунда ёшларимиз нафакат ўқув даргоҳларида, балки радио-телевидение, матбуот, Интернет каби воситалар орқали ҳам ранг-баранг ахборот ва маълумотларни олмақда. Жаҳон ахборот майдони тобора кенгайиб бораётган шундай бир шароитда болаларимизнинг онгини факат ўраб-чирмаб, уни ўқима, буни кўрма, деб бир томонлама тарбия бериш, уларнинг атрофини темир девор билан ўраб олиш, ҳеч шубҳасиз, замоннинг талабига ҳам, бизнинг эзгу мақсад-муддаоларимизга ҳам тўғри келмайди. Нега деганда, биз юртимизда очик ва эркин демократик жамият қуриш вазифасини ўз олдимизга қатъий мақсад қилиб қўйганмиз ва бу йўлдан ҳеч қачон қайтмаймиз.

Бинобарин, биз давлатимиз келажагини ўз қобилигимизга ўралиб қолган ҳолда эмас, балки умумбашарий ва демократик қадриятларни чуқур ўзлаштирган ҳолда тасаввур этамиз. Биз истикболимизни тараққий топган мамлакатлар тажрибасидан фойдаланиб, давлат ва жамият бошқарувини эркинлаштириш, инсон ҳуқуқ ва эркинликларини, фикрлар ранг-баранглигини ўз ҳаётимизга янада кенгрок жорий қилишда кўрамиз. Биз бутун

маърифатли дунё, халқаро ҳамжамият билан тинч-тотув, эркин ва фаровон ҳаёт кечириш, ўзаро манфаатли ҳамкорлик қилиш тарафдоримиз.

Биз учун шундай йўл маъқул, унинг бошқа муқобили йўқ.

Мухтасар қилиб айтганда, ёшларимизнинг маънавий оламида бўшлиқ вужудга келмаслиги учун уларнинг қалби ва онгида соғлом ҳаёт тарзи, миллий ва умуммиллий қадриятларга ҳурмат-эҳтиром туйғусини болалик пайтидан бошлаб шакллантиришимиз зарур.

Шуни унутмаслик керакки, бугунги кунда инсон маънавиятига қарши йўналтирилган, бир қарашда арзимас бўлиб туюладиган қичкина хабар ҳам ахборот оламидаги глобаллашув шиддатидан қуч олиб, кўзга қўринмайдиган, лекин зарарини ҳеч нарса билан қоплаб бўлмайдиган улкан зиён етказиши мумкин.

Ҳаммамиз яхши биламизки, ҳар қайси давлатнинг чегараларини дахлсиз саклашда ҳарбий қуч-қудрат, қуроли қучлар сув билан ҳаводек зарур. Аммо халқимиз, авваламбор, ёш авлодимиз маънавий оламининг дахлсизлигини асраш учун биз нималарга таяниб-суяниб иш олиб боришимиз керак, деган савол бугун барчамизни ўйлантириши табиий.

Мен, ҳаётда қўп бора ўз тасдиғини топган ҳақиқатдан қелиб чиққан ҳолда, бу масалада шундай деган бўлардим: тобора қучайиб бораётган бундай ҳатарларга қарши доимо серғак, оғох ва ҳушёр бўлиб яшашимиз зарур. Бундай таҳдидларга қарши ҳар томонлама чуқур ўйланган, пухта илмий асосда ташкил этилган, мунтазам ва ўзлуқсиз равишда олиб бориладиган маънавий тарбия билан жавоб бериш мумкин.

Барчамизга аён бўлиши керакки, қаердаки бепарволик ва лоқайдлик ҳукм сурса, энг долзарб масалалар ўзибўларчиликка ташлаб қўйилса, ўша ерда маънавият энг ожиз ва заиф нуқтага айланади. Ва аксинча - қаерда ҳушёрлик ва жонқуярлик, юксак ақл-идрок ва тафаккур ҳукмрон бўлса, ўша ерда маънавият қудратли қучга айланади.

Айниқса, бугунги кунда халқаро майдонда турли сиёсий қучлар ўзининг миллий ва стратегик режаларига эришиш учун «Эркинлик ва демократияни олға силжитиш» никоби остида амалга ошираётган, ўзқони кўзлаган сиёсатнинг асл моҳияти ва мақсадларини ўз вақтида сезиш, англаш қатта аҳамият қасб этади.

Шу борада айрим қудратли давлатлар томонидан муайян мамлакатларга, авваламбор, ер ости, ер усти бойлиқларига эга бўлган ҳудудларга нисбатан олиб борилаётган ана шундай қаразли сиёсатни дунёнинг айрим минтақаларида тинч ҳаётнинг издан чиқиши, ҳокимият тепасига айнан ўша давлатларнинг манфаатларига хизмат қиладиган қучларнинг қелиши билан боғлиқ мисолларда қўриш қийин эмас.

Ана шундай вазиятни ҳисобга олган ҳолда, яна ва яна бир бор халқимизнинг маънавий оламини бундай таҳдидлардан асраш, ҳозирги ўта мураккаб бир замонда халқаро майдонда содир бўлаётган қараёнларнинг туб моҳиятига етиб бориш, улар ҳақида ҳолис ва мустиқ фикрга эга бўлиш бугунги куннинг энг долзарб вазифаси, десак, ҳеч қандай ҳато бўлмади.

Биз юртимизда янги ҳаёт асосларини барпо этар эканмиз, бир масалага алоҳида эътибор беришимиз лозим. Яъни, коммунистик мафкура ва унинг ахлоқ нормаларидан воз кечилганидан сўнг жамиятда пайдо бўлган қоявий бўшлиқдан қойдаланиб, четдан биз учун муқлақо ёт бўлган, маънавий ва ахлоқий тубанлик иллатларини ўз ичига олган «оммавий маданият» ёпирилиб қириб қелиши мумкинлигини унутмаслик керак.

Табиийки, «оммавий маданият» деган қикоб остида ахлоқий бузқлик ва зўравонлик, индивидуализм, эгоцентризм қояларини тарқатиш, керак бўлса, шунинг ҳисобидан

бойлик орттириш, бошка халкларнинг неча минг йиллик анъана ва кадриятлари, турмуш тарзининг маънавий негизларига беписандлик, уларни кўпоришга қаратилган хатарли тахдидлар одамни ташвишга солмай қўймайди.

Хозирги вақтда ахлоқсизликни маданият деб билиш ва аксинча, асл маънавий кадриятларни менсимасдан, эскилик саркити деб қараш билан боғлиқ ҳолатлар бугунги тараккиётга, инсон ҳаёти, оила муқаддаслиги ва ёшлар тарбиясига катта ҳавф солмоқда ва кўпчилик бутун жаҳонда бамисоли бало-қазодек тарқалиб бораётган бундай ҳуружларга қарши қурашиш нақадар муҳим эканини англаб олмақда.

Бу ҳақда фикр юритганда, бизнинг улуг аجدодларимиз ўз даврида қомил инсон ҳақида бутун бир ахлоқий меъсонлар мажмуини, қомонавий тилда айтганда, шарқона ахлоқ кодексини ишлаб чиққанликларини эслаш ўринли, деб биламан. Ота-қоболаримизнинг онгу тафаккурида асрлар, минг йиллар давомида шаклланиб, сайқал топган ор-қомус, уят ва андиша, шарму ҳаё, ибo ва ифқат қабӣ юксак ахлоқий туйғу ва тушунчалар бу кодекснинг асосий маъно-мазмунини ташкил этади, десак, ўйлайманки, ҳато қилмаган бўламиз.

Шу нуқтаи назардан қараганда, уят - ўлимдан қаттиқ, деган гаплар халқимиз тилида ўз-ўзидан пайдо бўлмаган, аксинча, бундай иборалар эл-юртимизга мансуб эзғу ва гўзал ахлоқий кадриятларнинг асл мазмунини ифода этади.

Дарҳақиқат, уят ва ор-қомусини йўқотган одам, Аҳмад Яссавий қобомиз айтганидек, ҳуддики ҳайвон жинсига айланиб қолади. Буюк мутафаккир Алишер Навоийнинг: Олдига қўйганни емак - ҳайвон иши,

Озига қелганни демак - қодон иши, -

деган чуқур маъноли сўзлари ҳам бу фикрни тасдиқлаб беради.

Ўз-ўзидан равшанки, бугунги қомон воқелиққа очик қўз билан, реал ва ҳушёр қарашни, жаҳонда ва ён-атрофимизда маъжуд бўлган, тобора қучайиб бораётган маънавий тахдид ва ҳатарларни тўғри баҳолаб, улардан тегишли ҳулоса ва сабоқлар чиқариб яшашни талаб этмоқда. Шу боис юртдошларимиз, айниқса, ёш авлод онгида мураккаб ва тахлиқали ҳаёт ҳақида, унинг шафқатсиз ўйинлари тўғрисида бирёқлама ва сохта тасаввур бўлмаслиги қерак.

Фикрга қарши фикр, қояга қарши қоя

Хозирги вақтда қўз ўнгимизда дунёнинг геополитик, иқтисодий ва ижтимоий, ахборот-қоммуникация манзарасида чуқур ўзғаришлар рўй бераётган, турли мафқуралар тортишуви қескин тус олаётган бир вазиётда, барқамизга аёнки, фикрга қарши фикр, қояга қарши қоя, жаҳолатга қарши маърифат билан қурашиш ҳар қачонгидан қўра муҳим аҳамият қасб этмоқда.

Маълумки, ҳар қандай қасалликнинг олдини олиш учун, аввало, қиши организмда унга қарши иммунитет ҳосил қилинади. Биз ҳам фарзандларимизни она Ватанга муҳаббат, бой тарихимизга, ота-қоболаримизнинг муқаддас қинига садоқат руҳида тарбиялаш учун, таъбир жоиз бўлса, аввало уларнинг қалби ва онгида мафқуравий иммунитетни қучайтиришимиз зарур. Тоқи ёшларимиз миллий ўзлигини, шу билан бирга, дунёни чуқур англайдиган, қомон билан баробар қадам ташлайдиган инсонлар бўлиб етишсин. Ана шунда жоҳил ақидапарастларнинг «даъвати» ҳам, ахлоқ-оқоб тушунчаларини рад этадиган, биз учун муқлақо беғона қоялар ҳам уларга ўз таъсирини ўтқаза олмайди.

Ёш авлодимизни турли маънавий тажовузлардан ҳимоя қилиш ҳақида гапирганда, нафакат халқимизни улуглайдиган буюқ ҳусусиятлар, айни пайтда унинг ривожланишига салбий таъсир қўрсатган, эски қомонлардан қолиб қелаётган номаъқул одатлар ҳақида

хам очик сўз юритишимиз зарур. Биринчи навбатда худбинлик ва локайдлик, кариндош-уругчилик ва махаллийчилик, коррупция ва манфаатпарастлик, бошқаларни менсимаслик каби иллатлардан жамиятимизни бутунлай халос этиш тўғрисида ўйлашимиз лозим. Мен бу ўта муҳим вазифа кенг жамоатчилигимизнинг, айниқса, зиёлиларимиз, олим ва адибларимиз, санъат ва маданият ахли, ўзини маънавият соҳасига бағишлаган барча инсонларнинг доимий диққат марказида бўлишини истардим. Бу ўринда ана шундай салбий хусусиятларнинг энг хунук кўриниши бўлмиш ҳасад тўғрисида тўхталиб ўтиш жоиз деб ўйлайман. Одамзот ва жамият ҳаётида огир асоратлар қолдирадиган ҳасад туйғуси авваламбор бошқаларни кўролмаслик, уларнинг ютугидан қувониш ўрнига, қандайдир қуйиниш, ичикоралик оқибатида пайдо бўлади. Шунинг учун ҳам муқаддас китобларимизда ҳасад инсонийликка мутлақо зид бўлган жирканч одат сифатида қаттиқ қораланади. Жумладан, муборак ҳадисларда «Бировга ҳасад қилишдан сакланинг, чунки олов ўтинни қандай қуйдириб тугатса, ҳасад ҳам қилган савоб ишларингизни худди шундай қуйдириб тугатади», деб айтилгани бежиз эмас.

Азал-азалдан очикқўнгил, самимий ва меҳнатқаш, яхшиликни юксак қадрлайдиган халқимиз бундай иллатлардан доимо ҳазар қилиб келади. Лекин, минг афсуски, умр йўлларида ҳасад балосига қўп дуч келамиз. Олис ва яқин тарихимизда не-не буюқ зотлар ҳасад ва бахиллик, кўролмаслик туфайли қандай азоб-уқубатларни бошидан кечиргани, соғлиги, ҳатто ҳаётидан жудо бўлганини аччиқ мисолларда қўриш мумкин. Ўзбек номини, ўзбек илм-фани ва маданиятини, бир сўз билан айтганда, халқимизнинг юксак салоҳиятини, унинг қандай буюқ ишларга қодир эканини дунёга намойиш қилишда юртимиз заминидан етишиб чиққан юзлаб улуг зотлар фидоийлик намуналарини қўрсатиб келган. Бундай инсонлар диёримизда ҳозир ҳам қўплаб топилади ва бундан кейин ҳам уларнинг сафлари кенгайиб бораверади. Ҳамма гап ана шундай инсонларга хайрихоҳлик билан муносабатда бўлиш, уларни қўллаб-қувватлашда. Агар биз мамлакатимизнинг қайси шаҳар ёки қишлоғида бўлмасин, йилт этган истеъдод ўққунини қўрганда, ҳаммамиз уни ўз вақтида пайқаб, ардоқлаб, парвона бўлиб, унга йўл очиб берсак, барча саъй-ҳаракат ва интилишларимизни ана шундай олижаноб мақсадга қаратсак, муҳтасар айтганда, ҳасад қилиб эмас, ҳавас қилиб яшашни ҳаётимиз қондасига айлантирсак, ҳеч шубҳасиз, биз миллий тараққиёт бобида янада юксак марраларни эгаллашга эриша оламиз.

Бу ҳақда гапирар эканмиз, маънавий ҳаётимизга жиддий ҳавф соладиган яна бир иллат ҳақида тўхталиб ўтмоқчиман. Шаҳсан ўзим бу иллатдан жирканаман. Шу иллатга қалинган одамни кўрарга қўзим йўқ. Бу -соткинликдир. Мен ҳар қандай ёвузликни соткинликдан кўраман. Ўзгулик ва ҳақиқатга садоқати бўлмаган, уларга ишонмаган одам кўркинчлидир. Табиатида соткинлик хусусияти бўлган одам раҳбарлик курсисига ўтириб қолса борми, у ерда осойишталик йўқолди, деяринг. Иккита одамнинг, иккита мамлакатнинг ўртасидаги ўрушни ҳам айнан шундай одамлар бошлаб беради. Шу боис бундай одамлардан оғох бўлишимиз, уларга ёнимизда ўрин бўлмаслиги лозим. Агар теварак-атрофимиздаги бирорта қишида шундай аломатлар сезилаётган бўлса, уларни дарҳол тарбиямизга олиб, тўғри йўлга бошлашимиз керак.

Шу муносабат билан тарихда қўп марта ўз тасдиғини топган, мен ҳам ўз тажрибамда синаган ҳаётий бир ҳақиқатни яна бир бор такрорлашни зарур деб ҳисоблайман: агар биз аҳил бўлсак, эл-юрт манфаати йўлида бир тану бир жон бўлиб яшасак, ўзимиздан соткин чиқмаса, ўзбек халқини ҳеч қим ҳеч қачон енга олмайди.

Бу хаётда одам баъзан ўзини йўқотиб қўядиган гоят мураккаб муаммоларга дуч келади. Кескин вазиятдан чиқишнинг иложи йўқдек туюладиган ҳолатлар бор. Шундай пайтда, ишда ва хаётда, жамиятда огир савдоларга дуч келганда ким ўзининг йўлини йўқотмаслиги мумкин? Ўйлайманки, биринчи навбатда ўз кучига ишонган, рухий дунёси, маънавий олами бақувват бўлган одамгина бундай вазиятдан ёруғ юз билан чиқа олади. Маънавий бойлик шундай пайтда одамга катта куч ва мадад беради.

Шу маънода, инсоннинг маънавияти юксалиши билан унинг иродаси ҳам кучайиб боради, десак, янглишмаган бўламиз. Ирода - бу аслида мустаҳкам ишонч демакдир. Иродаси бақувват одам ўзига ишонади ва ҳар қандай мураккаб вазифани ҳам ўз зиммасига олишдан қўрқмайди. Шунинг учун ҳам юксак иродали инсонга суяниш мумкин. Бундай кишилар бошингизга бирор-бир ташвиш ёки муаммо тушгудек бўлса, лоқайд қараб туролмайди. Ҳеч иккиланмасдан, ёнингизда туриб, қўлидан келганча ёрдам беришга, қийинчиликларни сиз билан биргаликда енгишга ҳаракат қилади.

Лекин бировнинг ҳаётига, ён-атрофда содир бўлаётган воқеа-ҳодисаларга бетараф ва бепарво қараб, шунчаки кузатувчи бўлиб яшайдиган одамдан қўрқиб қиради. Улардан ҳеч қачон яхшилик чиқмайди. Чунки уларда на иймон, на ирода бўлади. Улар ҳатто ўз халқи ва Ватани тақдирига ҳам бамисоли бегона одамдек қарайди.

Азалдан маълумки, бепарво одам душмандан ҳам хавфлироқдир. Чунки душмanning кимлиги, асл қиёфаси сиз учун олдиндан маълум бўлади. Бирок лоқайд ва бепарво одамнинг қиёфасини бирдангина билиб бўлмайди. Шунинг учун у ичингизда юриб, сизга қарши тиш қайрайдиган душманлар учун имконият яратиб беради.

Машҳур файласуфлардан бири ана шу ҳаётини ҳақиқатни чуқур таҳлил этиб, қуйидаги ҳаққоний фикрларни баён қилган: «Душманлардан қўрқма - нари борса, улар сени ўлдириши мумкин. Дўстлардан қўрқма - нари борса, улар сенга хиёнат қилиши мумкин. Бефарқ одамлардан қўрқ - улар сени ўлдирмайди ҳам, сотмайди ҳам, фақат уларнинг жим ва бепарво қараб туриши тўғрисида ер юзидан хиёнат ва қотилликлар содир бўлаверади».

Ҳар бир инсон ҳаётида гоят муҳим аҳамиятга эга бўлган ана шундай фикрларни униб-ўсиб келаётган ёшларнинг онгига сингдириш, уларни ҳаёт синовларига бардошли этиб тайёрлаш бизнинг ота-она, устоз-мураббий, раҳбар-раҳнамо сифатидаги, шу муқаддас юрт фуқароси сифатидаги муқаддас бурчимиздир.

Бу борадаги энг долзарб вазифамиз - юқорида зикр этилган барча жараёнларнинг илмий-назарий асосларини, уларнинг янги қирраларини муқаммал очиб бериш, ўқувчиларимиз, талабаларимизга, кенг жамоатчиликка содда, лўнда қилиб тушунтириб бориш ва уларни бугунги замон талабларига жавоб берадиган жамият қурилишининг фаол бунёдкорларига айлантиришдан иборат.

Бунинг учун авваламбор таракқиётимизнинг ҳар бир йўналиши - жамиятимиздаги сиёсий, ижтимоий-иқтисодий, маънавий муносабатларнинг ривожини ҳақида махсус адабиётлар яратиш тизимини янада такомиллаштириш зарур.

Албатта, бу масала бўйича ижтимоий фанлар соҳасида маълум ишлар қилинмоқда, аммо ҳолисона айтадиган бўлсак, бу борада чоп этилган кўпчилик дарсликлар, ўқув қўлланмалари, оммабоп адабиётларнинг ҳам, аксарият соҳа мутахассисларининг ҳам савияси талаб даражасида эмаслигини қайд этишга мажбурмиз. Бундай ноҳуш ҳолатларга барҳам бериш вақти келди.

Ҳеч шубҳасиз, юртимизда эркин, адолатли ва фаровон ҳаёт қуриш жараёнида ижтимоий-сиёсий муносабатлар, одамларнинг онги ва тафаккури ҳам ўзига хос, шу

билан бирга, мутлако янгича маъно касб этиб бормокда. Хусусан, шахс ва давлат, инсон ва жамият ўртасидаги муносабатлар янгича мазмун ва шакл топиб, янги хусусиятлар, янги тамойиллар асосида такомиллашиб бораётганини сезиш, англаш кийин эмас.

Бинобарин, буларнинг барчаси янгича кадриятлар ва демократик принциплар моҳиятига, ўз турмуш ва тафаккур тарзимишга мос, биз барпо этишга интилаётган эркин фукаролик жамияти талабларига жавоб берадиган муносабатлар сифатида ижтимоий фанларнинг асосий тадқиқот мавзуларига айланиши даркор.

Бу борадаги энг муҳим вазифа шундан иборатки, ҳар қайси фукаро, ҳар қайси инсон жамият тараккиёти ва уни янгилашга, маънавий ҳаётимизни турли таҳдид ва хуружлардан ҳимоя қилиш масаласига бўлган ўз бурчи ва масъулиятини айнан ана шу асосда аниқлаб олиши зарур.

Бу масала ҳақида чуқурроқ ўйлаб кўрадиган бўлсак, шу тамойилларга таянган жамиятнинг ўзига ҳос ижтимоий шакл-шамойили, унинг қиёфаси, ривожланиш йўллари, устувор хусусиятлари тўғрисидаги аниқ тасаввур турли фикр, баҳс-мунозаралар орқалигина аён бўлишини эътироф этишимиз ва буни ўзимизга мезон қилиб олишимиз зарур.

Бундай кенг қўламли ва ўта муҳим масалаларни ҳал қилишда давлатимиз ва жамиятимиз ижтимоий фанлар соҳасида фаолият олиб бораётган илмий-тадқиқот институтлари, олий ўқув юртлари, турли ижтимоий марказлар, авваламбор, Маънавият тарғибот маркази, Миллий гоё ва мафкура илмий-амалий маркази томонидан ҳар томонлама асосланган чуқур тақлиф ва тавсияларни қутишга тўла ҳақлидир.

Айниқса, бугунги мураккаб мафкуравий жараёнларни илмий-амалий жиҳатдан атрофлича таҳлил қилиш ва баҳолаш, уларнинг устувор йўналишларини, қимга ва нимага қарши қаратилганини аниқлаш, аҳоли турли қатламларига таъсирини ўрганиш, миллий манфаатларимизга, ҳаёт тарзимишга зид бўлган зарарли гоёлар ва мафкуравий хуружларнинг моҳиятини очиқ бериш, фукароларимиз қалбида миллий тафаккур ва соғлом дунёқараш асосларини мустаҳкамлаш алоҳида аҳамият қасб этади.

Фақат ана шундай асосда ёшларни ўз фикрига эга, турли маънавий хуружларга қарши собит тура олишга қодир бўлган, иродали, фидойи ва ватанпарвар инсонлар этиб тарбиялашга эришиш мумкин. Бу борада маънавий-маърифий тарғибот ишларининг таъсирчанлигини таъминлайдиган замонавий информация ва компьютер технологияларини кенг жорий этиш, жамиятимизнинг мафкуравий иммунитетини қучайтиришга қаратилган самарали усул-услугаларни ишлаб чиқиш, давлат ва жамоат ташкилотлари учун тегишли тавсия ва қўлланмаларни тайёрлаш бугунги кунда муҳим вазифамизга айланиб бораётганини чуқур тушуниб олишимиз зарур.

Тўртинчи боб

Ватанимиз тараккиётининг мустаҳкам пойдевори Инсон қалбига йўл

Ушбу қитобнинг олдинги бобларида биз маънавиятнинг мазмун-моҳияти, уни шакллантирадиган асосий омиллар, маънавий ва моддий ҳаёт уйғунлиги, юртимизда амалга оширилаётган кенг қўламли ислохотларнинг маънавий мезонлари ҳақида,

шунингдек, бугунги глобаллашув даврида маънавий оламимизни турли салбий таъсир ва таҳдидлардан асраш ва химоя қилиш билан боғлиқ муаммолар хусусида батафсил тўхталиб ўтдик.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, ҳар қайси инсон ва жамиятнинг маънавий дунёсига айнан шундай кўз билан қараш, одамни онгли яшашга, етукликка чорлайдиган бундай бекиёс қудрат манбаининг ҳаётимиздаги ўрни ва аҳамиятини чуқур ва атрофлича таҳлил қилиш муҳим бир ҳақиқатни, яъни юксак маънавият - енгилмас куч эканини аниқлатади ва тасдиқлайди.

Шу ўринда табиий бир савол тугилади: маънавиятни чиндан ҳам ана шундай қудратли кучга айлантириш учун биз қандай масалаларга биринчи галда эътибор беришимиз, қандай ишларни амалга оширишимиз зарур?

Маънавият ҳақида ҳар қанча даъватлар, муҳим назарий фикрлар билдирилмасин, агар уларни жамият онгига сингдириш учун доимий иш олиб бормасак, бу борадаги фаолиятимизни ҳар томонлама пухта ўйланган тизимли равишда ташкил этмасак, табиийки, биз кўзланган мақсадга эришолмаймиз, яъни, инсон қалбига йўл тополмаймиз. Шунинг учун ҳам биз бугунги кунда таълим-тарбия соҳасидан бошлаб, матбуот, телевидение, Интернет ва бошқа оммавий ахборот воситалари, театр, кино, адабиёт, мусика, рассомлик ва ҳайкалтарошлик санъатигача, бир сўз билан айтганда, инсоннинг қалби ва тафаккурига бевосита таъсир ўтказадиган барча соҳалардаги фаолиятимизни халқнинг маънавий эҳтиёжлари, замон талаблари асосида янада қучайтиришимиз, янги босқичга кўтаришимиз зарур.

Айниқса, барча даврларда ҳам гоят мураккаб ва масъулиятли бўлган бу ишларни ўз зиммасига олган, эски қолиплардан воз кечиб, бу соҳада янги йўللари очиб бераётган, одамларнинг дунёқарашини янада бойитиш учун тинимсиз меҳнат қилаётган фидойи инсонларнинг бир қарашда кўзга ташланмайдиган, лекин катта кунт, билим ва тажрибани талаб қиладиган интилиш ва амалий ҳаракатларини кенг қўллаб-қувватлашимиз, уларнинг самарали натижаларга эришиши учун ҳар томонлама шароит яратиб беришимиз лозим.

Бу ҳақда гапирганда, шуни таъкидлаш жоизки, ана шу соҳа вакиллари, яъни ўқитувчи ва мураббийлар, ёзувчи ва журналистлар, кино ва театр аҳли, мусикачилар ва рассомлар, умуман, зиёлиларимиз халқимиз учун янгича воқелик бўлмиш бозор иқтисодиётига ўтиш даврида жамият олдигаги маънавий бурчини чуқур ҳис этган ҳолда, ўз истеъдод ва маҳоратини аямасдан астойдил меҳнат қилмоқда.

Барчамизга аёнки, инсон қалбига йўл аввало таълим-тарбиядан бошланади. Шунинг учун қачонки бу ҳақда гап кетса, аждодларимиз қолдирган бебаҳо меросни эслаш билан бирга, ота-оналаримиз қатори биз учун энг яқин бўлган яна бир буюк зот - ўқитувчи ва мураббийларнинг олижаноб меҳнатини ҳурмат билан тилга оламиз.

Биз юртимизда янги авлод, янги тафаккур соҳибларини тарбиялашдек масъулиятли вазифани адо этишда биринчи галда ана шу машаққатли касб эгаларига суянамиз ва таянамиз, эртага ўрнимизга қиладиган ёшларнинг маънавий дунёсини шакллантиришда уларнинг хизмати нақадар бекиёс эканини ўзимизга яхши тасаввур қиламиз.

Бу ёруғ оламда ҳар бир одам ўзининг меҳрибон ота-онасига, устоз ва муаллимларга нисбатан ҳамиша миннатдорлик туйғуси билан яшайди. Инсон ўз умри давомида қандай ютуқ ва натижаларга эришмасин, қаерда, қандай лавозимда ишласин, мактаб даргоҳида олган таълим-тарбияси унинг етук шахс ва малакали мутахассис бўлиб шаклланишида улкан аҳамиятга эга экани шубҳасиз.

Мухтасар айтганда, мактаб деган улуг даргохнинг инсон ва жамият тараккиётидаги хиссаси ва таъсирини, нафакат ёшларимиз, балки бутун халкимиз келажагини хал киладиган ўқитувчи ва мураббийлар меҳнатини ҳеч нарса билан ўлчаб, қийслаб бўлмайди.

Шу нуктаи назардан қараганда, маърифатпарвар боболаримизнинг фикрини давом эттириб, агарки дунё иморатлари ичида энг улуги мактаб бўлса, касбларнинг ичида энг шарафлиси ўқитувчилик ва мураббийликдир, десак, ўйлайманки, айти ҳақиқатни айтган бўламиз. Чиндан ҳам, ўқитувчи наинки синф хонасига файз ва зиё олиб қирадиган, балки минг-минглаб мургак қалбларга эзгулик ёғдусини бахш этадиган, ўз ўқувчиларига ҳақиқатан ҳам ҳаёт мактабини берадиган мўътабар зотдир. Она тилимизда «мактаб кўрган», «мактаб яратган» деган чуқур маъноли ибораларнинг мавжудлиги ҳам бу муқаддас даргохнинг, заҳматқаш ўқитувчи меҳнатининг давлат ва жамият ҳаётида қанчалик муҳим ўрин тутишидан далолат беради.

Биз юртимизда 1 октябрь санасини Ўқитувчилар ва мураббийлар куни сифатида умумхалқ байрами деб эълон қилганимизнинг чуқур маъноси бор, албатта.

Бу байрам аввало ўзининг билим ва тажрибаси, истеъдод ва маҳорати, инсоний фазилатларини, кўз нури ва қалб кўри, бутун борлигини аямасдан, маърифат йўлида беминнат хизмат қиладиган устоз ва мураббийларимизга нисбатан халкимизнинг азалий ҳурмат-эҳтиромининг яққол намунасидир.

Янги жамият бунёдкори бўлмиш янги инсонни тарбиялашда ҳозирги пайтда маҳаллаларимизда самарали фаолият олиб бораётган, бу ноёб тузилмани том маънода ўзини ўзи бошқариш идорасига айлантиришга қатта ҳисса қўшиб келаётган маҳалла оксоқоллари ва фаоллари, фуқаролар йиғинларининг диний маърифат ва маънавий-ахлоқий масалалар бўйича маслаҳатчиларининг ижобий таъсири тобора ортиб бормокда. Айнан ана шу инсонларнинг одамлар қўнғлига йўл топиб, уларнинг дарду ташвишига шерик бўлиб, ўз вақтида бераётган амалий ёрдамлари, тўғри ва ўринли маслаҳатлари туфайли оила ва маҳалла муҳитида, бутун диёримизда тинчлик ва осойишталик, ўзаро меҳр-оқибат туйғулари қучайиб бораётганини эл-юртимиз юксак қадрлайди. Айниқса, ёш йигит ва қизларимизнинг мустақил ҳаётга кириб бориши, ёш оилаларнинг жамиятдан ўзига муносиб ўрин топишида бу фидойи ва меҳрибон, жонқуяр одамларнинг қанчалик муҳим роль ўйнаётганини ҳурмат билан эътироф этишимиз лозим. Жамиятимиз маънавиятини юксалтириш билан боғлиқ жараёнларнинг мураккаб томони шундаки, бугунги кунда бошимиздан кечираётган ижтимоий-сиёсий тараккиёт йўлида учрайдиган жуда кўп муаммоларни ҳам назарий, ҳам амалий жиҳатдан фақат ўз қучимиз ва салоҳиятимизга таяниб ҳал этишга тўғри келмокда.

Шу мақсадда мустақилликнинг дастлабки кунларидан бошлаб юртимизда амалга оширилаётган кенг қўламли ишларнинг амалий натижаси ўларок, адабиёт ва санъат, маданият, матбуот соҳаси мафкуравий тазйикдан бутунлай ҳалос бўлганини қайд этиш жоиз. Ҳар қандай ижод намунаси, бадиий асар синфий бўлиши ва қандайдир гоёга, коммунистик мафкура манфаатларига хизмат қилиши керак, деган қарашлар бугун ўтмишга айланди. Эркин ижод учун, миллий қадриятларимиз ва бой маънавиятимизни, халкимиз тарихини, унинг бугунги сермазмун ҳаётини тўлақонли ва ҳаққоний акс эттириш учун зарур шароитлар яратилди.

Бугунги кунда ўз ҳаётини ана шундай масъулиятли соҳага бағишлаган кўплаб истеъдод соҳиблари юртимизда янги ҳаёт, янги жамиятнинг маънавий асосларини мустаҳкамлаш, қомил инсонни тарбиялаш йўлида муносиб ҳисса қўшиб келмокда. Айниқса, ҳозирги

вакtda дунёда кучайиб бораётган турли маънавий тахдидларнинг олдини олиш, «оммавий маданият»нинг зарарли таъсиридан фарзандларимизнинг онгу тафаккурини химоя қилишда илму фан ва маданият жамоатчилиги, ижод ахлининг ўрни ва роли тобора ортиб бормокда.

Нега деганда, бизнинг миллий рухимиз ва табиатимизга ёт ва бегона бўлган ана шундай «маданият» намуналарини факат танкид ва инкор қилиш ёки уларни тақиклаш билан бирон натижага эришиб бўлмайди. Бундай хатарлардан ҳаётимизни асраш, маънавий бўшликка йўл қўймаслик учун авваламбор эзгу инсоний гоялар ва юксак маҳорат билан яратилган асарлар орқали халқимизнинг маданий савиясини юксалтириш, бошқача айтганда, бугун жаҳон майдонида юз бераётган кескин ақл-заковат ва истеъдод мусобакасида беллашувга қодир бўлишимиз шарт.

Шу нуктаи назардан қараганда, ҳозирги пайтда ҳаётимизни электрон ахборот воситалари, хусусан, телевидение ва радиосиз умуман тасаввур этиб бўлмайди. Бугунги кунда улар бир вақтнинг ўзида ҳам ахборот майдони, ҳам ижтимоий-сиёсий, маънавий-маърифий минбар, шу билан бирга, инсонга маданий, бадиий-эстетик озиқ берадиган ва ҳордиқ чиқарадиган макон вазифасини бажармокда, десак, ҳато бўлмайди.

Шу сабабли ўткир таъсир кучига эга бўлган телевидение ва радио соҳасини изчил тараккий этириш жамиятнинг доимий эътибор марказида бўлиши табиий. Ҳозирги кунда мамлакатимиздаги асосий миллий теле-радиоканаллар аҳолининг холис ва ҳаққоний ахборотга эга бўлиш ҳуқуқини таъминлаш, юртдошларимизнинг маданий савияси, билим ва дунёқарашини ошириш, қадимий анъаналаримиз, тарихий меросимизни асраб-авайлаш ва ривожлантириш, шу билан бирга, фуқароларимиз онгида демократик қадриятлар, гражданлик позициясини шакллантириш, ёш авлодни ватанпарварлик ва умуминсоний қадриятларга ҳурмат руҳида тарбиялаш йўлида муносиб хизмат қилаётганини таъкидлаш керак.

Айни вақтда ҳали бу соҳада олдимизда амалга оширишимиз зарур бўлган кўпгина мақсадлар турганини ҳам айтиш лозим. Аввало, телевидениеи давлат ва жамиятимизни бамисоли бир кўприқдек боғлаб турадиган жонли мулоқот воситасига айлантириш, эфир орқали бугунги куннинг долзарб муаммоларини кўпроқ ақс этириш, жамоатчилик фикрини шакллантириш, фуқароларимизнинг ижтимоий фаоллигини кучайтириш, ҳар қайси инсоннинг ўз мустақил фикрини ифода этишига имкон бериш, турли ижтимоий тоифа ва гуруҳларнинг қизиқиш ва интилишлари, ҳаётий манфаатларини ёритиб бориш масалаларига алоҳида эътибор қаратиш зарур.

Ҳозирги даврда матбуот, оммавий ахборот воситалари шундай қудратли кучга айланмокдаки, ўз қелажагини ўйлайдиган ҳар қайси халқ ва миллат буни сезмаслиги, ҳис этмаслиги мумкин эмас.

Шу сабабли ҳам оммавий ахборот воситаларини замон талаблари асосида ривожлантириш, матбуот ва сўз эркинлиги принципларини амалда таъминлашга эришиш, матбуотда танкид руҳини кучайтириш биз учун энг муҳим мақсадлардан бири бўлиб қолмокда.

Жаҳон микёсида воқеалар шиддат билан кечаётган бир пайтда замонавий ахборот-коммуникация технологияларидан, Интернетнинг бекиёс имкониятларидан кенг фойдаланишга тайёр бўлиш матбуот, ахборот ва медиа тармоқлари, жумладан, телевидение ва радио соҳасида хизмат қилишга ўзини бағишлаган, етук мутахассис бўлишга аҳд қилган ва бу соҳада ўз қелажагини қўрмокчи бўлган оммавий ахборот

воситалари ходимларининг фаолият мезонига айланиши зарурлигини барчамиз яхши англаймиз.

Бугунги кунда ҳар қайси матбуот ходими касб маҳоратини эгаллаш билан бирга, ўз ҳаётий принципларига ҳам эга бўлиши, ҳақиқат учун курашишга интилиши, шу йўлда қатъият ва шижоат кўрсатиши, лўнда қилиб айтганда, виждон амри билан яшашини замоннинг ўзи талаб қилмоқда.

Инсонни, унинг маънавий оламини кашф этадиган яна бир қудратли восита борки, у ҳам бўлса, сўз санъати, бадиий адабиётдир. Адабиётнинг инсоншунослик деб, шоир ва ёзувчиларнинг эса инсон руҳининг муҳандислари, деб таърифланиши бежиз эмас, албатта.

Халқимиз орасидан мана шу гоят машаққатли соҳага бутун ҳаёти ва ноёб истеъдодини бағишлаб, адабиётимиз ҳазинасидан муносиб ўрин эгаллаган ўлмас асарлар яратган буюк сўз санъаткорлари - уларни барчасининг номларини зикр этиш, албатта, қўп вақтни талаб қилган бўлур эди - етишиб чиққани билан барчамиз ҳақли равишда фахрланамиз. Адабиёт, сўз санъати азалдан халқ қалбининг ифодачиси, ҳақиқат ва адолат жарчиси бўлиб келади. Хусусан, мустиқлик йилларида юртимизда маънавиятимизнинг гоят муҳим ва узвий қисми бўлган адабиётни ривожлантириш, шоир ва ёзувчиларимизнинг эзгу меҳнатини қадрлаш ва муносиб рағбатлантириш бўйича амалга оширилаётган ишлар ўз ҳосилини бераётгани, бадиий адабиётимиз мавзулар қўлами жихатидан ҳам, жанрлар нуқтаи назаридан ҳам ранг-баранг бўлиб бораётгани, адабиёт майдонида янги-янги номлар пайдо бўлаётгани қитобхон халқимизни албатта қувонтиради. Буларнинг барчаси миллий тикланиш жараёнлари қалам аҳлининг ижодий изланишлари учун қандай қатта уфқлар очиб берганини яна бир бор кўрсатади. Дейлик, ҳозирги пайтда тарихий мавзунини ёритишда - бу Имом Бухорий ёки Имом Термизий бўладими, Жалолиддин Мангуберди ёки Амир Темур сиймосини яратиш бўладими, олис ва яқин ўтмишимизнинг ҳали очилмаган саҳифаларини ақс эттириш бўладими - буюк аждодларимизнинг ибратли ҳаёт йўли тасвирланган қўплаб асарлар дунёга келмоқда.

Совет мафқураси ҳукмрон бўлган замонларда бу ҳақда сўз очиш, қўхна ва бой тарихимизга бундай муносабатда бўлиш «тарихни идеаллаштириш» деб танқид қилиниб, тазйик ўтказиб келганини ўша даврларни бошидан кечирган, коммунистик мафқура жабрини тортган ёши улуг адибларимиз албатта яхши эслайдилар.

Ҳаммамиз яхши тушунамиз - адабиётда тарихий ҳақиқатни тиклаш билан бирга, халқимиз адибларимиздан бугунги кунимиз ҳақида, замонимиз қаҳрамонлари ҳақида янги-янги асарлар қутаётгани табиийдир. Кейинги йилларда ана шундай руҳ билан йўғрилган бир қанча шеърини асарлар пайдо бўлаётганини мамуният билан таъқидлаш жоиз.

Ишонамизки, ёзувчи ва драматургларимиз ҳам бугунги авлодларнинг фидокорона меҳнати, бунёдкорлик салоҳияти, замондошларимизнинг маънавий-руҳий дунёси, ҳаётга қириб келаётган ва ҳал қилувчи қучга айланаётган ёшларимизнинг пок орзу-интилишлари ўзининг теран бадиий ифодасини топган янги асарлар билан халқимизни ҳушнуд этадилар.

Бугунги кунда халқаро ҳамжамият сафидан муносиб ва мустиқкам ўрин эгаллаб бораётган Ўзбекистонимизга, унинг тарихан қиска даврда қўлга қиритган улкан марраларига, эл-юртимизнинг маънавий илдишлари, урф-одат ва анъаналарига, бир сўз билан айтганда, ўзбек характери, ўзбек табиатига бутун дунёда қизиқиш ва ҳурмат тобора ортиб бормоқда. Табиийки, узок-яқиндаги хорижий дўсту биродарларимиз, жаҳон жамоатчилиги энг аввало бизнинг замонавий адабиётимиз ва санъатимиз орқали

ўзларини кизиктирадиган ана шундай саволларга жавоб топишни истайди.

Кейинги йилларда миллий адабиётимизнинг энг яхши намуналарини чет тилларга таржима қилиш ва шу асосда халқимизнинг ҳаёт тарзи ва инсоний фазилатларини кенг намойиш этиш борасида ҳам катта имкониятлар пайдо бўлмоқда. Лекин, афсуски, бу масалада биз ҳали-бери кўзга кўринадиган амалий натижаларга эриша олганимиз йўқ. Илгари ўзбек адабиётининг намуналарини бошқа тилларга таржима қилиш асосан учинчи тил, яъни рус тили орқали амалга оширилар эди. Бу борада қилинган катта ишларни муносиб баҳолаган ҳолда, эндиликда адабиётимизнинг энг етук асарларини бевосита она тилимиздан гарб ва шарқ тилларига таржима қилишга қаратилган ишларни қучайтиришимиз зарур. Бунинг учун хорижий тилларни, адабиёт ва бадиий таржима санъатининг назарий ва амалий жиҳатларини ҳар томонлама пухта эгаллаган мутахассисларни тайёрлаш имкониятлари бизда мавжуд.

Ўзок йиллар давомида ўзбек адабиётини тўғридан-тўғри она тилимиздан таржима қилиб келган чет эллик таржимонлар билан бирга, мамлакатимиз олий ўқув юртларида таълим олаётган истеъдодли ўғил-қизларимизни мана шу машаққатли, айти пайтда олижаноб ишга жалб этиш, бу масаланинг ечими билан бевосита боғлиқ бўлган ташкилий-амалий вазифаларни ҳал қилишимиз мақсадга мувофиқ бўлур эди.

Агар биз Ўзбекистонимизни дунёга тараннум этмокчи, унинг қадимий тарихи ва ёруғ келажагини улуғламокчи, уни авлодлар хотирасида боқий сақламокчи бўлсак, авваламбор буюк ёзувчиларни, буюк шоирларни, буюк ижодкорларни тарбиялашимиз керак. Нега деганда, улуғ адиб Чўлпон айтганидек, адабиёт яшаса - миллат яшайди. Инсоннинг рухий қамолоти ҳақида гапирар эканмиз, албатта бу мақсадга мусика санъатисиз эришиб бўлмайди. Халқимиз ҳаётида мусика азалдан бекиёс ўрин тутиб келади. Самарқанд яқинидаги Мўминобод қишлоғидан 3 минг 300 йил муқаддам суяқдан ясалган най қолғуси топилгани ҳам шундан далолат беради.

Мусика садолари қайси халқ ёки миллат вақили томонидан ижро этилмасин, энг эзгу, юксак ва нозик инсоний кечинмаларни ифода этади. Машҳур тарихчи Шарафиддин Али Яздий ўзининг «Зафарнома» китобида Амир Темур даврида ўтказилган мусикий анжуманлар ҳақида тўхталиб, «Яхши овозли хонандалар қуйлашни бошлаб, газалу накш айтур эрдилар. Ва турку мўғул, хитойу араб ва аҷамдин ҳар қим ўз расми билан нағма айтур эрди», деган маълумотларни келтиради.

Мустиқлик йилларида, улуғ боболаримизнинг ана шундай анъаналарини давом эттирган ҳолда, мамлакатимизда мусика санъатини кенг ривожлантиришга қаратилган дастур ва режалар амалга оширилмоқда. Жумладан, мумтоз мусикий меросимизни асраб-авайлаш ва ўрганиш, уни ёш авлодларга безавол етказиш мақсадида кўплаб кўрик-танловлар, нуфузли халқаро мусика анжуманлари мунтазам равишда ўтказиб келинмоқда.

Барчамизга аёнки, қуй-қўшиққа, санъатга муҳаббат, мусика маданияти халқимизда болалиқдан бошлаб, оила шароитида шаклланади. Уйда дутор, доира ёки бошқа қолғу асбоби бўлмаган, мусиканинг ҳаётбахш таъсирини ўз ҳаётида сезмасдан яшайдиган одамни бизнинг юртимизда топиш қийин, десак, муҳолага бўлмайди.

Энг муҳими, бугунги кунда мусика санъати навқирон авлодимизнинг юксак маънавият руҳида қамол топишида бошқа санъат турларига қараганда кўпроқ ва қучлироқ таъсир кўрсатмоқда.

Бу масалада айниқса ёшлар қалбини ўзига ҳар томонлама жалб этадиган эстрада санъатининг аҳамияти бекиёс эканини барчамиз яхши тушунамиз.

Айтиш мумкинки, ўтган асрнинг бошларида илк намуналари пайдо бўлган ўзбек эстрадаси истиклол йилларида сифат жихатидан янги боскичга кўтарилди. Бундай натижаларга эришишда миллий ва умумбашарий мусика санъати ютуқларини, жахон эстрадасининг энг яхши намуналарини ўрганиш бўйича катта имкониятлар очилгани, бу соҳа ривожига кўрсатилаётган доимий эътибор, ёш истеъдодларнинг ўзини намоён этиши учун яратилаётган кулай шарт-шароитлар муҳим роль ўйнамоқда.

Биз эстрада санъатининг бугунги ва эртанги ривожига ҳақида сўз юритар эканмиз, авваламбор «миллий эстрада» деган иборанинг маъно-мазмунига алоҳида эътибор беришимиз, уни ҳар қандай бегона таъсирдан, айникса, «оммавий маданият» руҳидаги оқимлар таъсиридан ҳимоя қилишимиз табиий, албатта. Бу ҳақда гапирганда, бир ҳолатни афсус билан айтишга тўғри келади. Айрим ёш ижрочи ва ижодий гуруҳларнинг жамоатчилик эътиборига тақдим этаётган «асар»лари санъатнинг ҳеч қандай талаб ва мезонларига жавоб бермайди. Нафакат мавзу ва мусика, ижро усуллари, балки сахна ҳаракатларида ҳам очикдан-очик ажнабий «оммавий маданият» кўринишларига тақлид қилиш, «юлдузлик» касалига чалиниш ҳолатлари тез-тез учраб тураётгани чинакам санъат муҳлисларини ранжитмасдан қолмайди, албатта.

Айникса, бизнинг миллий анъаналаримизга, ахлоқ-одоб қоидаларига мутлақо тўғри келмайдиган клиплар, турли тиллардаги сўзларни қориштириб ёки талаффузга атайлаб бузиб айтиш каби номуносиб ҳаракатларни айрим ёш ижрочилар ўзи учун қандайдир янги ҳақиқат услуб деб билаётгани, менимча, санъатни, унинг моҳияти ва аҳамиятини тушунмасликдан бошқа нарса эмас. Маданий жамоатчилигимиз, авваламбор мусикашунос олимлар, устоз санъаткорлар, композиторлар, ёзувчи ва журналистлар, кўп сонли санъат ихлосмандлари бундай масалалар юзасидан ўз фикрини очик билдириб бориши, шу тариқа ёшларимизга тўғри тарбия беришимиз ҳам қарз, ҳам фарз, деб ўйлайман. Биз учун ахлоқий жихатдан номаъқул, миллий қадрият ва қарашларимизга ёт бўлган, лекин ҳозирги вақтда ҳаётимизга кириб бораётган мана шундай кўринишларни бамисоли юқумли қасаллик деб қабул қилишимиз лозим. Ва айни шу асосда бундай ҳуружларнинг ўта ҳавфли ҳолат эканини англашимиз зарур.

Нега деганда, агар инсоннинг қулоғи енгил-елпи, тумтарок оҳангларга ўрганиб қолса, бора-бора унинг бадиий диди, мусика маданияти пасайиб кетиши, унинг маънавий оламини сохта тушунчалар эгаллаб олиши ҳам ҳеч гап эмас. Охир-оқибатда бундай одам «Шашмаком» сингари миллий меросимизнинг ноёб дурдоналарини ҳам, Моцарт, Бетховен, Бах ва Чайковский каби дунё тан олган буюқ композиторларнинг асарларини ҳам қабул қилиши қийин бўлади.

Бундай ҳолатларнинг олдини олиш учун санъаткорлар орасида соғлом ижодий муҳит ташкил қилиш, ўсиб келаётган ёш авлоднинг маънавий олами ва маданий савиясини юксалтириш, ёшларимизнинг миллий ва жахон мусика маданиятининг мумтоз асарлари билан бирга, уларнинг қайфияти ва интилишларига мос келадиган замонавий эстрада санъати намуналаридан қенг баҳраманд бўлиши учун зарур шарт-шароитлар яратиш, муносиб таълимни янада ривожлантириш масалалари ўта муҳим аҳамият касб этади. Қачонки миллий маданиятимизнинг узвий қисми бўлган театр санъати ҳусусида сўз борар экан, буюқ маърифатпарвар Маҳмудхўжа Бехбудийнинг «Театр - бу ибратхонадур», деб айтган фикрини эслаш ўринлидир.

Бизнинг миллий театр санъатимиз тарихан жуда катта йўлни босиб ўтган бўлиб, унинг қадимий илдизлари халқ ўйини ва томошаларига бориб боғланади. Лекин XX асрга келиб ўзбек театр санъати янгитдан - юртимиз ва жахон миқёсида шаклланган, даврлар

синовидан ўтиб келаётган анъана ва тажрибалар асосида вужудга келгани ва камол топганини эътироф этиш зарур. Хусусан, пойтахтимиз ва вилоят театрларида намойиш этилган дунё сахна санъатининг мумтоз намуналари ўз вақтида нафакат юртимиз, балки чет эл томошабинларини ҳам хайратда қолдиргани бу фикрни исботлайди. Шу билан бирга, театр ижодкорларимиз томонидан яратилган кўплаб миллий руҳдаги сахна асарлари хорижий мамлакатларда ҳам муваффақият билан ижро этиб келинади. Таъкидлаш жоизки, ҳозирги вақтда республикамиз театрларида турли мавзу ва жанрларда кўплаб спектакллар яратилмоқда, ўзига хос ижодий изланишлар давом этмоқда.

Айни пайтда театр санъатимизда ҳам бугунги ҳаётимизни, замонамиз қахрамонлари қиёфасини ҳар томонлама чуқур очиб берадиган, томошабинни ўзига тортадиган, ҳам драматургия, ҳам режиссура нуқтаи назаридан бадиий юксак асарлар, афсуски, кам эканини тан олишимиз лозим. Аксинча, реал ҳақиқатдан йироқ, одамга катта маънавий озик бермайдиган асарлар билан театрлар кассасини тўлдириш ҳолатлари кўпроқ кўзга ташланмоқда.

Албатта, ҳозирги даврда бозор иқтисодиёти талабларини ҳам инобатга олиш керак. Лекин юксак бадиий ва ҳаққонийлик, эзгу мақсадларга хизмат қилиш руҳи билан сугорилган асарлар яратиш - барча санъат турлари қаби бу соҳа учун ҳам асосий мезон бўлиши табиий. Бу мақсадга эришиш учун ёш ва истеъдодли драматург ва режиссёрлар, театр актёрларини тарбиялаб вояга етказиш айниқса долзарб аҳамият касб этади. Энг оммавий санъат тури бўлмиш кино соҳасини оладиган бўлсак, ўз вақтида бу борада бизда ўзига хос ижодий мактаб яратилганини мамнуний билан қайд этиш лозим. Шахсан мен ҳар сафар «Тохир ва Зухра», «Ўтган кунлар», «Сен етим эмассан», «Махаллада дув-дув гап» қаби мумтоз фильмларимизни кўрганда бу ҳақиқатга ишонч ҳосил қиламан. Мана шундай том маънодаги миллий асарлар нафакат халқимиз маънавиятини юксалтиришга, балки унинг гўзал кадриятларини бутун дунёга танитишга ҳам катта ҳисса қўшиб келмоқда.

Кино санъатининг инсон онги ва тафаккури, жамият ҳаётига таъсири бекиёс эканини ҳисобга олган ҳолда, истиклол йилларида миллий кинематографияни ҳам ҳар томонлама ривожлантириш, бу борада зарур моддий ва маънавий шарт-шароитларни яратиш бўйича амалга оширилган кенг қўламли чора-тадбирлар туфайли янги-янги фильмлар суратга олинмоқда, улар орқали тарихимиз ва бугунги ҳаётимиз билан боғлиқ турли мавзулар ёритилмоқда. Ўзбек кинолари нуфузли халқаро фестивалларда совринли ўринларга сазовор бўлаётгани, албатта, қувонарлидир.

Лекин шуни ҳам ҳолисона айтиш керакки, ёшларнинг тарбиясига чуқур таъсир кўрсатадиган замонавий қахрамон образи кино экранларимизда ҳали яратилганича йўқ. Суратга олинаётган аксарият фильмларда киночиларимизнинг бугунги куннинг ҳақиқий манзараси, унинг ўткир муаммоларини чуқур ҳис эта олмаслиги, оддий одамлар ҳаётидан узоқлашиб қолгани сезилиб туради.

Бунинг сабаблари ҳақида кўп гапириш мумкин. Лекин асосий сабаблардан бири шундаки, киносанъати соҳасида кадрлар тайёрлайдиган олий ўқув юртлари илгари Ўзбекистонда умуман мавжуд эмас эди. Собик Марказдаги кино институтларида таълим олган оз сонли ўзбек режиссёрлари ва кинодраматурглари эса, афсуски, миллий рух, миллий заминдан бегона бўлган мутахассислар бўлиб етишар эди ва ана шундай ҳолатнинг салбий асорати ва таъсири аксарият киноижодкорларимиз фаолиятида ҳозирга қадар сакланиб келмоқда.

Шунинг учун кейинги йилларда миллий кинодраматург ва режиссёрлар тайёрлаш долзарб масала бўлиб турибди. Чунки, буни очик тан олишимиз керак - профессионал кино мутахассислари, хусусан, режиссёрлар, сценаристлар тайёрлайдиган том маънодаги миллий мактаб ўзимизда ханузгача шакллангани йўқ.

Бу ахволни тубдан ўзгартириш учун юксак бадиий маҳорат билан бир каторда, миллий тафаккур салоҳиятига эга бўлган истеъдодли ёшларни тарбиялаш ва уларни кўллаб-қувватлаш масаласига алоҳида эътибор қаратишимиз лозим.

Албатта, бу йўлда дастлабки кадамлар қўйилаётганини айтиш лозим. Масалан, Мустакиллик ва Наврўз байрамлари, «Шарк тароналари» мусика фестивалига бағишланган асосий томоша ва тантаналарни тайёрлаш бўйича театр ва телевидение режиссёрлиги, бадиий-публицистик сценаристлик борасида улкан тажриба тўпланди. Ана шу бой тажрибаларни ҳар томонлама чуқур ўрганиш, умумлаштириш ва шу асосда ёш ижодкорларни тарбиялаш бўйича зарур назарий ва ўқув-услубий базани шакллантириш, бугунги талабларга жавоб берадиган мутахассисларни тайёрлаш юзасидан амалий ишларни кенг йўлга қўйиш бу муаммоларни ечиш имконини бериши шубҳасиз.

Хозирги кунда миллий маънавиятимиз ривожини тасвирий санъат намуналарисиз тасаввур этиб бўлмайди. Ўзбек рассомларининг кейинги йилларда самарали ижод қилиб, янги-янги ютуқларни қўлга киритаётгани, бу соҳага кўплаб ёш истеъдод эгалари кириб келаётгани унинг равнаки ва истикболидан далолат беради. Бундай ижобий ўзгаришларни монументал санъат соҳасида ҳам кузатиш мумкин. Маълумки, монументал санъат деганда, аввало катта таъсир кучига эга бўлган маҳобатли хайкаллар ва ёдгорлик мажмуаларини тушунамиз.

Ўрни келганда айтиш лозимки, собик совет тузуми даврида бу соҳа санъатнинг энг мафкуралашган турига айланиб қолган эди.

Яхши эсламан, мафкуравий руҳдаги ана шундай санъатнинг «ёркин намунаси» бўлган хайкаллардан бири хозирги Ўзбекистон миллий боғи ҳудудида жойлашган эски «Комсомол қўли»нинг қираверишида турар эди. Бу хайкал жуда баҳайбат бўлиб, унга канча-канча материал ишлатилган эди. Одамни хайрон қолдирадиган томони шундаки, бу хайкал нима учун, қандай максадда қўйилгани ва қанақа маънони англатишини қўпчилик билмас, очиги, билишга қизиқмас ҳам эди. Минг афсуски, бундай хайкалларни мамлакатимизнинг олис туман ва қишлоқларида ҳам қўриш мумкин эди. Уларда кўпинча юртимизга, халқимизнинг ҳаёти ва қадриятларига мутлақо дахли бўлмаган, умри бини бўлиб Ўзбекистонга қадам босмаган зотларнинг қиёфаси акс эттирилган эди.

Нафакат пойтахтда, ҳатто энг чекка ҳудудларда ҳам шўро дохийларининг, минг-минглаб юртдошларимизнинг умрига зомин бўлган, кейинчалик ёвуз қилмишлари бутун дунёга ошқор этилган шахсларнинг хайкаллари савлат тўкиб турар эди. Турли байрамлар муносабати билан ана шу хайкаллар пойига гуллар қўйилар эди. Лекин бу маросимлар ўта сохта ва юзаки бўлиб, одамлар бу тадбирларни чин юракдан эмас, шунчаки расмийт учун адо этарди.

Юртимизда маънавий тикланиш ва янгиланиш жараёнлари бошланиши билан бошқа санъат турлари каби монументал санъатда ҳам янги давр бошланди. Ушбу соҳа шу қадар нозик ва мураккабки, унда ҳар бир деталь, ҳатто энг майда бўлиб қўринган масалага ҳам жиддий эътибор қаратиш талаб этилади.

Бу ҳақда узок гапириш мумкин, лекин мен фақатгина бир мисол келтириш билан қифояланмоқчиман. Истиклолга эришганимиздан сўнг биз тарихий адолатни қарор

топтириш, халкимизнинг топталиб келган миллий гурурини юксалтириш максадида Сохибқирон Амир Темур бобомизнинг нафакат муборак номи, бой мероси ва хотирасини, айна пайтда тарихий сиймосини ҳам тиклашга қарор қилдик.

Совет даврида бу масалада ғарзли сиёсат олиб борилгани, асоссиз равишда бобомиз жаҳолат ва ёвузлик тимсоли сифатида кўрсатиб келингани бугун ҳеч кимга сир эмас.

Нега деганда, мустабид тузум тарихий ҳақиқатни намоён этишдан, бизнинг миллий ўзлигимизни англашимиздан мутлақо манфаатдор эмасди.

Баъзи бир миниатюра асарларини ҳисобга олмаганда, ўз вақтида Амир Темурнинг портрет-сурати чизилмаган. Лекин ушбу миниатюралар буюк Амур Темурнинг бетакроп шахсиятини ҳар томонлама тўлиқ ва ҳаққоний акс эттира олмаслигини тушуниш қийин эмас. Чунки бу расмларнинг бирида Сохибқирон мўғулга, яна бирида хиндга, учинчисида бошқа бир миллат вакилига ўхшатиб тасвирланади. Шу туфайли биз унинг асл қиёфаси қандай бўлгани ҳақида аниқ тасаввурга эга эмас эдик. Кўпчилигимиз уни шўролар даврида антрополог-хайкалтарош М. Герасимов «яратган» кўркинчали бюст орқали билардик, ҳолос.

Афсуски, тарих илмида ҳам Амир Темур ҳақида бир-бирига зид ва қарама-қарши фикрлар, қалқаш талқинлар кўп учрайди. Шунинг учун ҳам буюк аждодимизнинг портретини қадимий манбаларни ҳар томонлама синчиклаб ўрганиб, тарихий-илмий ҳақиқат асосида яратиш талаб қилинар эди. Изланишлар шуни кўрсатдики, Амир Темур даврига оид баъзи ёзма ёдгорликларда у зот ҳақида етарли маълумотлар мавжуд экан. Жумладан, Амир Темур саройида етти йил яшаган машҳур тарихчи Ибн Арабшоҳ бобомизнинг сурати ва сийратини шундай тасвирлайди:

«Темур баланд бўйли, тик қомакли, кенг пешонали, қалласи қатта, бағоят қучли ва салобатли, оқ-қизил юзли, кенг елкали, қадди-қомаги келишган, серсоқол, ўнг қўли билан ўнг оёғи захмдор, икки қўзи бамисоли икки шамдай порлаб турадиган, йўгон овозли, улуглиги ўзига ярашган, қатъий азму қарор билан сўзлайдиган, ҳақгўй киши эди. У зимдан қараш ва қўз ишоратларини сезадиган, идрокли, синчков, ҳар қандай ишоратдан огоҳ киши бўлиб, юз бериши мумкин бўлган ҳамма ишни олдиндан қўриб-билиб турар эди».

Ўзингиз айтинг, буюк аждодимизнинг аниқ ва ҳаққоний портретини яратмокчи бўлган мусаввир учун бундай маълумотлар бебаҳо материал бўлиб хизмат қилмайдими? Биз бу ишнинг тарих ва қаламқор оқидидаги масъулиятини ҳар томонлама чуқур ҳис этиб, турли манбаларда қайд этилган ишончли тарихий далилларга таянган ҳолда иш тутдик.

Ана шу талабдан қелиб чиқиб, аввало Амир Темур портретининг бир неча ҳомаки вариантлари тайёрланди. Улар дастлаб тарихчи олимлар, адиб ва рассомлар, жамоатчилик вакиллари муҳокамасидан ўтказилиб, умумий ҳулосага қелинди.

Мен иштирок этган навбатдаги йигилишда ана шундай муҳокамалардан ўтган вариант устида фикр алмашдик. Унда Амир Темур тахтда шохона либосларда қўлларини қилич устига қўйиб, ўйчан бир қиёфада ўтирар эди. Мен умрининг кўп қисми ҳарбий юриш ва сафарларда, эл-юрт ташвишида ўтган инсоннинг қўллари, бармоқлари, гавдаси қандай бўлиши, юз-қўзлари қандай маъно аңлатиши зарурлиги ҳақида ўз мулоҳаза ва тақлифларимни айтдим.

Шундан сўнг Ўзбекистон халқ рассоми Малик Набиев ана шу фикрлар асосида портретни қайта ишлади ва бутунлай бошқа сиймо - бугунги кунда бутун халкимизга яхши маълум бўлган Сохибқироннинг мумтоз қиёфаси пайдо бўлди. Айнан ана шу сиймо кейинчалик юртимизда Амир Темур бобомизга атаб барпо этилган барча хайкаллар учун

асос бўлиб хизмат килди.

1993 йили Тошкент шахридаги Амир Темур хиёбонига ўрнатиладиган хайкални илк бор мухокама килганимиз эсимда. Хайкалтарошлар такдим этган вариантда Сохибкирон кўлига найза тутган холда тасвирланган эди. Мен бунга эътироз билдириб, «Сохибкирон бобомиз кўлида найза эмас, отнинг жоловини тутиб тургани маъкул, - деган фикрни билдирдим. - Бунинг рамзий маъноси бор. Чунки, салтанатда найза кўтарган одамлар кўп бўлган, аммо жилов Амир Темурнинг кўлида бўлган. Бу мустахкам давлат тизимини кўлда махкам тутиб туришни англатади.

Шу билан бирга, буюк аждодимизнинг иккинчи кўлини баланд кўтариб, дунёдаги барча инсонларга тинчлик-омонлик, бахту саодат тилаётган аснода акс эттириш мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Колаверса, халкимизда ҳар бир иш бисмиллох айтиб, ўнг кўл, ўнг оёқдан бошланади. Бу хайкалда эса от нима учундир чап оёқдан одим ташлаяпти».

Мухокама иштирокчилари бу фикрга кўшилишди ва хайкалтарошлар билдирилган фикрлар асосида янги вариантни яратишди.

1996 йили Амир Темур таваллудининг 660 йиллиги муносабати билан Самарканд ва Шахрисабз шаҳарларида улуг бобомизга атаб хайкал ўрнатиш бўйича амалий ишлар бажарилди.

Дастлабки лойиха ва таклифларга кўра, Самарканддаги хайкал тимсолида Сохибкироннинг авжи куч-қувватга тўлган навкиронлик палласи, яъни йигитлик даврини, Шахрисабздаги хайкал оркали эса унинг бегубор болалик ҳолатини ифодалаш мўлжалланган эди. Мен мухокама пайтида Сохибкирон сиймосини хронологик тарзда эмас, балки ягона, фундаментал образ сифатида тасвирлаш мақсадга мувофиқ экани ҳақида ўз фикримни билдирдим: «Амир Темур образини турли даврларга бўлмасдан, унинг ғавқулдда буюк ақл-заковати, жасорати ва азму шижоатини яхлит ҳолатда мужассам ифода этиш ҳар жиҳатдан тўғри бўларди. Токи Амир Темур сиймосини ким қаерда кўрмасин, унинг мардона, улугвор ва донишманд киёфасини беҳато таний оладиган бўлсин».

Шу ўринда айтиш жоизки, Самарканд шахрида ўрнатиладиган хайкалнинг дастлабки варианти ҳам ҳозиргидан биров бошқача эди. Унда Сохибкирон кўлида қилич ушлаган киёфада тасвирланган эди. Мен бу масалага бағишланган сўнгги мухокамаларнинг бирида бундай бадий ечимга эътироз билдириб, «Тўғри, Амир Темур давлат бошқарувида ҳарбий кучга ҳам таянган, аммо унинг ўнта ишдан тўққизтасини кенгашу машварат билан, қолган биттасини қилич билан битирдим, деган сўзларини унутмаслик керак», деб, қилични Сохибкироннинг ёнида, кинига солинган ҳолатда акс эттириш лозимлигини таъкидладим. Чунки шунда унинг сиймосида, мен халқимнинг ҳимояси, юртимнинг мудофааси учун ҳар лаҳзада қурашга тайёрман, лекин дунёда тинчлик-барқарорлик ҳукмрон бўлишини истаيمان, деган гоя ўз ифодасини топган бўлар эди.

Биз кўп тортишув ва фикр алмашувлардан сўнг Сохибкироннинг кўлларини бир-бирига қўйиб турган ҳолатини ҳам ўзгартирдик, бармогидаги «Куч - адолатда» деган машҳур сўзлар битилган узугини бўрттириб кўрсатишга қарор қилдик. Маълумки, бу узук ва унинг кўзидаги ҳикматли ибора Амир Темурни бутун дунёга машҳур қилган. Бу шiorда бобоқалонимизнинг ҳаётий эътиқоди теран акс этган. Шунинг учун узукни тасвирлашга албатта эътибор қаратиш керак, деган ҳулосага қелдик.

Ушбу мухташам хайкалларни минг-минглаб юртдошларимиз, чет эллик меҳмонлар

кўриши, улардан завкланиши, фахрланиши, бизнинг кимлигимиз, кандай буюк зотларнинг авлоди эканимизни айнан шундай асарлар оркали хис этишини хисобга олиб, мен, Сохибқироннинг юзидан нур ёғилиб туриши керак, деган мазмундаги фикрни билдирдим.

Бугунги кунда пойтахтимизнинг Амир Темури хайётига, Самарқанддаги Кўксарой, Шахрисабздаги Оксарой майдонида ҳоҳ эрта тонгда, ҳоҳ кечқурун - қачонки бориб қараманг, чиндан ҳам Сохибқирон сиймосида доимо нур жилваланиб турганини кўришингиз мумкин.

Биз ана шундай изланиш ва тажрибалар асосида кейинчалик Фарғона шаҳрида - Аҳмад Фарғоний, Урганчда - Муҳаммад Мусо Хоразмий ва Жалолиддин Мангуберди, Навоий шаҳрида - Алишер Навоий, пойтахтимизда - Гафур Гулом, Абдулла Қаҳҳор ва Зулфия сингари алломаларимиз, ёзувчи ва шоирларимиз ҳайкаллари, Термиз шаҳрида Алпомиш, Қарши шаҳрида эса «Эл-юрт таянчи» ва бошқа ўнлаб монументал санъат асарларини барпо этишга муяссар бўлдик.

Айниқса, кейинги йилларда таниб бўлмас даражада ўзгариб, янги қиёфа касб этиб бораётган азим Тошкент шаҳрининг қок марказида - Мустиқлик ва Хотира майдонларида замонавий монументал санъатимизнинг ноёб намунаси сифатида тан олинган Мустиқлик ва эзгулик монументини, Мотамсаро она ҳайкалини бунёд этганимиз барчамизга гурури-ифтихори бағишлайди. Мен ишонаман, орадан йиллар, асрлар ўтади, замонлар ўзгаради, лекин ўзининг маъноси ва қиёфаси билан бир-бирини тўлдирадиган бу икки ёдгорлик мажмуаси нодир ва ўлмас бадиий обида сифатида ҳалқимиз маънавиятининг ажралмас қисми бўлиб қолади.

Бизнинг монументал санъат соҳасида амалга оширган яна бир улкан ишимиз табарруқ заминимизда тугилиб вояга етган ва мангу ором топган буюк азиз-авлиёларимиз хотирасига ёдгорлик мажмуалари барпо этганимизда намоён бўлди. Жумладан, Бухорода Абдулҳалиқ Гиждувоний ва Баҳоуддин Нақшбанд, Самарқандда Имом Бухорий ва Имом Мотуридий, Марғилонда Бурхониддин Марғиноний, Тошкент шаҳрида Ҳазрати Имом сингари ёдгорлик мажмуаларини яратдик. Ҳалқимиз ҳаётида чуқур из қолдирган, бугунги кунда том маънода муқаддас зиёратгоҳларга айланган бундай мажмуалар маънавий оламимизни юксалтиришга улкан ҳисса бўлиб қўшилди, десак, ҳар томонлама тўғри бўлади.

Айни пайтда юртимизда монументал санъат соҳасини ривожлантириш бўйича олдимизда қўпгина вазифалар турганини таъкидлаш лозим. Хусусан, бу соҳада ҳам замонавий ижодий мактаб яратиш, шу мақсадда кенг миқёсда фикрлайдиган, қадимий тарихимиз, миллий табиатимизни чуқур биладиган, ўзи яратаётган образнинг барча хусусиятларини авваламбор юрагидан, қалбидан ўтказиб ижод қилишга қодир бўлган етук ҳайкалтарош ва меъморларни тарбиялаш долзарб масала бўлиб турибди.

Ёшларнинг маънавий оламини болаликдан бошлаб эзгу гоялар асосида шакллантириш ва қамол топтириш ҳақида гап борар экан, яна бир муҳим масала хусусида тўхталиб ўтиш ўринли, деб ўйлайман. У ҳам бўлса, дунёга ҳайрат қўзи билан боқиб, ундан ўзича маъно топишга интиладиган мургак фарзандларимизнинг қизиқиши ва ҳиссиётларига мос қўғирчоқ ва ўйинчоқлар ишлаб чиқариш масаласидир.

Бир қараганда, бу муаммо арзимас нарса бўлиб туюлиши мумкин. Лекин ҳар қайси гўдак илк бор оламни ўз атрофидаги ашё ва буюмлар, жумладан, ўйинчоқлар оркали англашини инобатга оладиган бўлсак, уларнинг инсон тарбиясидаги ўрни бекиёс экани аён бўлади. Ўйинчоқлар образи боланинг мургак тасаввурига бамисоли тошга ўйилган

накшдек мухрланиб, унинг онгида бир умр сакланиб колади. Гўдакнинг улгайиб, касб танлаши, келажакда қандай йўлдан бориши, ўзининг ҳаёт тарзини қандай ахлокий-маънавий асосларга қуриши ҳам, ҳеч шубҳасиз, унинг болаликда қандай ўйинчолар билан ошно бўлиб ўсгани билан белгиланади.

Афсуски, ҳозирги вақтда фарзандларимиз кўпинча хорижда ишлаб чиқарилган, бизнинг миллий табиатимиздан узок бўлган ўйинчок ва кўгирчоқларни ўйнаб улгаймоқда. Маргилон шаҳрининг 2000 йиллик тўйи муносабати билан бу ерда халқ амалий санъати вакиллари билан учрашганимда, улар орасида миллий кўгирчоқлар тайёрлаш билан шугулланадиган бир аёлнинг ажойиб ишлари эътиборимни ўзига тортган эди. Мана шундай фидойи инсонлар юртимизда кўплаб топилади, уларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш маънавий тарбия масаласига, айни вақтда миллий хунармандчиликнинг бу ноёб турини ривожлантиришга ҳам ижобий таъсир кўрсатган бўлур эди.

Бу масалада иш олиб борадиган инсонлар нафакат педагог, психолог ёки дизайнер бўлиши, шу билан бирга, тарихимиз ва маданиятимизни ҳар томонлама чуқур билиши керак. Шу маънода, ўйинчок ва кўгирчоқларга тарихимиздаги ибратли қаҳрамонлар, халқимизнинг бой ва бетакрор эстетик дунёсини акс эттирадиган персонажлар, миллий кадриятларимиз асос қилиб олинса, мақсадга мувофиқ бўлур эди, деб ўйлайман.

Санъат ва маданиятдек қудратли куч орқали инсон қалбига йўл топиш ҳақида сўз юритар эканмиз, ҳаммамиз яхши тушунамизки, ҳар қайси истеъдод эгаси ўзига ҳос бир олам, шу сабабли ижод аҳлига қандайдир ақл ўргатиш, энг асосийси, уларни бошқаришга уриниш мумкин эмас. Лекин бу ҳаётда уларни бирлаштирадиган, янги ижодий марралар сари илҳомлантирадиган муқаддас тушунчалар борки, улар Ватан ва халқ манфаати, эзгулик ва инсонийлик тамойиллари билан узвий боғлиқдир. Агарки ҳар қайси ижодкор ўз асарларида ана шу ўлмас гоёларни бош мақсад қилиб қўйса, уларни бадиий маҳорат билан ифода эта олса, ҳеч шубҳасиз, адабиёт ҳам, маданият ва санъат ҳам том маънода маънавий юксалишга хизмат қилиб, ўзининг ижтимоий вазифасини тўлиқ адо этишга эришган бўлади.

Энг буюк жасорат

Буюк цивилизация ва маданият бешиги бўлган, кўҳна ва хайратомуз тарихни ўзида мужассам этган Ватанимиздаги бебаҳо ёдгорликлар, осори атикалар ҳақида сўз юритар эканмиз, шу заминда яшаётган барча инсонлар уларни аввало халқимиз даҳосининг ёркин намунаси, таъбир жоиз бўлса, унинг юксак маънавиятига қўйилган муаззам хайкаллар деб қабул қилади.

Ер юзидаги барча ўлмас обидалар, инсоният ҳаётини тубдан ўзгартириб юборган жамики улуг кашфиёт ва ихтиролар, мумтоз санъат ва адабиёт дурдоналари, мардлик ва қаҳрамонлик намуналари одамзотнинг ақл-тафаккури, салоҳияти ва маънавий жасорати маҳсулидир. Шунинг учун ҳам бу ёруғ оламда энг буюк жасорат нима, деган саволга, ҳеч иккиланмасдан, энг буюк жасорат -бу маънавий жасорат, деб жавоб берсак, ўйлайманки, янглишмаган бўламиз.

Жахон тарихига назар ташлайдиган бўлсак, калбида, юрагида ана шундай жасорат хисси нихоятда кучли бўлган инсонлар ҳар қандай мураккаб вазиятда ҳам адолат ва ҳақиқат йўлида ўзини аямай, эл-юрт учун, Ватан учун қандай ибратли ишларни амалга оширганини кўриш мумкин. Айнан ана шундай одамларнинг маънавий фазилатлари туфайли эзгу хис-туйғулар, муқаддас ва улуғ тушунчалар дунёда хануз барқарор бўлиб келмоқда. Бундай беназир зотларнинг барча халқлар ва миллатлар орасида кўплаб топилиши - маънавий жасорат туйғуси бутун башариятга ҳос ҳусусият эканидан далолат беради.

Масалан, неча асрлардан буён юксак тафаккур ва ақл-заковат тимсоли бўлиб келаётган антик даврга мансуб юнон файласуфи Платоннинг ҳаёт йўлини ўзимизга бир тасаввур қилиб кўрайлик. Маълумки, Платон бутун умрини илму маърифатга бағишлаган улуғ донишманд - Сократнинг муносиб шогирди эди. Тарихий манбаларнинг гувоҳлик беришича, Сократнинг ўлиmidан кейин юнон фалсафасининг тақдири ҳавф остида қолади.

Факатгина Платоннинг фидойилиги ва бекиёс хизматлари эвазига бу фан янги босқичга кўтарилади. Унинг қанчадан-қанча қийинчилик, сарсон-саргардонликдан сўнг бор мол-мулкни сарфлаб, Афина шаҳри яқинидан маҳсус ер сотиб олиб, олимлар тўпланиб, баҳс-мунозара олиб борадиган жой - академия ташкил этиши чинакам маънавий жасорат намунаси эди. Платон асос солган бу илмий маскан минг йил давомида нафакат юнон, балки бутун Шарқ оламидининг ривожига кучли таъсир ўтказди, инсоният тафаккур таракқиётининг истикболини белгилаб беради. Шу боис ҳам Платон Шарқ илм-фанда «устоди аввал», яъни биринчи муаллим деган шарафли ном билан шухрат қозонади.

Бундай мисолларни юртимиз заминидан етишиб чиққан, Бағдоддаги «Байтул-хикма» ва Хоразм Маъмун академиясида фаолият олиб борган, илм-фан соҳасидаги тенгсиз кашфиётлари, маънавий жасорати билан тарихда ўчмас из қолдирган буюк мутафаккир аждодларимиз ҳақида ҳам кўплаб келтириш мумкин.

Ҳусусан, Хоразм Маъмун академияси фаолиятини оладиган бўлсак, бу мўътабар илмий масканда Шарқ ва Ғарб ўлкаларидан келган, турли миллат ва динга мансуб бўлган олимлар фаолият кўрсатган бўлса-да, унинг негизини Абу Наср ибн Ироқ, Абу Райхон Беруний ва Ибн Сино, Маҳмуд Хўжандий, Аҳмад ибн Муҳаммад Хоразмий ва Аҳмад ибн Ҳамид Найсабурий каби мана шу бизнинг минтақамизда тугилиб, қамол топган етук алломалар ташкил этгани барчамизга гурур ва ифтихор бағишлайди.

Улкан маънавий жасорат соҳиблари бўлган бундай аллома зотлар дунёнинг қаерида яшамасин, эзгулик ва маърифат йўлида доимо одамларга ибрат бўлиб келган. Чунончи, ўрта асрларда астрономия соҳасидаги илмий кашфиётлари учун тазйик ва таъқибларга учраган Николай Коперник ҳамда кейинчалик унинг изидан бориб, жохил ва ақидапараст рухонийлар томонидан ўтга ташланган Жордано Бруно, қанчадан-қанча таъна ва маломатларга гирифтор этилган Галилео Галилей каби алломаларнинг жасоратида ҳам ҳақиқатга садоқат, эътиқод учун курашнинг ёркин намунаси яққол намоён бўлганини кўрамиз.

XX аср тарихида ҳам бундай улуғ сиймоларни кўплаб учратиш мумкин. Масалан, Хиндистон миллий озодлик курашининг етакчиси бўлиб майдонга чиққан, халқ орасида «Махатма», яъни буюк қалб эгаси деб шухрат қозongan улкан мутафаккир ва давлат арбоби Махатма Ганди ана шундай шахслардан бири эди. У асос солган гандизм таълимотида хинд халқининг дилига беҳад яқин бўлган гоё ва тушунчалар мужассам

топган. Айникса, ўз юртини мустамлакачилардан озод қилиш, ягона Хиндистон бирлиги, мустақил давлат барпо этиш масаласи Махатма Ганди ҳаёти ва фаолиятининг маъно-мазмунини ташкил этади.

Бутун умр оддий ва камтарона, лекин эзгу гоёлар йўлида тинимсиз курашиб яшаган бу зотнинг фалсафий-сиёсий қарашларида инсоният учун ибратли жиҳатлар кўп.

Жумладан, унинг турли муаммо ва зиддиятларни куч ишлатмасдан, тинч йўл билан ҳал қилишга оид фикрлари дунё давлатлари ўртасидаги муносабатларда, ижтимоий ҳамкорлик масаласида бугун ҳам ўз аҳамияти ва долзарблигини йўқотмасдан келмоқда. Шунини алоҳида таъкидлаш жоизки, халқимиз тарихнинг ҳар қандай тўфон ва суронларига қарамасдан, миллий ўзлиги ва азалий қадриятларини сақлаб қолиб, бугунги дорилмон замонларга безавол етиб қилишида унинг қон-қони, суяк-суягида бўлган маънавий жасорат туйғуси, ҳеч шубҳасиз, ҳал қилувчи таъсир ўтказиб келмоқда.

Чунки, ўзбек халқи дунё майдонида қони кеча тасодифан пайдо бўлиб қолгани йўқ. Биз - бой тарих, юксак маданият, буюк маънавият ворисларимиз. Қадимий тарихимизни ҳар томонлама ўрганиб, шундай ҳулосага қилиш мумкинки, энг қалтис ва таҳликали даврларда миллатимизга умид ва ишонч берган, уни ёвларга қарши курашга ундаган, аждодларимизни илмий кашфиётлар, ҳарбий зафарларга, маърифат машъалини баланд кўтариб жаҳолатга қарши чиқишга қорлаган бекиёс куч ҳам айнан маънавий жасорат туйғусидир.

Шу нуқтаи назардан қараганда, Урганчи босқинчилардан ҳимоя қилишда байроқ тутиб жон берган Нажмиддин Кубронинг қаҳрамонлигида, дунёни тўфондек босган Чингизхон кўшинига қарши ўн бир йил муттасил мардона кураш олиб борган Жалолиддин Мангубердининг жанговар руҳида, юртимизни истилочилардан озод қилиб, буюк давлат барпо этган Амир Темури бобомизнинг бунёдкорлик салоҳиятида ҳам маънавий жасорат туйғуси буюк ва устувор аҳамият касб этгани шубҳасиз, албатта.

Ўтган аср бошларида, тарихимизнинг оғир ва мураккаб даврида майдонга чиққан жадид боболаримизнинг фидоийлиги замирида ҳам ана шундай жасорат намунаси мужассам эди, десак, ҳеч қандай муболага бўлмайди.

Менинг назаримда, авваламбор Яратганимизнинг ўзи ҳар бир мавжудотга жасорат кўрсатиш имконини беради ва онг-тафаккур соҳиби бўлган инсонлар бундан ибрат олиб яшайди. Мисол учун, эрта баҳорда табиатнинг қандай уйғонишига эътибор беринг - тош қотиб ухлаб ётган дарахт новдаларига бир кечада жон қириб, қуртак чиқара бошлайди, ерга ташланган уруғ тупроқни ёриб чиқади. Хатто бир қарашда ҳаёт аломати йўқдек туюладиган тоғу тошларда ҳам ям-яшил майсалар кўқаради, қирмизи лолалар алвон гиламдек очила бошлайди. Буларнинг барчаси табиат бағридаги кўзга кўринмас мислсиз қудрат -энергиянинг ажиб бир тарзда намоён бўлиши билан боғлиқдир.

Еру қўқдаги бундай буюк ўзгаришларни сезиш, ҳис қилиш ва улардан сабоқ чиқариш, ўрнат олиш учун одамзот ўзининг ён-атрофига уйғок нигоҳ, қалб кўзи билан қараши лозим, деб ўйлайман. Шундагина ҳаётнинг маъноси тинимсиз кураш, қийинчиликларни енгиб ўтиш, бир сўз билан айтганда, доимий жасорат, азму шижоат билан яшашдан иборат экани аён бўлади.

Ҳақиқатан ҳам, табиат ва тарих қонунларини, унинг тараккиёт жараёнларини чуқур тушунадиган одамгина ўз ҳаётини маънавий жасорат асосига қуришга қодир бўлади. Шу маънода, шахсан мен захматқаш ва бунёдкор халқимизнинг ҳаётини, айникса қиш қаҳратони ва ёз жазирамасида ҳам, баҳор ва кузнинг ёгин-сочинли қонларида ҳам ердан қизқариш мақсадида қонни қонга, тунни тунга улаб меҳнат қиладиган дехқонларимиз

хаётини том маънода жасорат намунаси, деб биламан.

Кўпчилик каторида, факат вазият такозо этган такдирда майдонга отилиб чиқиш, кахрамонлик кўрсатиш - албатта, бу ҳам осон эмас. Бунинг учун ҳам инсонда катта юрак, гайрат-шижоат, энг мухими, ўзига, ўзининг куч-қудратига мустаҳкам ишонч бўлиши керак. Лекин менга буюрса, ҳар куни, ҳар соатда фидойи бўлиш, ўзини томчи ва томчи, заррама-зарра буюк максадлар сари чарчамай, толиқмай тинимсиз сафарбар этиб бориш, бу фазилатни доимий, кундалик фаолият мезонига айлантириш - ҳақиқий кахрамонлик аслида мана шу, деб айтган бўлар эдим.

Нега деганда, кундалик ҳаётда жонқуяр бўлиш, ҳар куни фидойилик кўрсатиш, руҳан ҳеч қачон букилмай, бу фазилатни ҳаёт қондаси даражасига кўтариш, очик айтиш лозимки, бу ҳаммининг ҳам кўлидан келавермайди. Бунинг учун инсонга буюк қалб ва метин ирода керак, десам, ўйлайманки, янглишмаган бўламан.

Мен ўз ҳаётим, иш фаолиятим давомида маънавий жасорат соҳиби бўлган, ҳар томонлама етук шахслар билан мулоқотда бўлганим, замондош бўлиб яшаганимдан доимо фахрланиб юраман.

Ана шундай ватандошларимиздан бири машҳур археологик олим, академик Яҳё Гуломов эди. Ўз даврининг фидойи алломаси бўлган бу инсонни мен яхши билардим. У ўзининг мустақил фикрига эга, керак бўлса, юқори лавозим эгаларига ёқмайдиган тўғри гапларни ҳам дадил айта оладиган улкан олим эди.

Тарихчилар яхши билади, одатда тепаликлар қаърида тарихий обидалар, бутун бир шаҳар қолдиқлари ястанган бўлади. Шўро даврида, факат томлардагина пахта экилмай қолган бир пайтда ана шундай қадимий тепаликларни ҳам текислаб, пахта даласига айлантиришдек бемаъни сиёсат авж олган эди. Бундай номаъқул ишга жасур олим Яҳё Гуломов қарши чиққанини мен яхши эслайман. Унинг ана шу фазилати туфайли тазйик кўрганини ҳам эшитганман. Лекин бу инсон ўзининг қалбидаги маънавий жасорат ҳисси туфайли ҳаётий ва илмий қарашларида собит турганини маданий жамоатчилигимиз яхши билади.

Мен ўйлайманки, адолатни ҳамма нарсадан устун деб биладиган, тарих ва келажак олдидаги масъулиятни ҳис этадиган, ҳақиқий ватанпарвар одамгина шундай мардликка қодир бўлади.

Нафакат ўз шеърлари, балки бутун ҳаёти билан ўзбек аёлининг маънавий қиёфасини намоён этган атоқли шоирамиз Зулфияхонимни ҳам мен ана шундай фидойи инсонлар қаторига қўшган бўлардим. Унинг жаҳон минбарларидан янграган шеърлари Шарқ аёлининг ақлу зақоси, фазлу қамолнинг ёрқин ифодаси сифатида миллионлаб шеърият муҳлисларига одамийлик, муҳаббат ва садқатдан сабоқ берган, десак, муволаға бўлмайди.

Лекин бу мураккаб ҳаёт қалби ўз халқи ва Ватанига меҳр-муҳаббат билан тўлиб-тошган, дунёдан эзгулик ва гўзаллик излаб яшаган бу аёлни ҳамма вақт ҳам аягани йўқ. Аслида, бу дунёда айрилиқ ва хижрон азоби барқининг ҳам бошида бор. Аммо ғам-андух ва ҳасратларни матонат билан енгиб, тоғдек бардоши билан вафо ва садқат рамзига айланган Зулфия опа сингари аёллар ҳар қандай юксак ҳурмат ва эҳтиромга муносибдир.

Мен билган ва ҳурмат қиладиган маънавий жасорат соҳибларидан яна бири атоқли олим ва жамоат арбоби Озод Шарафиддинов эди.

Бу ажойиб инсоннинг номини кўпдан буён эшитиб юрган бўлсам-да, мен у киши билан истиқлол йилларида яқиндан танишдим. Унинг факатгина илмий-педагогик фаолият

билан чекланиб колмасдан, ижтимоий-маънавий сохада ҳам бекиёс фаоллик кўрсатгани олимга бўлган хурматимни янада зиёда килди.

Кўплаб юртдошларимиз каторида мен ҳам айникса Озод аканинг иродаси кандай бакуват эканига, унинг калб жасоратига койил колганман.

1997 йилнинг ёз ойларида канд касаллиги зўрайиб, домла огир операцияни бошидан ўтказди, врачлар унинг ҳаётини саклаб қолиш учун бир оёғини кесишга мажбур бўлади. Аммо бу одам шунчалик матонатли эканки, шунда ҳам тушкунликка тушмади, илмий ва ижодий фаолиятдан бир зум бўлсин тўхтамади.

Кейинчалик касаллик янада кучайиб, Озод ака иккинчи оёғидан ҳам жудо бўлди. Бу ҳам етмагандек, кўриш қуввати ҳам ниҳоятда заифлашиб қолади. Домланинг ҳаётини саклаб қолиш, соғлигини тиклаш учун барчамиз кўп саъй-ҳаракат килдик, ҳатто хориждан ҳам шифокорлар таклиф этдик.

Ана шундай огир шароитда ҳам бу инсон «Жаҳон адабиёти» журналининг бош муҳаррири сифатида ўз бурчига, эътиқодига содик қолиб, лупа ёрдамида журнал материалларини таҳрир қилиб бориш билан бирга, қирқдан ортиқ йирик роман ва қиссаларни ўзбек тилига таржима қилгани, албатта, ҳар кандай одамни ҳам ҳайратга солиши табиий. Озод ака бу билан ҳам қифояланмасдан, республикамиздаги матбуот нашрларида, радио-телевидениеда, турли тадбир ва анжуманларда миллий маънавиятимизнинг ўзига ҳос жиҳатлари, буюк аждодларимизнинг бебаҳо мероси, мустакилликнинг маънавий асосларини мустаҳкамлаш ҳақида кўплаб чиқишлар қилди. Ўнга яқин салмоқли китоблар ёзди.

Ҳаётининг аксарият қисми шифокорлар назоратида, огир, тинкани қуриладиган муолажалар остида ўтадиган одамнинг шундай улкан жасорат кўрсатиб яшагани, эҳтимол, қимгадир афсона бўлиб туюлиши мумкин. Лекин бу кишининг соғлиги ва қайфиятидан доимо хабардор бўлиб, бу йўлда қўлидан келган ёрдамни аямаган барча инсонлар бунинг афсона эмас, ҳақиқат эканини, бизнинг орамызда бутун борлигини маънавият ва маърифатга бағишлаган ана шундай мард ва жасур бир шахс яшаб ўтганини яхши билади.

Озод Шарафиддинов мамлакатимизнинг маънавий юксалиши йўлидаги буюк хизматлари учун ҳақли равишда давлатимизнинг олий мукофоти - «Ўзбекистон Қаҳрамони» унвонига сазовор бўлганини ҳалқимиз, жамоатчилигимиз яхши билади, албатта.

Ўйлайманки, ўзини ўзбек халқининг фарзанди деган ҳар қайси инсон ана шундай фидойи юртдошларимиз билан чексиз фахрланади, униб-ўсиб келаётган болалари, шогирдларига маънавий жасорат тимсоли сифатида айнан мана шундай одамларни намуна қилиб кўрсатади. Ва ҳеч шубҳасиз, умр бўйи эл-юрт манфаати, Ватан истикболи учун қурашиб яшайдиган шундай қаҳрамон фарзандлари бор ҳалқ ҳеч қачон кам бўлмайди.

Мухтасар қилиб айтганда, олис ва яқин тарихимиз шуни кўрсатадики, ҳалқимиз доимо маънавий жасорат ҳисси билан яшаган ва бу улуг туйғу унинг ҳаётида йиллар, асрлар ўтгани сайин тобора қучайиб, юксалиб бормокда. Чунки ҳалқ маънавияти шундай бир буюк уммонки, ҳар қайси авлод ундан қуч-қудрат, гайрат ва илҳом олиб, ўзининг нақадар улкан ишларга қодир эканини намоён этади.

Шу маънода, 1991 йил 31 август санасида қўлга қиритилган миллий мустакиллик - XX асрда ҳалқимиз томонидан амалга оширилган буюк маънавий жасорат намунасидир, десак, айна ҳақиқатни айтган бўламиз.

Хотима

Маънавиятнинг ҳаётимиздаги ўрни ва аҳамияти ҳақидаги фикр-мулоҳазаларимизга якун ясар эканмиз, авваламбор, шуни чуқур англаб олишимиз даркорки, маънавий юксалишга эришиш - бу бир йиллик ёки беш-ўн йиллик иш эмас. Халқ, миллат ўз миллий маънавиятини йиллар, асрлар давомида юксалтириб, бойитиб боради. Чунки маънавият котиб қолган ақидалар йигиндиси эмас, аксинча, доимий ҳаракатдаги узлуксиз жараён бўлиб, тараккиёт давом этар экан, унинг шиддатли юриши туфайли маънавий ҳаёт олдига қўйиладиган талаблар ҳам муттасил пайдо бўлаверади.

Яъни, мамлакатимиз тараккиёт пиллапоясидан янги-янги чўккилар сари кадам қўяр экан, биз яшаётган замон суръатлари шиддат билан тезлашиб, олдимизда яна қанча муаммо ва машаққатлар пайдо бўлар экан, табиийки, маънавий ҳаётимиз ҳам ана шу синовларда тобланиб, юксалиб, жамиятимиз, миллатимизнинг ёруғ ва соғлом келажагини ҳар қандай таҳдид ва тўфонлардан -давр ўзгариши билан уларнинг қўриниши ва шакли ўзгаришига қарамадан -безавол саклаш ва асраб қолишга қодир бўлиши даркор.

Ана шу фикр ва ҳулосалардан келиб чиққан ҳолда, «Биз киммиз?» деган саволга жавоб бермасдан туриб, энг муҳими, маънавий бойликни, маънавиятни юксалтиришга доимий интилмасдан туриб биз ўз олдимизга қўйган эзгу мақсадларга эришиш мумкин эмас, десам, қалбимдан чуқур жой олган фикрни айтган бўламан.

Бугунги кунда маънавият дунёсига нисбатан мавжуд бўлган ҳавф-хатарлардан албатта қўз юмиб бўлмайди, лекин бизнинг ишончимиз қимлик, халқимиз тарихнинг мураккаб жараёнларида иродаси чиникиб, ҳар қандай ҳужум ва тазйикларга қарамадан, маънавий олами қучайиб ва юксалиб бораётгани, бизни қўролмайдиган қучлар ҳам бу ҳақиқатни тан олаётганини мамнуният билан қайд этамиз.

Чунки халқ - бамисоли улуг ва шарафли йўлдан илгарилаб бораётган улкан қарвон. Уни йўлдан қалғитишга уринувчилар, пайт пойлаб орқасидан ҳамла қилувчилар ҳамиша бўлган, бундан кейин ҳам бўлиши мумкин. Қарвон беҳатар бўлмас, деган гап бежиз айтилмаган. Аммо халқ қарвонини ҳеч қандай қуч ортга қайтаролмайди. Нега деганда, халқнинг қалбида не-не авлодлардан мерос енгилмас қуч - маънавият бор.

Барчамизга гурур ва ифтихор бағишлайдиган томони шундаки, бизнинг эзгу интилишларимиз замирида ҳам ана шундай қуч ният, буюқ ишонч мужассам. Аниқ мақсад йўлидаги бунёдкорлик ишларимиз амалий натижалар бера бошлаган, қўзлаган режаларимиз босқичма-босқич рўёбга чиқиб, дунё ҳамжамиятидан ўзимизга муносиб ўрин эгаллаб бораётган ҳозирги кунда халқимиз, миллатимиз қалбидаги ана шу ишонч янада мустаҳкамланмоқда.

Шу боис мен шонли тарихига садокат билан қараб, бугунги озод ҳаётини қадрлаб, ўз келажагига қатта умид билан интилаётган халқимизнинг донишмандлиги ва матонати, унинг иймон-этикоди, мустаҳкам иродаси ва юксак маънавий руҳи доимо барқарор яшайди, деб ишонаман.

Ислом Каримов